MARS *et* HISTORIA

Themanummer
Nederlands-Indië 1941-1942

25e Jaargang nummer 6 - november/december 1991

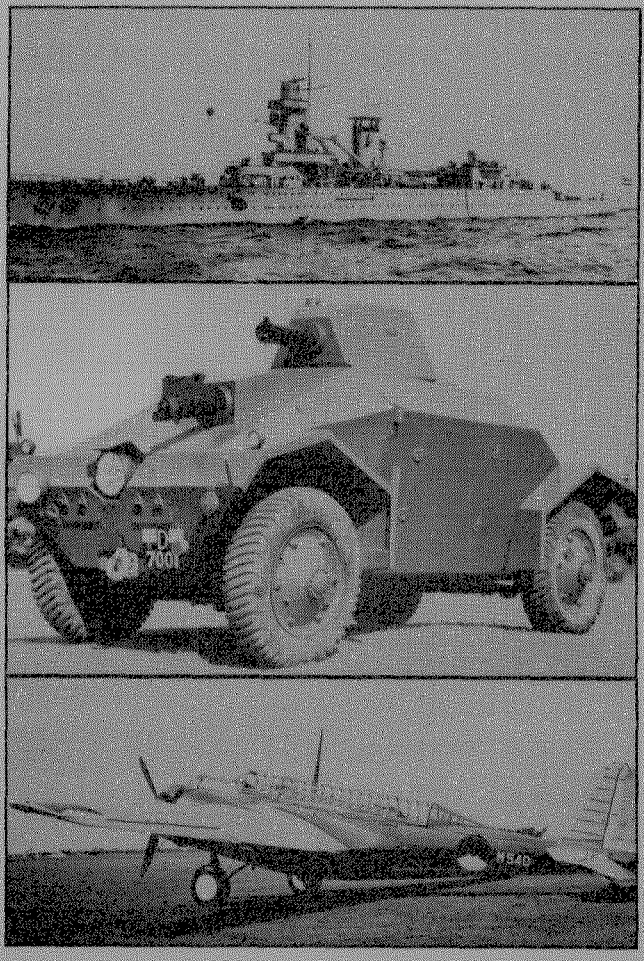

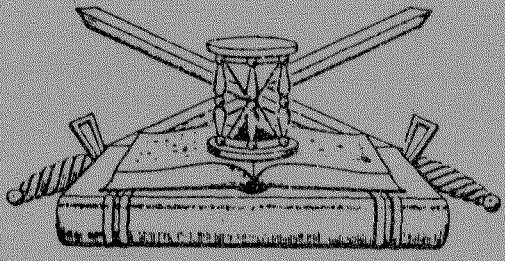

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Opgericht 20 augustus 1966. Verschijnt 6 x per jaar.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: Mr. C.J.M. Kramers, **Vice-Voorzitter:** F.J. van Lier, **1e Secretaris:** mevr. P.H.Th. Dumon, **Penningmeester:** drs. J.A. Bom, **2e Secretaris:** E.W. van Popta, **Leden:** jhr.mr. D.J.H.N. den Beer Poortugael, J. van den Berg, B.C. Cats, J.A.H. Engelman, H.F. Fabri, C.B. Nicolas.
ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:
Voorzitter: Benoordenhoutseweg 30, 2596 BB 's-Gravenhage, tel.: 070-3247669. **Vice-voorzitter:** Herenstraat 9, 4116 BK Buren. **Secretaris:** Aart van der Leeuwlaan 56, 2624 LD Delft, tel.: 015-567564. **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. ***f* 35,00**, te storten op rek.nr. **65.82.12.125** van de Nederlandsche Middenstandsbank te Wassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro **29 40 790** van de N.V.M.H. te Wassenaar.
SAMENSTELLING REDAKTIECOMMISSIE:
J. van den Berg, H.F. Fabri, E.W. van Popta.
Redaktie-adres: Cronestein 85, 2804 EL Gouda.
Ledenadministratie: Mevr. P.H.Th. Dumon, Aart van der Leeuwlaan 56, 2624 LD Delft, tel.: 015-567564.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:
(1) 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS,' vóór 1813, olv drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
ná 1813 olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-242962
Middeleeuwen olv drs. R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal 08385-27780
(2) 'TRADITIES EN CEREMONIEEL' olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588
(3) 'UNIFORMKUNDE' olv F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg 070-3873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn 055-661706
(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992
B.W. Wagenaar, Händelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084
(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-3886566
(6) 'WAPENS EN MUNITIE' olv drs. J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 EB Leiden 071-894012
(7) 'MILITAIRE MUZIEK' olv mr. R.A. Schimmel, De Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-3246568
(8) 'OVERZEESE VERSTERKINGSWERKEN MET NEDERLANDSE HISTORIE' olv. A.F. Lancker, Weidemolen 56, 1703 TB Heerhugowaard 02207-43171
(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS' olv M.K. Zaagman, Ds. Van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (ZH) 070-3946539
(10) 'NAPOLEONTICA' olv Joh. Schaede, Wouwermanstraat 31III, 1071 LW Amsterdam 020-6624311
(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG' olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-242962
(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN' olv D.E.J. Stoot, De Wouden 87, 9405 HC Assen
(13) 'VAANDELS EN STANDAARDEN' olv Kl. Sierksma, 'Nij Midgaard', Woelwijk 1, 9255 KE Tytsjerk 05118-2524
(14) 'EERSTE WERELDOORLOG' olv dr. F. Snapper, Burg. Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage
(15) 'KONINKLIJKE MARINE' olv B.E. Stuit, Middelzand 2711, 1788 CM Den Helder 02230-44649
(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE' olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn 055-553839
W. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe 05780-12138
(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983
(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324
W. den Dunnen, Eekhoornrade 50, 2544 VB 's-Gravenhage 070-3679631
(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283
Dr. P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 01820-35332
(20) 'KNIL' olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage 070-3248495
(21) 'MILITAIRE BIBLIOGRAFIE TIJDSCHRIFTEN' olv drs. M.J. Lohnstein, Vondellaan 15, 6881 MC Velp 085-615484
(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' olv drs. J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624
J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-46815
(23) 'KORPS MARINIERS' olv drs. J. Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037

Reeds verschenen nummers kunt U, zolang de voorraad strekt bestellen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, tel.: 01820-34283.
Losse nummers (inclusief portokosten) *f* 6,75, over te maken aan de penningmeester. Lustrumnummers (5/81 en 5/86) *f* 12,50 (5/91) *f* 37,50 (inclusief portokosten). Themanummer 40/45 (3/90) *f* 10,- (inclusief portokosten). Enveloppen 'Nederlandse schilders van militaire taferelen' *f* 8,- per stuk (inclusief portokosten) overmaken op postgiro 3141628 t.n.v. H. Muller te Breda.
Verkrijgbaar zijn de nrs. 2 (W.C. Staring), 3 (J.W. van Oorschot), 4 (A.M. Luyt), 5 (H.M. Krabbé) en 6 (W.P. van Geldorp).

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

25e Jaargang nummer 6 **november/december 1991**

INHOUD

J.J. Nortier: Het ontstaan van de oorlog in Azië
C.A. Heshusius: Het KNIL aan de vooravond van de oorlog in de Pacific
A.F. Lancker: Kustverdediging in Nederlands-Indië 1941-1942
J. Nuis: Het Marinebataljon op Oost-Java in maart 1942
O.G. Ward: De Militaire Luchtvaart van het KNIL
J. Nuis: Kontakt met thuis
J.K. Brocades Zaalberg: De foto's van de overgave in Kalidjati
H.G. Meijer: Militaire Dapperheidsonderscheidingen voor de strijd tegen Japan, Nederlands-Indië 1941-1942

VIJFDE LUSTRUMNUMMER

Begin december is het 5e lustrumnummer aan alle leden verzonden. Leden, die nog geen lustrumnummer ontvangen hebben, worden verzocht kontakt op te nemen met de redaktie.
EXTRA nummers kunt U bestellen door overmaking van *f* 37,50 (inclusief portokosten) op giro 68 15 39 tnv J. van den Berg te Gouda.

Dit themanummer Nederlands-Indië 1941-1942 kwam tot stand met medewerking van de correspondentschappen Ridderorden en Onderscheidingen, Overzeese versterkingswerken met Nederlandse historie, Koninklijke Luchtmacht, Koninklijk Nederlands-Indisch Leger en Korps Mariniers. De redaktie was in handen van Jan Nuis en Koos van den Berg.

Een financiële bijdrage werd verkregen van de Stichting Diekerhoff-fonds.

De redaktie wenst U een gezond en voorspoedig 1992.

Zijne Excellentie Jhr.Mr. A.W.L. Tjarda van Starkenborg Stachouwer
Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië
1936-1942

J.J. NORTIER

Het ontstaan van de oorlog in Azië

Nu het in december 50 jaar geleden is dat de oorlog met Japan begon, is het wellicht nuttig in hoofdlijnen aan te geven hoe, sinds de tweede helft van de jaren dertig, de spanningen in de Pacific stegen en tenslotte de oorlog niet meer te vermijden bleek.

INTERNATIONAAL POLITIEK-MILITAIRE ONTWIKKELINGEN NA 1935

Ondanks München en het 'peace in our time' van de Britse eerste minister Neville Chamberlain was in september 1939 de oorlog in Europa begonnen. Hoewel na die tijd in Azië nog enkele jaren een wankele vrede bestond, werd er al sedert de tweede helft van de jaren dertig allerwege ernstig rekening mee gehouden dat ook daar het begin van vijandelijkheden slechts een kwestie van tijd kon zijn. Die tijdsduur werd bepaald door de gedragingen van Japan, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië.

Na het sluiten van het Anti Komintern Pact met Duitsland (1936) begon Japan de algehele oorlog in China. Amerika protesteerde fel tegen de door het Keizerrijk gepleegde schending van het Negenmogendhedenverdrag en het tot zinken brengen van de US Panay (december 1937), maar stelde zich verder terughoudend op. Aan Japanse zijde was de opbouw van het militaire potentieel nog in volle gang en werd, in dit stadium, een openlijke breuk met Amerika niet gewenst geacht. Er kwamen snel Japanse verontschuldigingen voor het Panay-incident.

Bij het begin van de oorlog in Europa gingen in Japan stemmen op om onmiddellijk een offensief tegen de westerse mogendheden in Azië te beginnen. Na de snelle verovering van Polen volgde in Europa echter een rustpauze en vond Japan het beter de situatie nog eens rustig te bekijken voor diepgaande beslissingen werden genomen.

Het in augustus 1939 tussen Duitsland en de Sovjetrepubliek gesloten niet-aanvalsverdrag was voor Japan, zowel politiek als militair, een grote tegenslag geweest. Dat verhinderde evenwel niet dat in september 1940 het Driemogendheden Pact met Duitsland en Italië tot stand kwam. Beide westerse landen erkenden daarbij de leidende rol van Japan bij het brengen van de 'nieuwe orde' in Azië. Japan zag het verdrag voornamelijk als een sein aan de Verenigde Staten om zich niet teveel met de brenger van de nieuwe orde in Azië te bemoeien. De hoop bestond namelijk dat Amerika afzijdig zou blijven bij een aanval op de koloniën van Groot-Brittannië, Frankrijk en Nederland. De gedachte was niet onlogisch. Amerika wenste zoveel mogelijk buiten conflicten te blijven, een streven dat al gebleken was uit de Neutrality Acts van 1935 en 1936. Ondanks de protesten tegen het Japanse optreden in China, bleef de Amerikaanse steun aan het aangevallen land gering. In Japan veroorzaakte de Britse hulp aan China meer ergernis dan het gedrag van de Verenigde Staten. Een Japans geleerde meende dat, in de periode voor Pearl Harbor, in de eerste plaats de Britten als vijand werden gezien en het zaak was Amerika niet in de armen van Engeland te drijven. (1)

Voorjaar 1940 eindigde de 'drôle de guerre' in Europa. Duitsland begon het grote offensief, dat binnen enkele maanden met overweldigend succes kon worden afgesloten. Japan meende dat nu de tijd gekomen was om de geboden kansen te benutten. Na de val van Frankrijk lagen de koloniën van dit land voor het grijpen en wellicht kon daarna Nederlands-Indië aan de beurt komen. De Verenigde Staten waren tot nu toe buiten de oorlog gebleven. Van Groot-Brittannië, dat met moeite het hoofd in Europa boven water hield, viel weinig te vrezen. De volgende stap was het verkrijgen van zekerheid ten aanzien van de Russische houding, wat leidde tot het

Russisch-Japanse Neutraliteitsverdrag van 13 april 1941. De Sovjets staakten hun activiteiten in Mantsjoerije, Japan beloofde hetzelfde ten opzichte van Mongolië. Daarmee, zo hoopte het Keizerrijk, was de weg vrij voor een offensief in zuidelijke richting om zich meester te maken van de daar aanwezige grondstoffen. Een essentiële voorwaarde voor de uitbreiding en het voortbestaan van Japan.

Westerse politici waren er lang van overtuigd dat het de Japanse mogelijkheden verre te boven zou gaan om een oorlog tegen Groot-Brittannië te beginnen. Nog in maart 1939 deelde Winston Churchill aan de eerste minister Chamberlain mee, dat Japan het niet zou aandurven een vloot en een leger uit te zenden ter verovering van Singapore. Het zou voor dit land te riskant zijn om het grootste deel van zijn beperkte (sic!) zeestrijdkrachten tegen het machtige Singapore in te zetten. Voor zover hij (Churchill) dit kon beoordelen, zou een aanval op Singapore, nadat dit gebied op oorlogssterkte was gebracht, nooit plaatsvinden. Een groot Japans offensief was niet mogelijk vóór Engeland door Duitsland was verslagen. En dat zou nimmer, maar zeker niet in het eerste oorlogsjaar het geval zijn! (2) Tot kort voor de oorlog meende ook GrootBrittannië dat Japan met voorzichtigheid moest worden behandeld en (behoudens de hulp aan China) niet te zeer op diens expansionisme diende te worden gereageerd. Overigens voor het grootste deel een door de omstandigheden opgelegde Britse houding. Europa eiste de volle inspanning en voor het Verre Oosten bleef er weinig over. Het 'onneembare Singapore' kon nooit op oorlogssterkte worden gebracht op de manier die Churchill wenste. In 1937 gaven de Britse chefs van staven te kennen: *'De tijd dat onze verdedigingsmiddelen sterk genoeg zullen zijn om ons gebied, onze handel en onze vitale belangen, tegen een combinatie van Duitsland, Italië en Japan te beschermen, valt niet te overzien'.* (3)

Hoewel de numerieke zwakte van de Engelse vloot in het Verre Oosten werd onderkend, heerste de opvatting dat in elk geval de kwaliteit die van de Japanse verre te boven ging. In 1939 meenden de Britse chefs van staven dat niet alleen Singapore, maar geheel Malakka in staat van verdediging moest worden gebracht. Voor dat laatste was uiteraard versterking met land- en luchtstrijdkrachten nodig. Landstrijdkrachten konden alleen door India en Australië worden geleverd. Van de versterking met luchtstrijdkrachten is weinig terechtgekomen. Engeland zat behoorlijk in het nauw en moest alle zeilen bijzetten voor de oorlog tegen Duitsland en diens bondgenoten. Na de val van Frankrijk adviseerden de Chiefs of Staff een oorlog met Japan zolang mogelijk te vermijden.

Frankrijk was, evenals Nederland, volledig afhankelijk van Britse steun. In 1939 bezette Japan het eiland Hainan voor de kust van Frans Indo-China. Na de val van Frankrijk erkende de Vichy regering de dominante positie van Japan in Azië en gaf het land toestemming voor het vestigen van Japanse bases in Indo-China. Na de bezetting van Noord Indo-China trokken, in juli 1941, Japanse troepen ook het zuiden van de Franse kolonie binnen. Daarmee was het vasteland van Zuidoost-Azië volledig antiwesters (vijandelijk) gebied geworden. Natuurlijk betekende de bezetting van Indo-China ook de aanleg van Japanse vliegvelden. Dat hield in dat niet de Engelse vloot maar het, rudimentair aanwezige, luchtwapen de hoofdrol zou gaan spelen bij een gewapend conflict met Japan. Er was nu een situatie ontstaan die in de verdedigingsplannen totaal niet was voorzien. De kanonnen van het machtige Singapore hadden hun waarde goeddeels verloren. Een laatste bedreiging voor Japan vormde de Amerikaanse Pacific Vloot met haar vliegdekschepen. Die bedreiging werd uitgeschakeld door de aanval op Pearl Harbor.

DE TOESTAND WORDT STEEDS GRIMMIGER

Financieel en economisch was de positie van Japan slecht. Pogingen om de Verenigde Staten en Groot-Brittannië tot een milder standpunt te bewegen inzake de penetraties in China waren zonder resultaat gebleven. Op 26 juli 1939 deelde de Amerikaanse regering mee dat het verdrag van 1911,

waarbij de handelsbetrekkingen met Japan waren geregeld, met een opzeggingstermijn van zes maanden zou worden ingetrokken. In december van datzelfde jaar verbood Amerika het verstrekken van technische informatie en kwam er ook een eind aan de licenties voor het vervaardigen van hoogwaardige olieproducten. Januari 1940 was de opzeggingstermijn voor het verdrag van 1911 verlopen. Het stond de Verenigde Staten nu vrij om economische sancties tegen Japan te nemen. Na het aannemen van de National Defense Act (juni 1940), gaf president Franklin D. Roosevelt een verbod uit voor de uitvoer van wapening, munitie, vliegtuigonderdelen en een aantal strategische grondstoffen, waaronder olie.

In Japan steeg de nood, bij gebrek aan grondstoffen was het Keizerrijk gedoemd ineen te storten. Hoewel de rijkdommen van het zuiden een gemakkelijke prooi zouden zijn, probeerde Japan eerst zijn positie te verbeteren door onderhandelingen. Nog in september 1940 benadrukte de leiding van de Keizerlijke Vloot, dat een oorlog met Amerika zoveel mogelijk moest worden vermeden en alles in het werk diende te worden gesteld om de, van levensbelang zijnde, penetratie naar het zuiden met vreedzame middelen te doen verlopen. Het bestaande beeld dat Japan stond te trappelen om een oorlog met de grote westerse mogendheden te beginnen, is niet juist.

In 1940 en 1941 voerde Japan een aantal economische beprekingen met Nederlands-Indië. De onderhandelingen hadden voor Japan niet de gehoopte successen. Wetende dat Amerika en Engeland, in elk geval politiek, achter Nederland stonden, werden nauwelijks concessies gedaan. Na maandenlang heen en weer gepraat eindigden de besprekingen met een gemeenschappelijk communiqué van 17 juni 1941, waarin betreurd werd dat de onderhandelingen weinig resultaat hadden opgeleverd. Het gezamenlijke communiqué eindigde met: *'De verbreking van de tegenwoordige onderhandelingen (zal) geen verandering teweegbrengen in de normale betrekkingen tussen Nederlands-Indië en Japan'.* (4)

Ondertussen waren echter de Amerikaanse sancties voor Japan ernstig voelbaar geworden. Ter mogelijke verbetering voerde de Japanse gezant, admiraal Nomura, in de eerste maanden van 1941 besprekingen met president Roosevelt en secretary of state Cordell Hull. In hoofdtrekken verzocht Japan om Amerikaanse hulp bij het verkrijgen van de bitter noodzakelijke grondstoffen en het uitoefenen van druk op Chiang Kai Tsjek om in China tot een vergelijk te komen. Als tegenprestatie zou Japan dan geen oorlog in de Pacific beginnen. De onderhandelingen sleepten zich tot november, en zonder enig resultaat, voort. Japan zag daarna maar één uitweg: oorlog! Ondanks de vele tekenen aan de wand, meenden westerse politici lange tijd dat Japan geen onberaden stappen zou doen door het beginnen van een oorlog, die uiteindelijk tot een zekere nederlaag zou leiden. In Engeland deelde Churchill op 20 oktober 1941 aan het Defence Committee mee, dat hij een sterke aanval op Malakka onwaarschijnlijk vond. Vier dagen vóór Pearl Harbor meende hij dat de gedachte aan een Japanse aanval een ver verwijderde mogelijkheid was. Evenals de US Secretary of War H. Stimson dacht Churchill, volgens de Engelse historicus Thorne, dat het *'tonen van Angel-Saksische spierballen' voldoende zou zijn om Japan in toom te houden.* (5)

Door deze houding kon enige vorm van bondgenootschappelijk overleg pas laat op gang komen. Ook aan Nederlandse zijde was het neutraliteitsprincipe dat vriend noch vijand onderkende en elke hulp zolang mogelijk uitstelde, geen goede aanzet voor het sluiten van internationale overeenkomsten. Toenadering tot de westerse mogendheden betekende voor Nederland een aantasting van de neutraliteit, dat door Japan kon worden aangegrepen om tot vijandelijkheden over te gaan. Overigens bestonden er evenzeer weerstanden aan de andere zijde. Groot Brittannië twijfelde of Nederland bij een, uitsluitend tegen Indië gerichte, Japanse aanval wel zou moeten worden gesteund en de Verenigde Staten wensten zolang mogelijk buiten gewapende conflicten in Azië te blijven. In 1940 en 1941 vonden te

Singapore en op Java besprekingen plaats, die echter uitsluitend van militair-technische aard waren. Politiek bindende afspraken konden niet worden gemaakt.
Tijdens de conferenties kwamen grote verschillen tussen de Amerikaanse en Britse opvattingen naar voren. De Verenigde Staten hechtten bijzonder veel belang aan het behoud van de Filippijnen, terwijl de Britten constant hamerden op het belang van Singapore. Begin 1941 werden te Washington Amerikaans-Britse besprekingen gehouden. Kenmerkend voor de sfeer was het advies aan de Amerikaanse deelnemers: *'Wij (de Verenigde Staten) kunnen ons niet veroorloven, en daartoe bestaat noch de behoefte noch de noodzaak, onze nationale toekomst aan Britse leiding toe te vertrouwen'*. (6) Tijdens alle besprekingen toonde Nederland zich een betrouwbare gesprekspartner. Grote delen van de zee- en luchtstrijdkrachten waren aangewezen voor de Britse (Malakka en Singapore) en de Amerikaanse verdediging. Natuurlijk speelde daarbij ook welbegrepen eigenbelang een rol: het zolang mogelijk vertragen van een aanval op Nederlands-Indië zou meer tijd leveren voor de aanvoer van geallieerde versterkingen waarmee dan in elk geval het hoofdeiland Java zou kunnen worden behouden.

DE LAATSTE MAANDEN

In het najaar van 1941 waren de verhoudingen tussen de Verenigde Staten en Japan in een kritiek stadium gekomen. De besprekingen van Nomura met Roosevelt en Cordell Hull leidden alleen maar tot een steeds grotere verwijdering. Onveranderlijk bleven de Japanse eisen het herstel van de handelsbetrekkingen met Amerika en het staken van de hulp aan China. Amerika gaf duidelijk te kennen dat elke vorm van overeenstemming uitgesloten was zolang Japan zijn band met de Asmogendheden niet verbrak en de oorlog in China voortzette. Aan beide kanten was men uit op tijdwinst. Aan beide zijden groeide ook het besef dat een oorlog tenslotte niet te vermijden was. Japan was er van overtuigd dat toegeven aan de Amerikaanse voorwaarden zeker zou worden gevolgd door steeds dwingender eisen, waardoor het Keizerrijk een speelbal van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië zou worden. De economische blokkade drukte zwaar. Ook de aanvoer van versterkingen en de beginnende militaire samenwerking was Japan natuurlijk niet ontgaan. Indien de rijkdommen van Malakka en Nederlands-Indië verloren gingen, was een volledige Japanse afhankelijkheid van Amerika niet te voorkomen. Leger en vloot drongen aan op een spoedige beslissing.
Op 6 september 1941 besloot de Keizerlijke Conferentie dat de oorlogsvoorbereidingen tegen het eind van oktober afgerond dienden te zijn. Ondertussen moesten de diplomatieke onderhandelingen met de Verenigde Staten echter worden voortgezet. Op 2 oktober 1941 was het duidelijk dat de besprekingen op een dood punt waren aangeland. De 16e oktober trad de eerste minister, prins Konoye, af. Hij werd opgevolgd door generaal Tojo, de voorman van de sterke groep die Oost-Azië met geweld wenste te veroveren. Op 5 november vond opnieuw een Keizerlijke Conferentie plaats. Besloten werd dat Amerika op de 25e november (later uitgesteld tot 29 november) aan de Japanse voorwaarden moest hebben voldaan. Was dit niet het geval dan 'verliet de pijl de boog en kon niets of niemand hem meer tegenhouden'.
In Amerika dienden Nomura en Kurusu (pas aangekomen) op 20 november een nieuw voorstel in, dat geheel overeenkwam met de eerder gestelde voorwaarden. Natuurlijk was de uitslag voorspelbaar. Hierna besloot de Keizerlijke Conferentie van 1 december 1941, onder voorzitterschap van Tojo, te beginnen met het zuidelijke offensief. De vlooteenheden voor de aanval op Pearl Harbor waren toen al onderweg. Via geheime kanalen vernam Churchill op 27 november dat de Amerikaans-Japanse besprekingen waren doodgelopen en de Verenigde Staten binnen twee weken actie verwachtten. Churchill bracht pas op 1 december het Britse kabinet, de Chefs van Staven en de Australische zaakgelastigden op de hoogte, omdat hij *'de mening van de Australische regering dat het begin van de Anglo-Japanse vijandelijkheden ook een Amerikaanse oorlogsverklaring zou*

verhaasten'. (7) niet deelde.
Op 1 december was Roosevelt kennelijk 'om' en gaf hij, nog niet officieel, te kennen dat een aanval op de Britse bezittingen en/of Nederlands-Indië gevolgd zou worden door een Amerikaans ingrijpen. Op 2 december deelde hij aan de Engelse regering mee dat de Verenigde Staten zich niet onbetuigd zouden laten, indien het tot een Brits-Japanse botsing kwam over de bezetting van Siam. Daarna kon Groot-Brittannië meer vaste vorm geven aan mogelijke steun voor Nederlands-Indië en maatregelen nemen voor de verdediging van de Istmus van Kra op Malakka.
Op 7 december om ongeveer 23.30 Malakka-tijd bemanden de Japanners hun landingsvaartuigen in de omgeving van Kota Bahru, een 500 km van het 'onneembare Singapore'. Diezelfde nacht landden zij ook bij Singora en Patani in het zuidelijke deel van Siam (Thailand).
De 8e december te 00.15 Tokiotijd (Hawaïtijd 7 december 05.45) gaf admiraal Nagumo opdracht voor de aanval op Pearl Harbor. Op de 8e dag, 12e maand, 16e jaar van Showa (Verlichte Vrede, het 16e jaar van Hirohito's regering) begonnen de Japanse strijdkrachten de oorlog met een heilige zending: het uitvoeren van de Keizerlijke wil, vrijheid voor de onderdrukten in Oost-Azië, verdere uitbreiding van de Groot Aziatische Welvaartssfeer. Met volledige overtuiging zongen zij het strijdlied *Umi Yukaba, om der wille van de Keizer wil ik niet vreedzaam thuis sterven'*.
Op 7 december was de opluchting in Engeland groot. Japan had aan alle onzekerheden over de houding van de Verenigde Staten een eind gemaakt! Churchill merkte op: *'So we had won after all!'* (8)
De Nederlandse regering in Londen besloot op 8 december omstreeks 03.30 GMT de oorlog aan Japan te verklaren. In Nederlands-Indië maakte de gouverneur-generaal op 8 december 1941 om 06.30 Javatijd de oorlogsverklaring via een radiotoespraak bekend. Diezelfde dag gingen de mobilisatietelegrammen uit, op 12 december afgerond met de algemene opkomst van reserve- en dienstplichtigen. Tijdens en na de oorlog werd wel de vraag gesteld of Nederland, gezien de ongunstige situatie waarin de krijgsmacht zich bevond, er verstandig aan heeft gedaan een oorlog te verklaren zonder zelf te worden aangevallen. Generaal-majoor R. Bakkers, chef staf KNIL beantwoordde de vraag met de opmerking dat het lot van Nederlands-Indië onverbrekelijk verbonden was met de andere westerse naties, het was een kwestie van gezamenlijk staan of vallen: *'Het spreekt vanzelf, dat het in alle opzichten oneindig veel beter was, vrijwillig met de Britten en Amerikanen in zee te gaan voor de gezamenlijke verdediging van onze belangen, dan stuk voor stuk te worden afgeslacht'*. (9)
Ontdaan van alle franje was de oorlogsverklaring simpelweg de prijs die moest worden betaald voor de Britse en Amerikaanse steun.

Noten:

1. Christopher Thorne, *Allies of a Kind*, Hamis Hamilton, 33.
2. *Ibidem*, 3.
3. *Ibidem*, 34.
4. Boester, *Nederlands-Indië contra Japan*, deel II, 200.
5. Thorne, *Allies of a Kind*, 4.
6. Louis Morton, *The War in the Pacific, Strategy and Command, the first two years*, Washington 25 DC 1982, 86.
7. Thorne, *Allies of a Kind*, 77.
8. *Ibidem*, 75.
9. Verslag R. Bakkers Sectie Militaire Geschiedenis, Nederlands-Indië contra Japan 17/6, 51.

C.A. HESHUSIUS

Het KNIL aan de vooravond van de oorlog in de Pacific

('een halve eeuw geleden': 1941 - december -1991)

In de aanvangsfase van deze oorlog werd het KNIL door de Japanners binnen drie maanden vernietigend verslagen. Hoe dat is gebeurd kan men in veel verslagen lezen. Maar wat daaraan voorafging weten maar heel weinigen.

HET KNIL ALS IN DE ATJEH-OORLOG

Het bezit van de enorme Indische archipel had in de 19e eeuw voor Nederland eigenlijk nimmer moeilijkheden gegeven. En dat ondanks het feit dat deze eilanden begerenswaardige grondstoffen bevatten en wij niet bij machte waren het uitgestrekte eilandenrijk met enige kans op succes tegen een grote buitenlandse agressor te verdedigen.
Gedurende deze eeuw waren het uitsluitend de Britten die rondom ons aanwezig waren. En van hen hadden wij zeker niets meer te vrezen. Integendeel, de Engelsen vonden het best om als buurman in het Verre Oosten slechts een kleine mogendheid te hebben. In Indië hadden wij geen krijgsmacht van betekenis. Immers, na de eeuwwisseling en het einde van de Atjeh-oorlog wapperde daar overal onze driekleur.
Wel had inmiddels voor het eerst in de historie een Aziatisch land (Japan) een grote Europese mogendheid (Rusland) op overtuigende wijze verslagen; dat was in 1904/05. Maar Japan lag zo vreselijk ver weg.
Daarna was Nederland van 1914-1918 neutraal gedurende de Eerste Wereldoorlog. In de Pacific raakte het verslagen Duitsland zijn vele eilandjes kwijt: deze kwamen nu in Japanse handen. Verschillende daarvan werden tot militaire bases omgebouwd.
Gezien de vele zeeën van de Indische archipel hadden wij daar een forse vloot nodig maar wij moesten genoegen nemen met een sterk verouderde marine en deze kon een agressor eigenlijk alleen maar wat vertragen.
Overigens hadden wij een zelfstandige verdediging van ons overzeese rijk reeds lang prijs gegeven en wij accepteerden het feit dat onze defensie aldaar in feite afhankelijk werd van 'anderen'. Een zeer bescheiden vlootplan voor een gespreide nieuwbouw in de komende jaren werd echter in 1923 door de Tweede Kamer verworpen met de kleinst mogelijke meerderheid van 51 tegen 49 stemmen.
Nederland was en bleef strikt neutraal: het vertrouwde geheel op de zo juist opgerichte Volkenbond die alle verdere oorlogen ging uitbannen en onmogelijk maken.
Onze landmacht in Indië, het KNIL, was na het einde van de krijg in Atjeh en de Eerste Wereldoorlog nauwelijks gemoderniseerd. In tegendeel, het was gedegradeerd tot een soort politieleger. Een leger waarvan alleen al de infanterie 85% van de personeelssterkte besloeg. En nu er in de gebieden buiten het hoofdeiland Java (men noemde ze de Buitengewesten) niet meer werd gevochten, kon men daar verder volstaan met te patrouilleren in kleine groepjes infanterie (standaard patrouille-eenheden) van zo'n 20 man en uitsluitend bewapend met de karabijn en de klewang. Circa de helft van deze infanterie was op de Buitengewesten geplaatst. Op Java zorgde men voor de geregelde aflossing met de andere helft van het leger. Daarnaast had men op Java behalve de staven en depôts ook wat niet-infanteristen: dus cavalerie, artillerie en genie, welke - heel kenmerkend - werden aangeduid met 'de hulpwapens'. De infanterie op Java was gegroepeerd in bataljons met nog een overkapping van het regiment. Automatische wapens werden pas zeer laat en dan nog op erg bescheiden schaal ingevoerd. Aan waarschuwingen van

de zijde van kenners van het KNIL, dat wij op de verkeerde weg waren, heeft het toen niet ontbroken. Het zegt toch wel iets toen in het jaar 1920 de aftredende legercommandant, luitenant-generaal C.H. van Rietschoten in alle droefenis moest verklaren dat wij in Indië weerloos waren en niet in staat een buitenlandse aanval te weerstaan.

GRONDSLAGEN VOOR DE DEFENSIE

Toch werd ten aanzien van het militaire beleid voor Indië in 1927 ten langen leste een principieel besluit genomen dat men aanduidde als de 'defensie grondslagen'. Deze gaven overigens geen versterking van de defensie te zien, doch zij gaven klaarheid op de vraag hoe men de archipel dacht te verdedigen tegen een buitenlandse agressor. Buiten Java zou de verdediging worden gevoerd door onze marine met steun van het KNIL en met uitzondering van twee (later drie) centra van strategisch belang (oliehavens en een vlieg/marinebasis) welke door het KNIL zouden worden verdedigd. Verder zou Java verdedigd worden door het KNIL, waar nodig met steun van de marine.
Ondanks het feit dat de defensieve kracht niet groter werd, kon men op deze grondslagen gaan werken, denken en plannen. Het KNIL kon doorgaan met zijn patrouilleactiviteiten op de Buitengewesten; het zou op de kritieke punten (eiland Tarakan, de omgeving van Balikpapan op Oost-Borneo) troepen ter sterkte van een bataljon stationeren. Voor de verdediging van Java moest het KNIL troepen beschikbaar hebben die in staat zouden zijn een agressor met succes te kunnen terugwijzen. Er moest nu een aanname worden gedaan hoe groot die agressor wel zou kunnen zijn. Een moeilijke rekensom; maar men kwam er uit met een verwachte sterkte van 'landingsdivisies van kruisereskaders' of, zoals men dat destijds ook placht te betitelen met 'coups de main' van bij elkaar zo'n drie- à vierduizend man.
En het was op deze basis dat het Java-leger in de toekomst zou worden ontwikkeld. De grondslagen gaven voor de marine een geringe uitbreiding. Het KNIL werd echter nog wat ingekrompen. Was de sterkte in 1927 nog circa 36.000 man, in 1933 was het gereduceerd tot 31.000. Voor de vervanging van de geheel verouderde bewapening en uitrusting was geen geld aanwezig.
Uiteraard regende het protesten tegen dit achterblijven van het KNIL in het algemeen en van het Java-leger (ook veldleger genoemd) in het bijzonder.

DE JAREN VAN ECONOMISCHE CRISIS

Een ander bedenkelijk feit was bovendien dat in de gelederen van het KNIL beneden de officiersrang na Wereldoorlog I het percentage Europeanen steeds maar terugliep tot 19% (Inheemsen 81%). Zonder noemenswaardige versterkingen van het KNIL werd er weer doorgesukkeld totdat ons land in de jaren dertig langdurig werd gevangen in een grauw tijdperk van economische malaise; dat waren de beruchte jaren van de crisis. Er was toen helemaal geen geld voor de defensie en er moest bezuinigd worden. Deze maatregelen beliepen een derde gedeelte van het personeel en materieel. De defensiekracht van het KNIL tegenover een agressor had aan het einde van de crisisjaren, dat is in 1936, nog maar een preventieve, beter gezegd nog maar een symbolische waarde.
Aan de eis van 'het afslaan van coups de main' kon toen niet meer worden voldaan. Was op het Java-leger fors gesnoeid (de term 'afbraak' is meer op zijn plaats), ook op de Buitengewesten was het goed misgegaan met de standaard-patrouille-eenheden, want deze waren van 20 naar 17 man teruggebracht.
Het was toen de grote vraag geworden of wij op die buiteneilanden wel genoeg troepen hadden om aan een opstand van enige omvang het hoofd te kunnen bieden.

OPLEVING NA DE MALAISE

In 1936 scheen het dieptepunt van de economische malaise voorbij te zijn. En in Europa had de regering reeds in het geheim met Engeland contacten gehad over de defensie in Indië. Om te tonen dat wij ook wel iets positiefs in die richting wilden doen, gingen wij in Amerika nu 40 moderne

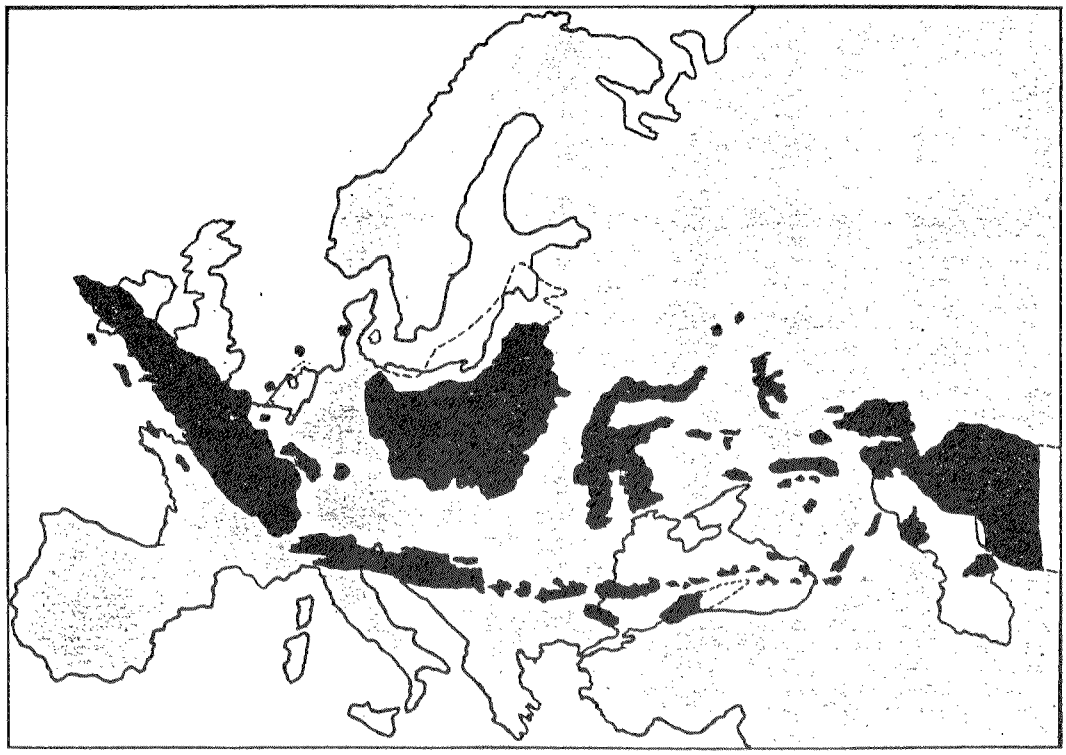

Onze bescheiden krijgsmacht had in Nederlands-Indië een gebied te verdedigen dat, geprojecteerd op de kaart van Europa, een omvang had van Ierland in het westen, tot voorbij de Kaukasus en de Kaspische Zee in het oosten . . .

bommenwerpers voor de Militaire Luchtvaart van het KNIL (ML/KNIL) kopen en een aantal vliegboten voor de Marine-MLD. Van dat moment af en verder vanaf 1937 kon vanwege een wat ruimer defensie-budget enigermate worden gewerkt aan de opbouw en de modernisering van het KNIL. De sterkte is in de volgende paar jaren met circa 10.000 man vergroot (wij komen verderop nog hierop terug) doch de modernisering met noodzakelijk nieuw materiaal ondervond talloze hindernissen.

Ook in Indië zelf begonnen nu in 1936 rechtstreekse (zij het zeer geheime) besprekingen met de Britten in Singapore en Malakka.Er konden toen geen beloften worden gedaan. Eerst in 1940/41 kwamen concretere afspraken. Zeker varen op deze afspraken kon niet worden gegarandeerd. Besprekingen met Amerikanen waren op nog veel lossere basis en daar kon in het geheel geen garantie worden verkregen waarop wij zouden kunnen rekenen als Japan ons zou aanvallen.

1940: NEDERLAND BEZET EN ENGELAND LEVERT NIET MEER

De Duitse invasie in Nederland van mei 1940 betekende voor de Indische defensie een formidabele klap. Want nu ons moederland voor Indië onbereikbaar was geworden, wreekte zich pas goed dat Indië en het KNIL op bijna alle gebieden in grote mate afhankelijk waren van Europa in het algemeen en van Nederland in het bijzonder. Met name de Indische defensie-industrie stelde nauwelijks iets voor. En verder waren alle banden met Europa nu verbroken of van geen nut meer omdat Engeland nu zelf geducht in het nauw raakte en slechts mondjesmaat of helemaal niets meer leverde. En ook hadden wij bestellingen gedaan in Duitsland! Er ontstond vanwege het wegvallen van de Europese militaire markt een reeks van

negatieve effecten op alle gebied. Wij laten hier de pijnlijkste gevolgen in het kort de revue passeren. De in 1936/37 gedane bestellingen stagneerden direct en als gevolg daarvan kwam het volgende al niet meer in Indië aan:

- bijna 70% van de 75 lichte tanks;
- tweederde deel van het pantserafweergeschut van 4,7 cm;
- het gros van de 2 cm tankbuksen, terwijl voor de enkele reeds ontvangen buksen (antitank-wapen) de munitie-voorraad zo krap was, dat het houden van schietoefeningen uitgesloten was;
- de afdeling houwitser-artillerie en alle 12 cm mortieren;
- zeer ernstig was het niet aankomen van een belangrijk percentage van het luchtdoelgeschut; ook verviel de zo noodzakelijke richt- en vuurleidingsapparatuur hiervan en van andere wapens;
- het gros van de zoeklichten en het radiomaterieel.

HET DRAMA MET DE 'SMALL-ARMS'-MUNITIE

Doch wat ongetwijfeld nog funester was: problemen met de munitie waren schier onoplosbaar. Speciaal in de sector van de lichte wapens. Voor munitie van de artillerie en vliegtuigbommen was vervaardiging in Indië zelf technisch wel uitvoerbaar; het daarvoor geëigende staal hadden wij niet; de import er van stagneerde steeds heviger, maar dàt was niet onoplosbaar. Maar een ramp van de eerste orde was die van de 6,5 mm munitie voor *alle* KNIL-geweren, -karabijnen, lichte en middelbare mitrailleurs. Deze munitie werd namelijk uitsluitend in Nederland gemaakt en was verder nergens elders in de wereld te krijgen! Men kan zich de consternatie voorstellen. Onze stock van juist deze munitie in Indië bedroeg slechts tien dagvoorraden. En het ging hier om het persoonlijke wapen van nagenoeg iedere militair van het KNIL!
Aangezien Europa nu als munitie-leverancier geheel was uitgevallen was Amerika de enige leverancier die overbleef. Maar . . . Amerika ving juist zelf aan met zijn eigen herbewapening en fabriceerde bovendien munitie met geheel andere kalibers. En daar stonden we nu met ons hele KNIL-leger. Dat fnuikende munitie-probleem kon in de naaste toekomst slechts op twee wijzen worden opgelost. De eerste oplossing was het 'uitboren' van alle in het KNIL aanwezige geweren, karabijnen, lichte en middelzware mitrailleurs: dit ging dan ook meteen op grote schaal van start. Hetgeen natuurlijk onnoemelijk veel regelingen vereiste aangezien het KNIL in zijn beide taken steeds paraat diende te blijven.
De tweede oplossing was het in Amerika bestellen van handvuurwapens en lichte automatische wapens van hun fabrikaat en dus geschikt voor de Amerikaanse kalibers; zulks in combinatie met een overgang op en massale aankoop van ook weer hun munities.
Het waren geen geringe beslissingen die onze legerleiding in snel tempo diende te nemen. Gezien de geplande en al geëffectueerde personeels-versterkingen (wij komen er verderop over te spreken) bestelde men maar meteen voor het KNIL in Amerika in één order niet minder dan 100.000 geweren en andere lichte wapens van diverse soorten met daarbij een ruime munitie-voorraad. Deze bestelling was voorwaar geen kleinigheid voor een leger waarvoor men in het nabije verleden steeds de begroting tot op één geweer nauwkeurig had opgemaakt . . .
Tot onze verbijstering werd uitgerekend deze order door Amerika gecancelled aangezien men daar de wapens zelf nodig had voor de massale uitbouw van hun eigen US Army.
Een andere niet zeer conventionele poging om snel aan kleinkaliberwapens te komen was het claimen van meer dan duizend Italiaanse buit-geweren na de Britse successen in Afrika. De eerst in maart 1941 in Indië aangekomen partij was helaas dermate slecht dat men er alleen de stadswachten (zie verderop) mee kon bewapenen.

Inmiddels waren de meest in Bandoeng, West-Java, gelegen militaire bedrijven van het KNIL op een hogere versnelling overgegaan. De wapenwerkplaats kwam van dui-

Op de Buitengewesten had het KNIL meest Inheemse soldaten in patrouille-eenheden en uitsluitend gewapend met karabijn en klewang: een politie-leger.
(Foto: Sectie Militaire Gesch. KL)

zend op vijftduizend man personeel en de munitiefabrieken van tweeduizend naar zelfs vierentwintig duizend (munitiesoorten die wel in Indië gemaakt konden worden).

CONSEQUENTIES OP PERSONEELSGEBIED BIJ UITVALLEN VAN EUROPA

Ernstige problemen op personeelsgebied ontstonden er voor het KNIL op de volgende terreinen:

- de opleiding en de dringende aanvulling van beroepsofficieren vanuit Nederland verviel: drie grote jaarklassen cadetten voor het KNIL aan de KMA te Breda konden Indië niet meer bereiken;
- de werving in Nederland van jonge Europese militairen (suppletie-detachementen vanuit de Koloniale Reserve te Nijmegen) was abrupt gestopt; het was juist deze categorie waaraan wij in Indië zo dringend behoefte hadden voor het vervullen van de kaderrangen en als technicus op ieder gebied; de 'Indische markt' leverde onvoldoende krachten op, terwijl nu ook de marine daar kwam recruteren;

Bij gebrek aan licht mobiel luchtdoelgeschut (dat massaal besteld was doch nimmer arriveerde) trachtte het Java-leger met deze .50 mitrailleur als surrogaat zich de laag dalende vijandelijke vliegtuigen van het lijf te houden. Het hele veldleger beschikte slechts over 36 van deze geïmproviseerde opstellingen.
(Foto van de auteur)

- relatief veel aan de Hogere Krijgsschool in Den Haag studerende KNIL-officieren, leraren aan de KMA te Breda en elders in Europa tewerkgestelde officieren of juist daar voor verlof zijnde, gingen voor Indië verloren; in het bijzonder raakte de bezetting in hogere staven in Indië in de problemen;
- de 'normale overkomst' van de in Europa bij de KL opgeleide reserve-officieren en de andere naar Indië uitkomende jonge Nederlanders (dus potentiële miliciens voor het KNIL), dat alles kwam tot stilstand.

UITBOUW VAN DE LUCHTSTRIJDKRACHTEN VAN HET KNIL

Vooral bij het luchtwapen van het KNIL, de Militaire Luchtvaart (verder afgekort met ML/KNIL) en eigenlijk - hoewel het nog niet als zodanig bestond - 'de Indische Luchtmacht', kwam de uitbreiding en modernisering zeer snel. Er was tevoren erg lang touwgetrokken wie voorrang zou krijgen en of de strijdkrachten in de lucht tot de Marine

of tot het KNIL zouden gaan behoren. In de jaren 1936/37 werd bepaald dat (hoewel de MLD van de Marine op aanzienlijke wijze van modern vliegend materieel zou worden voorzien) de hoofdslagkracht in de lucht bij de ML/KNIL zou komen. Deze ongetwijfeld goede principiële beslissing had voor de rest van het KNIL in zoverre het nadeel, dat alles wat voor het vliegwapen bestemd was veruit prioriteit kreeg. En dat dit in feite ten nadele van het 'KNIL op de grond' ging, aangezien dat pas op de tweede plaats kwam.
Deze goede oplossing voor de totale defensie voor Indië had naast genoemd nadeel zeker het besliste voordeel dat onze luchtstrijdkrachten in ijltempo aanzienlijk werden versterkt. Om deze reden was het in het komend conflict mogelijk om de naderende vijand reeds buiten de Indische archipel aan te vallen. De explosieve uitbouw van de luchtstrijdkrachten van het KNIL betekende tevens dat op de Buitengewesten (in de richting van Japan) in korte tijd diverse vliegbases moesten worden gebouwd en operationeel worden gemaakt. Enkele daarvan waren een 'dubbele' basis, waarvan een van de twee geheel geheim was en ook voldoende lang voor de vijand geheim zou blijven. Uiteindelijk beschikte de ML/KNIL bij de aanvang van de vijandelijkheden over 80 bommenwerpers, bijna 100 (toen modern genoemde) jagers en 20 transportvliegtuigen.
Wat helaas niet meer uit Amerika werd geleverd waren meer dan 160 duikbommenwerpers en even veel nieuwe moderne bommenwerpers van het type B 25 Mitchell. De aanwas van het materiaal was dermate groot dat men de opleidingen van het personeel (vliegers en technisch gronddiensten) nauwelijks meer aan kon. Ook op Java moest het aantal vliegvelden zeer sterk worden uitgebreid om in het komend conflict (Java zou het middelpunt worden) zowel de eigen luchtstrijdkrachten alsook die van de bondgenoten op voldoende wijze te kunnen ontvangen en hen in staat te stellen om vanaf dit hoofdeiland uit te kunnen gaan opereren. De zeer omvangrijke werkzaamheden aan de vliegvelden op Java zijn voor 'het KNIL op de grond' uitermate nadelig geweest. Wat was namelijk het geval? De weinige vrachtauto's die het Java-leger reeds had en de weinige zo juist uit Amerika ontvangen nieuwe vrachtauto's dienden nagenoeg alle met hun organieke chauffeurs doorlopend uitgeleend te worden voor het grote en langdurige werk aan die vliegvelden. Om deze reden kregen commandanten, staven en troepen van het Java-leger geen kans om ervaring op te doen bij de motorisatie: een kunde en practijk die in het KNIL-oude stijl geheel onbekend was. De modernisering van het Java-leger is hiervan op ernstige schaal de dupe geworden.
En evenzeer waren de grondtroepen van het KNIL vanwege de snelle uitbreiding van het luchtwapen verplicht om al de nieuw opgezette vliegbases en landingsterreinen te voorzien van beveiligingstroepen en eenheden voor de luchtverdediging. Wat dit allemaal met zich mee bracht, kan men zich voorstellen. Alle daaraan bestede energie was uiteraard welbesteed, want een naar alle zijden onbeveiligd vliegveld is een onding.

MODERNISERING VAN HET JAVA-LEGER

Een nieuw strategisch plan voor de beweeglijke verdediging van Java door het KNIL was inmiddels gereed gekomen. Daartoe was een planning opgezet welke ook wel werd aangeduid met 'het brigadeplan'. Aangezien er voor de uitvoering van dit plan veel meer mensen benodigd waren (dan er al waren), werd het plan enige maanden later gevolgd door dat van de zo geheten 'Inheemse militie'. Er was in het KNIL namelijk nog steeds een groot gebrek aan personeel.
Tegen het einde van Wereldoorlog I was in Indië voor de daar verblijvende Nederlanders de dienstplicht ingevoerd. Gezien het relatief geringe aantal in Indië woonachtige Nederlanders (in totaal zo omstreeks 250.000 à 300.000 zielen, dus niet veel meer dan een stad als Utrecht) was het aantal miliciens niet voldoende.
De nieuwe conceptie voorzag in een vijftal mobiele gemotoriseerde en deels gemechaniseerde snelle eenheden. Het zouden 'brigades' worden van elk 5.000 man waarbij circa 100 tanks van diverse typen. Aan het

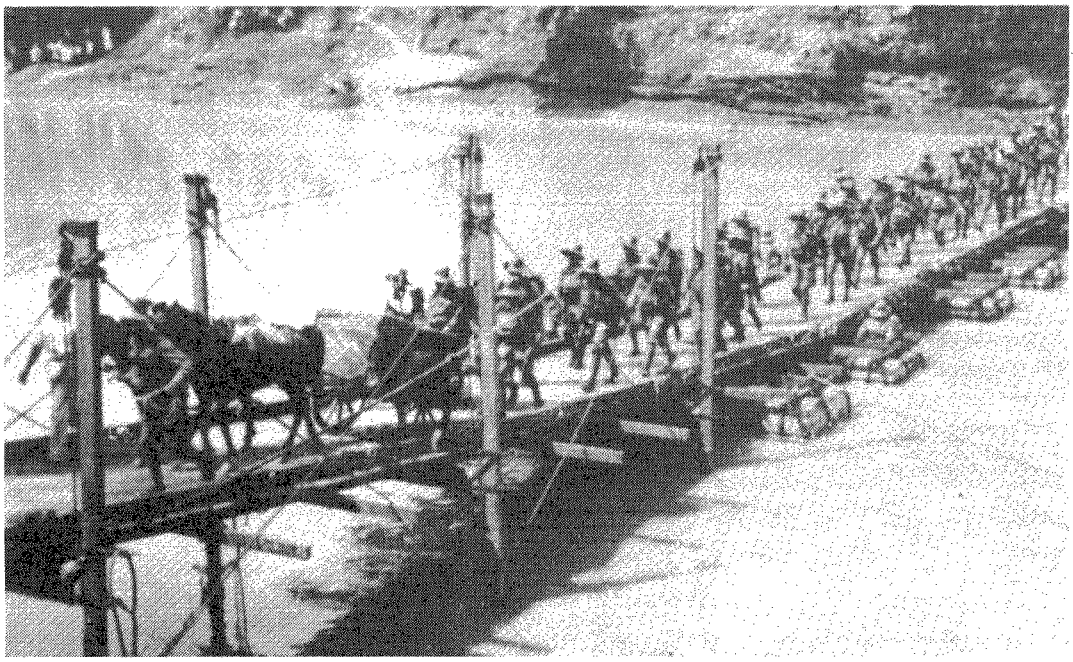

Kort voor de reorganisatie van het veldleger trekt hier een colonne van de infanterie over een geniebrug. Snelheid 5 km/uur en 'de trein' getrokken door paardjes waarbij een voor deze gelegenheid gehuurde civiele paardengeleider. Overschakelen op motorisatie was ook een mentaal probleem. (Foto: Indië-nummer 'Ons Leger' 1938)

hoofd een staf en aan eenheden een gemotoriseerd eskadron cavalerie; een bataljon tanks; twee bataljons gemotoriseerde infanterie; een bataljon pantser- en luchtafweer, een afdeling gemotoriseerde artillerie en een compagnie pioniers. En dan de logistieke steun: verbandplaats, verbindingen, reparatie-ateliers en een trein met vrachtauto's. Bij dit geheel zouden aanzienlijke aantallen terreinauto's en motorrijwielen worden ingedeeld. En ook kleine motorvoertuigjes waarvan er reeds enige uit Amerika waren aangevoerd en die men toen met 'blitzbuggy' betitelde: het waren de eerste zogenaamde 'jeeps'.

Verder zouden er in West-, Midden- en Oost-Java naast de veldleger-eenheden ook territoriale troepen (speciaal voor het eigen ressort) komen voor de plaatselijke en de kustverdediging; voor veiligstelling van belangrijke wegen- en spoorwegknooppunten, vlieg- en vlootbases. Ook in elk dezer drie territoria een mobiel orgaan met lichte tanks voor offensief optreden tegen luchtlandingstroepen. Betreffende het voorziene optreden tegen para's nog het volgende. Niet-ingewijde scribenten plegen wel eens geringschattend te schrijven over een toen heersende angst of koorts voor parachutisten-eenheden van de vijand. Markant is echter dat Japan in de Pacificoorlog slechts drie maal paratroepen inzette en dat al deze drie gelegenheden uitsluitend plaatsvonden in 1942 in Nederlands-Indië en tegen het KNIL.

Tenslotte zou onze commandant van het veldleger een bataljon eigen (KNIL)parachutisten onder zijn direct commando krijgen. Het plan getuigde van een gezonde en gedurfde visie. Met deze opzet en de beweeglijke brigades als hoogste eenheid zou de mobiliteit van het Java-leger voldoende zijn gegarandeerd, terwijl de slagkracht uitstekend zou zijn. Met zulk een flexibele organisatie kon men redelijk tegemoet komen aan de beperkingen van het wegennet op Java en verder niet (meer) afhankelijk zijn van een spoorwegnet van bescheiden capaciteit.

Alles bijeen een ogenschijnlijk duizeling-

wekkende reeks van grote vernieuwingen die nodig waren om vooral het KNIL op Java nog enige kans te geven. Maar, naast het voorhanden komen van materiaal en mensen, hadden wij ook tijd nodig om die mensen en dat nieuwe materiaal te laten oefenen, laten bedienen en te laten inspelen ten opzichte van elkaar.
In het kort gezegd: als het materiaal er was en als de mensen er waren, dan was er grote behoefte aan oefenmogelijkheden. En dat laatste betekende niets minder dan tijd en nog eens TIJD.

HET GEVECHT TEGEN DE TIJD

De defensie-inspanning in Nederlands-Indië in de jaren 1940/41 is werkelijk formidabel geweest. Edoch na de lange jaren van verwaarlozing en afbraak van de krijgsmacht viel er in korte tijd niet veel meer in te halen. Vooruitlopend op de gang van zaken heeft het met de factor 'tijd' in het geheel niet mee gezeten. Want al in eind 1941 barstte de oorlog in de Pacific al uit. Maar dat gegeven was nog onbekend bij al diegenen die de leiding hadden bij de omvangrijke inspanning voor de defensie. Er was nu plotseling wel geld beschikbaar: veel geld zelfs. Maar de bittere ironie wilde dat nu wij wèl gelden konden besteden wij daarvoor slechts een klein gedeelte in wapening en ander materieel konden omzetten. En toen wij enig (veel te weinig) nieuw materieel konden binnenhalen, toen was er geen tijd meer over om op al die nieuwe zaken ingespeeld te raken.
Toen dan ook Japan in december 1941 aanviel en vanaf de eerste dagen van januari 1942 de Indische archipel ook op de grond begon binnen te dringen, was de toestand in het KNIL (en zeker in het Java-leger) chaotisch. Midden in de reorganisatie werd het veldleger overvallen. Men heeft hier wel eens (en niet ten onrechte) het beeld gebruikt van een schelpdier dat net van zijn oude schelp bezig was te verhuizen naar zijn nieuwe en op dat uiterst kwetsbare moment werd overvallen.
Als men nu bijvoorbeeld even van dat Java-leger het hoofdwapen, de infanterie, bekijkt op het moment dat de Japanse aanval zou beginnen, dan was men daar juist bezig met de zopas ontvangen (en meteen grotendeels weer afgenomen) motorvoertuigen. Men had tevoren zelden en meest nimmer met voertuigen geoefend. De zware wapens van de bataljons (mitrailleurs en mortieren) was men nog doende weg te halen van de ruggen van de kleine inheemse draagpaardjes en ze over te zetten op voertuigen, toen de bataljons werden ingezet. Men hield hier en daar de (vele tientallen) paarden nog aan en zette die ook maar (met veel stampij en wanorde) boven op vrachtauto's; want hoe moest het nu met deze wapens op vrachtauto's? En dan waren er de 'treinen' van het bataljon (bagage, levensmiddelen, munitie, gewondenzorg) ook alweer met tientallen kleine paardjes, die weer twee aan twee, voor tweewielige rijtuigjes liepen te trekken. Moest men meteen alle karretjes en die vele paardjes weg doen? Waren er voor dat doel al motorvoertuigen en zo ja, hoe moest het daarmee? Chauffeurs waren er amper en dit waren voor een belangrijk deel nog inheemse burgerchauffeurs die men snel een militair pak had aangedaan en onderwezen had hoe ze de militaire groet moesten brengen. Verderop komen we hier op terug.

Maar om niet al te ver op de feiten vooruit te lopen: er werd op enorme schaal materiaal besteld: immers we wisten al jaren wat we nodig hadden. Dus 600 tanks en honderden motorvoertuigen en speciale wapens uit Amerika. Voor eind 1941, uiterlijk voorjaar 1942, moest alles zijn afgeleverd. De tanks zouden al vanaf 1941 beginnen te komen. Maar juist daarvan is nauwelijks iets terecht gekomen. De eerste twintig lichte tanks kwamen in februari 1942 in zeer slechte conditie aan; vijf er van zijn nog in de strijd geworpen. Wat wel op tijd arriveerde waren diverse tractoren, enkele tientallen jeeps, vrachtauto's alsmede een 25-tal gepantserde scoutcars voor de cavalerie.
Met name de eenheden van de cavalerie konden enigermate worden gemoderniseerd; de eskadrons met paarden konden op één na worden gemotoriseerd.
Een omstandigheid die voor het Java-leger met name funest was, dat was het niet meer aankomen van de bestelde lichte luchtaf-

weerkanonnen, bedoeld om de mobiele colonnes van het veldleger (op mars, in stelling en in verzamelplaatsen) effectief te beschermen tegen laagdalende vliegtuigen van de vijand. Bij het ontbreken daarvan had men als surrogaat slechts de op pivots gemonteerde mitrailleurs van een halve inch kaliber (de zogeheten .50 of 12,7 mm wapens). Hiervan had het hele veldleger er in totaal slechts 36 stuks. Per brigade hadden er 27 stuks lichte luchtdoelkanonnen moeten zijn.
In velddienst-termen omgezet betekende dit gemis dat het Javaleger goeddeels weerloos zou zijn tegen laagdalende vliegtuigen.

INHEEMSE MILITIE

Naast de besproken maatregelen op materiaal gebied werd gelijktijdig met voortvarendheid getracht om ook op andere gebieden de gevechtskracht van het KNIL in korte tijd te verhogen. Besloten werd (de Nationalisten onder de Inheemse bevolking hadden daar al veel eerder om gevraagd) om zo snel mogelijk over te gaan tot de invoering van een vooreerst nog gedeeltelijke dienstplicht voor de Indonsiërs zelf. De invoering dezer militie zou voorshands beperkt blijven tot Java (hier zou men zo'n 30.000 man plus een reserve oproepen) en op de Buitengewesten slechts op Menado (NO-Celebes) en Ambon op de Molukken, elk voor circa 3.000 man. De eerste oefentijd zou een jaar bedragen, met in het verschiet nog herhalingsoefeningen en een reserveplicht. Middelbaar opgeleide inheemse jongelui zouden net zoals deze geselecteerde Nederlandse miliciens, worden opgeleid tot reserve-officier. De bedoeling was om het eerste contingent al in begin 1941 op te roepen, doch vanwege velerlei tegenslag kon dat pas plaatsvinden in oktober van dat jaar. Het gevolg hiervan was dat deze militie niet meer aan de strijd heeft kunnen deelnemen. Dat is niet alleen nadelig geweest voor de algemene inspanning, maar juist ook uit politiek oogpunt (met het volk zelf deelnemen aan de verdediging van eigen land). Maar ook is de zeer grote krachtsinspanning en de formidabele inzet van de toch al schaarse instructeurs en de oefening (tijd, inspanning, kosten, munitie

Hier moest worden overgeschakeld. De zware wapens van de infanterie van het Javaleger (mitrailleurs en mortieren) werden op tientallen kleine paardjes vervoerd. Nu moest dat allemaal plotseling op motorvoertuigen. Hoe? Foto: H.E. Tessers & S.M. Jalhay)

e.d.) voor niets geweest. Het werd zelfs aangevoeld als een verzwakking van het potentieel; het oproepen van deze militie en het overige aanwerven van zo zeer vele andere inheemse krachten met de bedoeling het leger te versterken, zijn buiten de schuld van de legerleiding factoren geworden die de interne verzwakking en de vermindering van de innerlijke samenhang hebben bewerkstelligd.

GEDEELTELIJK MOBILISEREN

Aangezien de economische oorlogsvoorbereiding impliceerde dat zo weinig mogelijk Europese werkkrachten uit hun dagelijkse civiele werkkring mochten worden onttrokken, betekende dit voor de militaire onderdelen dat in 1940/41 niet over het totale militie- en reservepersoneel kon worden beschikt. Hoewel onze Marine na mei 1940 nagenoeg geheel mobiliseerde, kon zoiets om economische redenen voor het KNIL niet mogelijk zijn. Daar moest men genoe-

gen nemen met bij toerbeurt per maand slechts een tiende deel tot een twaalfde deel van het dienstplichtig personeel onder de wapens te roepen. Slechts voor de veiligheidsbezettingen van de drie grote havens op Java (Batavia, Soerabaja en Tjilatjap) mocht 1/3 deel der sterkte bij toerbeurt voor een maand buitengewoon worden opgeroepen. Onnodig te verklaren welk een bijzondere handicap deze beperkingen voor het KNIL betekenden. Bij veel onderdelen heerste er dus doorlopend een zekere onrust vanwege een voortdurend va et vient van in opleiding komende en zijnde krachten en zij die weer weggingen. Eerst bij de algemene mobilisatie, dus na 8 december 1941, zagen de commandanten hun onderdelen compleet bij elkaar. Het tekort aan Europeanen wreekte zich aldus ook in de sector van de miliciens en landstormers.

EXPEDITIONAIRE STRIJDMACHT VOOR EUROPA

Een ander groots opgezette planning - van een totaal andere aard, maar zeer geheim - betrof de stafarbeid van de legerleiding om (op last van onze regering te Londen) voorbereidingen te treffen voor het in Indië formeren van een expeditionair korps uit het KNIL dat - zodra de oorlogstoestand in Europa dit mogelijk zou maken - naar Europa verscheept zou worden teneinde aldaar te laten deelnemen aan militaire operaties ter bevrijding en bezetting van ons moederland . Deze planning en voorbereiding voor een expeditiemacht van circa 10.000 man (meest Europeanen) met een eigen organisatie, de uitrusting, kleding voor koude jaargetijden (bestellingen werden hiervoor ook alvast geplaatst) en de verscheping, bezorgden de staven veel voorbereidend werk, zonder dat de troepen dat mochten bemerken.

VOORTZETTEN VAN DE ROUTINEZAKEN

Naast de reeds genoemde bijzondere werkzaamheden verband houdend met de oorlogsdreiging, diende men in de staven en gelederen vanzelfsprekend ook de 'normale zaken' continu te verrichten. Nieuwe Europese miliciens moesten worden opgeroepen en geoefend; militie-kader moest verder worden opgeleid en hetzelfde moest geschieden met adspirant reserve-officieren die in steeds grotere getale werden getraind . Ook dienden de diverse herhalingsoefeningen doorgang te vinden.
Bij elkaar hadden wij in Indië circa 13.000 miliciens (13 lichtingsploegen); we weten dat niet allen oproepbaar waren. Dan waren er de landstormers, dat waren de oudere miliciens van boven de 32 jaar tot in diverse gevallen over de 45 jaar. Van deze waren velen vanwege onmisbaarheid niet op te roepen; het gros van hen was kortelings nog niet onder de wapens geweest en kwam nu meermalen op; deze ouderen waren fysiek ook veel minder waard. Ook bij de reserve-officieren waren de nodigen die niet konden worden opgeroepen; het merendeel van hen was te lang geleden in Nederland bij de KL geoefend en niet allen hadden in Indië deelgenomen aan herhalingsoefeningen. Dit laatste was dan ook de reden dat men in Indië de opleiding tot reserve-officier met eigen jonge miliciens thans op omvangrijke wijze ter hand ging nemen. Dit geschiedde in en nabij Bandoeng bij de zo geheten CORO-opleidingen (Corps Opleiding Reserve Officieren). Uiteindelijk waren er bij de algemene mobilisatie tegen de 2.400 reserve-officieren in het KNIL onder de wapens.

DE BUITENGEWESTEN

Naast de hierboven beschreven activiteiten ging de roulering van de beroeps-infanterie op de Buitengewesten normaal voort; daar lag ongeveer de helft van ons hoofdwapen; hoofdzakelijk de Inheemse militairen. Afgelosten kwamen naar Java en aflossers gingen naar de diverse kleine posten en andere garnizoenen op de vele eilanden in de archipel; een beweging dus in twee richtingen. Ook op onze Buitengewesten was hier en daar de situatie grondig gewijzigd. Daar moesten o.a.de nieuw aangelegde vliegbases naar behoren worden beveiligd. En afgezien daarvan had het KNIL op drie strategisch zeer belangrijke plaatsen een volledig bataljon infanterie gestationeerd. Daar en ook elders kwamen ook enige artilleriestukken en

Honderden van deze tanks zou het veldleger van het KNIL vanuit Amerika ontvangen. Ze kwamen echter niet meer aan. Toen het KNIL had gecapituleerd kwamen er een paar naar Suriname . . . waar deze foto in 1943 werd gemaakt. (Foto: D.B.W. van Ardenne)

luchtdoelkanonnen en -mitrailleurs.
Verder mochten in beginsel de bestaande buitenposten voor handhaving van orde en rust zo weinig mogelijk worden verzwakt. Dit principe was overigens helaas niet overal te handhaven; er waren gewesten waar de bezetting nog ijler werd dan ze reeds was. Wel trachtte men de onvermijdelijke uitdunning hier en daar te compenseren door een enkel automatisch wapen in te zetten ter verhoging van de vuurkracht van alleen maar karabijnen. Tot veler verrassing moesten op enkele buitenposten lichte mitrailleurs van in Indië tot nog toe onbekend fabrikaat worden ingezet (bijvoorbeeld de lichte mitrailleur Lewis, bekend uit de KL).
Achteraf gezien mag op de Buitengewesten bij al die verminderingen van de mankracht, van geluk worden gesproken. Want nagenoeg nergens in dit gebied buiten Java waar kleine groepjes KNIL-militairen gestationeerd waren om orde en rust te handhaven (lees: opstanden voorkomen) kwam het tot oproeren. Slechts uitgerekend in het al danig van bezettingstroepen ontblote Atjeh (Noord-Sumatra) ontstond in februari 1942 (en vooral in de volgende weken in maart) een zeer grote en algemene opstand tegen ons gezag, waartegen wij, ook al vanwege de gelijktijdige Japanse invasie, slechts weinig konden uitrichten.
Terug naar de algemene toestand op de uiterst zwak verdedigde Buitengewesten. Met het weinig aanlokkelijke uitzicht dat juist deze kleine groepjes militairen het bijna overal zouden moeten stellen zonder enige ruggesteun van eigen (of bondgenootschappelijke) lucht- en zeestrijdkrachten, groeide daar het onbehaaglijke gevoel dat men er 'afgeschreven' was. Zou eenmaal de vijand in de buurt landen dan was men altijd verre in de minderheid; ook al vanwege de bewapening die in hoofdzaak karabijn-klewang bleef. Versterking aanvoeren vanuit Java of mogelijkheid van afvoer door evacuatie naar Java zou practisch onmogelijk zijn. Wij hadden in Indië slechts de beschikking over een twintigtal Lockheed transport-vliegtui-

gen. Gezien een verwacht overwicht van de vijand in de lucht zou het vliegen met deze zeer kwetsbare toestellen over de zo uitgestrekte archipel een hachelijke zaak worden. Overigens - en dit terzijde - waren genoemde Lockheeds in de aanvang bestemd voor het uitwerpen van onze eigen parachutisten, doch dat plan kon ook al geen doorgang vinden omdat het ons niet is gelukt aan de noodzakelijke parachutes te komen. Het behoeft weinig betoog dat het moreel bij de kleine eenheidjes op de buiteneilanden er niet beter op werd. Inderdaad zijn zij nagenoeg alle kansloos verslagen of de wildernis ingejaagd. Overblijvende kleine eenheden die niet wensten te capituleren werden rusteloos door de vijand achtervolgd en de mannen die in 's vijands handen vielen zouden zonder meer worden geëxecuteerd.

HET JAVA-LEGER: OEFENEND EN REORGANISEREND IN AFWACHTING VAN MODERN MATERIAAL

De hele periode tot december 1941 (en als het kon ook daarna) werd gebruikt voor opleidingen en voorbereidingen of oefening van personeel en staven in de richting van de modernisering in materiaal en de nieuwe tactieken. Wij zagen al eerder dat daarvan door diverse oorzaken te weinig is terechtgekomen. Aangezien het veldleger ook weer klaar moest zijn om op de 'oude' wijze te gaan werken indien de strijd veel eerder zou aanvangen, behoeft het geen uitleg om te tonen wat voor inspanning dit speciaal vergde van de leiders en instructeurs op ieder niveau.

Maar al deze zaken hebben niet kunnen verhinderen dat bij het uitbreken van de oorlog de meeste staven en ook de commandanten nog weinig vertrouwd waren met het gebruik van snelle gemotoriseerde eenheden. In de korte beschikbare tijd kon het niet goed gelukken om dat veldleger van mensen die steeds te voet (en hoogstens te paard of op de fiets) waren geoefend, geheel om te bouwen tot een goed geöliede moderne gevechtsmachine. Practisch maar ook mentaal gesproken bleek die overgang van de snelheid van vijf kilometer per uur naar het veelvoud daarvan een moeizame barrière. Door het uitblijven van het moderne materiaal kon geen bevredigende oplossing worden bereikt.

Zo zouden bijvoorbeeld de fuseliercompagnieën van de infanterie voor een deel worden omgezet in tankeskadrons. Enige honderden infanteristen, waaronder vooral officieren en Europese kaderleden en ook de daarvoor geschikte manschappen van alle landaarden werden reeds klaargestoomd op motorvoertuigen en de paar lichte tanks die er al waren van de Engelse partij van 24 stuks van circa 1938. In die tijd - wij moeten ons dat nu wel heel goed voor ogen stellen - was dat iets heel bijzonders. Ieder van hen kreeg eerst een rijopleiding op wielvoertuigen. Iets totaal onbekends, want nagenoeg niemand van de KNIL-militairen was toen in bezit van een rijbewijs . . .

Het wachten was vervolgens op de aankomst van de honderden bestelde Amerikaanse tanks. Het verhaal wordt eentonig: we weten dat die tanks niet meer zouden arriveren. Zonder meer zou men in het Java-leger - wanneer ons wat meer tijd was gelaten - er anders en beter hebben voor gestaan. Nu, met de pijlsnelle aankomst van het Japanse offensief was men nog lang niet op een aanvaardbaar punt aangekomen.

De toestand was toen met recht chaotisch: zowel in personeelsals materieel opzicht en bij de geoefendheid. En met de samenhang in de eenheden was het door alle gebeurlijkheden zeer slecht gesteld. Echt het zwaktebeeld van een leger in reorganisatie.

En met dit weinig opgewekte relaas zijn wij geheel voorbijgegaan aan vele andere aangelegenheden waarvoor direct pasklare oplossingen moesten worden gevonden. Zoals daar waren: het bouwen van nieuwe kazernementen en werkplaatsen, verkrijgen van oefenterreinen, verzwaren van bruggen voor het te verwachten zware materiaal. Voorts de reeds vermelde nieuwe vliegbases en landingsstrips, het versterken van kwetsbare kustgedeelten met betonnen kazematten, tankhindernissen en geschutopstellingen. Vooral dit laatste was iets aparts; want uit de magazijnen kwamen nu allerlei nog indertijd opgeslagen oude beproevings-kanonnen en prototypes: deze werden op betonnen pla-

Wegens personeelsgebrek kwamen in 1940/41 bij het KNIL ook weer militairen op die reeds met pensioen waren. Hier zo'n groep oudere heren in Tomohon, Minahassa op Noord-Oost Celebes; Menadonese militairen van het 'Reserve Korps' met 'R' op de kraag.
(Foto: C. van Ekeris)

teau's gemonteerd met de munitie die aanwezig was en dat alles op de genoemde kustgedeelten van vooral de noordkust van Java. Maar ook, voorzover de voorraad strekte, op andere punten op de Buitengewesten, als Palembang, Padang, Noord-Sumatra en Zuidwest Celebes.
Overigens mochten wij ook op Java-zelf niet worden overvallen met alle troepen nog dicht opeengehoopt in de klassieke garnizoensplaatsen. Daartoe waren voorbereidingen getroffen om de legeringsplaatsen van het veldleger flink uiteen en goed gespreid te kiezen; er was ruimte genoeg.
Tegelijkertijd dienden bepaalde zeer gunstige landingspunten en vliegvelden permanent te worden bewaakt. En zo lang daarvoor nog niet werd beschikt over eenheden van de Europese of Inheemse militie, moest het veldleger ook deze taken verrichten.
Van gezamenlijk oefenen op het eiland Java met zijn langgerekte vorm (meer dan duizend kilometer) en vier maal zo groot als Nederland, was dus niet zo veel terecht gekomen.
Alles samenvattend was het dan ook niet overdreven te stellen dat door de besproken cumulatie van de bestaande en nog te verwachten factoren, de zo noodzakelijke samenhang en teamwork in het Javaleger bedroevend laag waren.

HOE ONTWIKKELDE ZICH HET DRAMA MET DE 'SMALL ARMS' MUNITIE?

Nog even ingaand op het al eerder vluchtig aangeroerde probleem met de munitie voor alle lichte wapens, moeten we hier aangeven wat in de practijk de terugslag daarvan was op de daagse gang van zaken bij de onderdelen van het KNIL.
Allereerst moesten - totdat er andere munitie en/of andere wapens waren aangekomen - alle schietoefeningen aanzienlijk beperkt of soms ook geheel worden stopgezet. Het is geen wonder dat de publieke opinie - welke zich zo intensief op de versterking van de defensie had ingesteld - ernstige kritiek ging leveren toen men van de zijde van al die opgeroepen militieplichtigen terzake werd

ingelicht.
De legerleiding moest deze kritiek stilzwijgend aanvaarden, zonder daarbij de kaarten op tafel te kunnen leggen. Men kon toch niet met de meeluisterende vijand al bij de voordeur, publiekelijk gaan vertellen dat er wegens zeer gewichtige redenen niet mocht worden geschoten. En ook dat er geen munitie was en wij de goede munitie met de bijpassende wapens wel besteld hadden, maar nog niet hadden ontvangen . . . Het moreel van het publiek zou met een eerlijke explicatie fors worden ondermijnd. En dat laatste moest - zeker nu - bepaald worden voorkomen.
Vanwege het munitie-drama was immers het gros van de oude (en overigens nog goede) bewapening tijdelijk goeddeels waardeloos geworden. Wij moesten aanvaarden dat een groot deel van onze troepen op korte termijn herbewapend diende te worden. Daarbij - ook alweer een ellendige situatie - op twéé verschillende kalibers en dus met invoering van twee principieel geheel afwijkende wapens met het Amerikaanse kaliber van 7,62 mm en het Brits-Australische van 7,7 mm.
Het uitboren van de bestaande wapens kon ook al niet in Indië zelf geschieden; dat moest naar het buitenland worden uitbesteed. Het behandelen onzer 6,5 mm wapens geschiedde nu in partijen die naar het buitenland moesten worden gezonden en weer teruggebracht. Dat gaf bij de troep telkens wisselingen, want het zou niet acceptabel zijn om onderdelen gedurende langere perioden zonder wapening te laten. Ook dit verhoogde de onrust.
Men is uiteindelijk zover gekomen dat men een nieuwe munitiefabriek in Indië zou gaan bouwen om op deze wijze de benodigde small-arms munitie uiteindelijk zelf te gaan maken. Doch ook hier weer een 'helaas': dit project mislukte. De Amerikanen wilden zo'n fabriek wel voor ons in de U.S.A. zelf bouwen, doch weigerden om voor gezamenlijke kosten de machines voor de bouw en fabricage naar Nederlands-Indië te zenden. Wij vermeldden reeds de cancelling van de 100.000 Amerikaanse lichte wapens welke eerst wel zouden komen. Onder handhaving dezer bestelling - je kunt nooit weten - plaatsten wij zonder dralen een soortgelijke grote opdracht in Australië, met bewuste aanvaarding dat dit nog eens een ander kaliber zou gaan opleveren. Maar men deed het om toch vooral uit de impasse te geraken. En zo gingen wij uiteindelijk de reservelopen van al onze mitrailleurs voor opboring naar Australië zenden (een afstand over zee, overeenkomend met het traject Nederland naar de Perzische Golf). Doch ook hiermede geraakten wij niet helemaal uit de zorgen, omdat wij bij het uitblijven van resultaten op korte termijn toch veiligheidshalve ook weer kleinere partijen direct leverbare wapens plus daarvoor aanwezige geschikte munitie gingen aankopen. Wij namen in dat kader in hemelsnaam ook maar genoegen met wapening van een tweede keus. Zo kwamen de lichte mitrailleurs Lewis en zelfs automatische wapens van Fiat-fabrikaat, welke waren buitgemaakt door de Britten op de Italiaanse troepen in Afrika.
En om alles nog ingewikkelder te maken, aanvaardden wij ook nog een paar kleinere partijen wapens en bijpassende munitie, welke (als typische 'aanbieding') onmiddellijk geleverd konden worden, maar in feite zoetjesaan al derde keus waren: Springfield-geweren, Lee Enfields en Johnsons, om de belangrijkste maar te noemen. Zo hadden wij dan bij de persoonlijke bewapening van onze militairen een wonderlijke staalkaart (een 'toko' zei men spottend) van allerlei kalibers verkregen: 6,5 mm - 7,62 mm - 7,7 mm en ook 8 mm. Daarnaast ook nog eens de diverse weer afwijkende kalibers van pistolen, pistoolmitrailleurs en tommyguns. Achteraf gezien (maar toen beslist niet) was hier zeker sprake van een komische noot, als men weet welke eindeloze palavers en beproevingen er aan het eind van de 19e eeuw waren geweest voordat het KNIL overging zijn Beaumont-geweren te verwisselen voor de M 95-wapens. Die wapens die nu in ijltempo werden 'opgeboord'. Als auteur voelen wij nog de gemene klap in de schouder die wij kregen toen wij zo'n opgeboord wapen gingen uitproberen met een serie schoten. Onnodig nog maar weer eens te wijzen naar de systemen waarop werd geprobeerd de dooreenmenging van wapens

In 1936 ziet men hier de ijverig filmende heer Ishizawa als toeschouwer bij de parade voor koninginsverjaardag op het Waterlooplein te Batavia. Hij was de consul-generaal van Japan en vervulde eigenlijk de functie van een ambassadeur. Hij was bij dit defilé een officiële gast, begeleid door een KNIL-officier op de achtergrond . . . (Foto: H.E. Tessers)

en munitie in een bepaald onderdeel zo veel mogelijk te vermijden. Alles resulteerde in een gigantische legkaart van verschuivingen en hoofdbrekens aangezien boven alles de politiek-militaire toestand een continu-paraatheid eiste. Wij mochten niet verrast worden midden in een toestand van reorganisatie op ieder gebied.

NAAR EEN CLIMAX

Het moeizame streven naar modernisering en aankoop van materiaal werd bij toverslag nog eens zwaarder toen, in het midden van 1941 de Sovjet-Unie plotseling door Duitsland werd aangevallen. Dat men vervolgens in Amerika aan Rusland prioriteit in elke bewapeningssector verleende ten nadele van het KNIL, was duidelijk, maar voor ons verre van aangenaam.

Afgezien van genoemde lagere prioriteitsstelling was er voor ons een voortgaande frustratie en onzekerheid voelbaar, omdat de oorlogsindustrie in Amerika nog geheel op gang moest komen in een periode waarin voor militaire uitrustingsstukken nog geen prototypes bestonden en deze gaandeweg nog moesten worden opgebouwd en uitgetest. Wij merkten dit bijvoorbeeld bij de in Amerika bestelde stalen rupsbanden voor onze weinige Britse tanks, waarvoor Engeland zelf geen rupsbanden meer wilde leveren. De uit Amerika gekomen rupsen bleken waardeloos te zijn.

Toen dan uiteindelijk vele honderden automatische wapens tot tevredenheid begonnen binnen te komen moesten wij ze in diverse gevallen nog een poos in de magazijnen laten staan omdat er nog niet één schot bruikbare munitie in Indië was aangekomen.

Zo waren er meer tegenzittende varianten. Het gelukte Amerika bijvoorbeeld het bijna complete aantal bestelde rupstractoren te leveren die de eveneens bestelde pantserafweerkanonnen zouden moeten gaan trekken. Maar deze kanonnen zelf arriveerden weer niet. Veel ernstiger was dat uiteindelijk geen aflevering kwam van de lichte radioapparatuur. Radiotelefonie op lager niveau was in het KNIL nog onbekend. Men had, naast de veldtelefoon, verbinding via de civiele PTT-telefoon of door middel van ordonnansen met briefjes, te voet, te paard, op de fiets of motorrijwiel.

En dan bleven wij tot het bittere einde al die lichte begeleidende mobiele luchtafweerwapens missen die onze zo kwetsbare colonnes van het Java-leger zouden moeten gaan vrijwaren van aanvallen door laagdalende

vijandelijke jagers en bommenwerpers . . .

MAATREGELEN VAN PERSONELE AARD

Ook in deze sector werd het nodige verricht teneinde tijdig ingespeeld te raken op de nieuwe moderniserende organisatie van het veldleger. Dat alles geschiedde in de veronderstelling dat de bestelde materialen allen op tijd zouden aankomen en op tijd naar de troepen zouden worden gedirigeerd.

Om te voldoen aan de grote benodigde aanwas van jonge beroepsofficieren, werd in 1940 in Bandoeng de Koninklijke Militaire Academie opgericht welke later in de literatuur de 'Bandoengse KMA' zou blijven heten. De candidaten voor die KMA verkreeg men uit de gelederen van de jongelui die in opleiding voor reserve-officier (CORO) waren en zich beschikbaar stelden. Ook werd te Bandoeng een verkorte tweejarige cursus Hogere Krijgsschool (HKS) ingesteld teneinde te kunnen voldoen aan de dringende behoefte aan opgeleide stafofficieren. Met deze beide instellingen trachtte men gedeeltelijk het verlies op te vangen van al die KNIL-cadetten op de KMA te Breda en die abituriënten van het KNIL op de Krijgsschool in Den Haag die nu niet meer naar Indië konden komen.

De aanvulling van Europees beroepspersoneel moest nu uitsluitend in Indië zelf geschieden. Oproepen welke werden gericht tot Nederlanders in de vrije wereld leverde nauwelijks resultaat op. Ook het laten dalen van de keuringseisen in Indië bij de werving gaf geen soelaas. Overigens betekende het werven van elke beroepsmilitair in Indië een gelijktijdig verlies van een militieplichtige voor de oorlogssterkte en was aldus van een uitbreiding geen sprake. En zo kwam men dan (weer) noodgedwongen terecht bij de opvoering van de werving van niet-Europeanen. Hetgeen weer resulteerde in een daling van de gevechtskracht en de samenhang in de gelederen. In de heersende moeilijke omstandigheden moest men wel de historisch gegroeide getalsverhoudingen tussen de verschillende landaarden laten schieten. In het verleden was zonneklaar gebleken dat men op deze wijze averechtse effecten kreeg. En men diende thans te accepteren dat de getalsverhoudingen van Europeanen staat tot niet-Europeanen steeds ongunstiger werden dan zij (aanvangend in de jaren na 1936) al waren geworden bij de instroming van duizenden inheemse vrijwilligers.

Men had echter geen andere keuze en men was ook reeds nog meer in deze richting geduwd door de invoering van de Inheemse Militie. Had de legerleiding in de goede oude tijd gestreefd naar een 1:3 verhouding van Europeanen en Inheemsen, nu werd het al 19:81; bij de infanterie, het hoofdwapen, al 16:84.

Aan het tekort aan kaderleden - van zowel Europese als Inheemse landaard - werd voorzien door de kaderscholen, vooral die van de infanterie (want daar waren de meeste kaderleden weggehaald voor functies in de nieuw op te richten eenheden), met een grotere capaciteit in korter durende cursussen te laten draaien. Ondanks al de genoemde maatregelen bleef men personeel tekort hebben om te proberen in de grote archipel, zij het maar enigermate, te voorzien in de grote behoefte aan militair opgeleid personeel.

De in Europa opgedane ervaring ten aanzien van het optreden van vijandelijke luchtlandingstroepen en de zo geheten vijfde colonne (mogelijk overdreven van omvang, maar dat wist men in 1940/41 nog niet) schiep voor het KNIL plotseling het probleem om op korte termijn de voor dat doel bestemde beveiligingseenheden fors uit te breiden. Aangezien het niet uitvoerbaar was de ontstane behoefte snel op normale wijze te dekken, werd uitgezien naar andere procedures. Wij noemen een paar improvisaties:

- Nog meer zogenaamde reserve-korpsen naast de al bestaande daarvan op te richten; het waren heren van boven de 45 jaar, beroepsmilitairen met pensioen; het betrof hier voornamelijk niet-Europese korporaals en manschappen; zij kregen op de kraag van de uniformjas de koperen letter 'R' (reserve).
- Het weer in dienst roepen van Europese officieren en onderofficieren die reeds met pensioen waren gegaan maar nog in Indië

De boog kon natuurlijk voor de man niet altijd gespannen blijven. En in de tropen smaakte het bier nòg beter dan in het moederland. Deze advertentie van begin 1941 stond in het periodiek 'Geeft Acht' van de voorlichtingsdienst van de krijgsmacht. De annonce toont ons ook een paar van de 24 zeer lichte Britse tanks die het KNIL 'rijk' was.

bleven wonen.
- Het niet met groot verlof laten vertrekken (zoals tevoren wel werd gedaan) van landstormplichtigen (allen dus Nederlanders) die de leeftijd van 45 jaar hadden bereikt; deze werden nu gewoon in dienst gehouden.
- Het formeren van stadswachten en landwachten (verderop meer hierover).
- Het bijeen halen van vrijwillige oefenkorpsen, vrijwillige chauffeurs en de inzet van de hulp van inheemse legioenen en hulpkorpsen (zie verderop).

Aan inheemse oud-militairen zijn uiteindelijk circa 4.700 man onder de wapens gekomen. Van Europese oud-militairen zijn geen exacte cijfers bekend; zij werden gemakshalve meegerekend met het Europese beroepspersoneel van het KNIL. Wij taxeren hun totaal op slechts een paar honderd man. Aan Europese miliciens en landstormers waren uiteindelijk 21.300 man onder de wapens. Wij schatten dat van hen ruim 11.000 miliciens (dus jongeren) waren.

STADSWACHTEN EN LANDWACHTEN

Gelijktijdig met de gevoelde grotere behoefte van legerzijde was ook bij de burgerij de idee ontstaan (en verder door hen daar ook gaande gehouden) over de oprichting van para-militaire eenheden die niet permanent (alleen indien nodig) onder de wapens waren. De deelnemers er van waren Nederlanders die niet op enigerlei wijze oproepbaar waren: dus mensen uit de noodformatie. Daarnaast konden er ook Inheemsen en Chinezen toetreden tegen een zekere bezoldiging en ook voor niet-permanente diensten. De bewapening (en soms ook zelfs gepantserde vrachtauto's) en overige kleding

en uitrusting werd deels door hen zelf, deels door het KNIL ter beschikking gesteld. De stadswachten hadden hun ressort in de steden; de landwachten (vaak maar vrij simpel bewapend, jachtgeweren of Italiaanse buitbewapening) waren actief op de diverse plantages ver van de steden. Wij zouden deze groeperingen het best kunnen thuisbrengen bij hetgeen wij heden ten dage kunnen zien op de TV-films 'Dad's Army' van de BBC in Engeland, de zo geheten Home-Guards. Aangezien het KNIL zelf al worstelde met het probleem van de lichte wapens en munitie, zijn de stadswachten met hun bewapening niet compleet geweest; de landwachten waren op dat gebied erg incompleet. Het KNIL zorgde als het even kon voor een paar instructeurs, maar meestal werd de instructie gerund door reserve-officieren of gewezen onderofficieren van het KNIL. Ook konden deze organisaties niet rekenen op de verdere steun van de militaire intendance en ook niet op de geneeskundige dienst. Dit was echter van geen overwegend bezwaar want van vele kanten werd het nodige betaald door het bedrijfsleven. De grote drijvende kracht bij dit geheel was de heer dr.ir. F. Kramer, voorzitter van het Algemeen Landbouw Syndicaat te Batavia.
Het is een academisch gezichtspunt of men de stads- en landwachten tot de krijgsmacht mag rekenen. Los van de zuiver juridische aspecten lijkt het ons dat men deze korpsen, met een uitsluitend locale taak, eigenlijk beter tot een soort burgerwacht, schutterij nieuwe stijl of hulppolitie moet rekenen, ondanks hun aanzien dat nogal wat overeenkomst met het KNIL vertoonde. Eigenlijk een vraagstuk dat gevoeglijk beter hier niet behandeld zou dienen te worden, ware het niet dat hier en daar in de oorlogsliteratuur deze organisaties bij het KNIL werden gerekend. Het totaal aantal stadswachters is circa 8.500 geweest; landwachters waren er meer, omstreeks 19.000 man. De landwachten bestonden voor een groot deel uit Indonesiërs. Bij de stadswachten - na Batavia en Medan sinds 1940 opgericht in ruim dertig andere steden - werden in beginsel steeds op iedere twee Europeanen een Indonesiër en een Chinees ingedeeld.

VRIJWILLIGE AUTOBESTUURDERS

Verder groeide de noodzaak om op de uit het bedrijfsleven gevorderde vrachtauto's en op die welke zojuist uit Amerika waren aangekomen, chauffeurs te plaatsen die men niet behoefde te onttrekken uit de eigen militaire gelederen, teneinde deze niet te verzwakken. Wij weten trouwens al dat in het KNIL bijna niemand der manschappen over rijervaring beschikte. Men contracteerde derhalve een totaal van circa 2.200 Inheemse lieden die wel een rijbewijs hadden maar overigens vaak geheel of deels werkloos waren of een baan die onvoldoende opleverde. Men betitelde hen met VAUBEK (Vrijwillig Automobielkorps) en stelde een soldij in dat net even concurrerend was met de civiele maatschappij. Het was niet verbazingwekkend dat deze wel in uniform gestoken doch practisch niet militair geschoolde en ook ongedisciplineerde lieden bijna allen het hazenpad kozen toen zij aan de eerste luchtaanvallen werden blootgesteld. Het gevolg daarvan was weer, dat zij aldus de autotreinen van het KNIL goeddeels immobiliseerden en bij hun desertie ook nog ongelukkigerwijs de contactsleutel van hun voertuig plachten mee te nemen.

INHEEMSE HULPKORPSEN

Volledigheidshalve dienen wij nog heel in het kort melding te maken van Inheemse hulpkorpsen. Dit waren militaire eenheden van verschillend karakter en gevarieerd militair gehalte, waarvan het personeel enkele dagen per jaar tegen een geringe soldij en enkele faciliteiten militair werd geoefend door eigen functionarissen die steun ontvingen van enige KNIL-officieren en -kaderleden. Bij opkomst waren de leden dezer hulpkorpsen als KNIL-militairen geuniformeerd en bewapend. Zij droegen een embleem op de borst en/of als herkenningsteken een aantal koperen letters (afkorting naam van het korps) op de kraag van de tuniekjas. De afstamming dezer eenheden (soms legioen genoemd) was zeer verschillend en hoewel zeer interessant, gaan wij er hier niet op in.

De laatste en grootste parade van het KNIL. Koninginnedag in Batavia, 31 augustus 1941 onmiddellijk voor de oorlog tegen Japan. Een indrukwekkend geheel, afgesloten door een grote macht aan militaire vliegtuigen welke laag boven de hoofdstad vlogen. Op het paard de parade-commandant, generaal-majoor W. Schilling. Vooraan van rechts naar links de vlootvoogd, vice-admiraal Helfrich; de gouverneur-genraal Tjarda van Starkenborgh Stachouwer; de legercommandant KNIL, luitenantgeneraal Berenschot. Zij kijken allen wat strak, wetend dat onze militaire kracht in de Pacific zeer onvoldoende was. (Foto: W.P. van Veen)

Men trof deze korpsen aan te Soerakarta en Djokjakarta op Midden-Java en op de eilanden Madoera en Bali direct oost van Java. Hun gevechtskracht in de moderne krijg kon nauwelijks iets voorstellen. Wel heeft het KNIL een aanzienlijk percentage dezer lieden hulpdiensten laten verrichten in het gemobiliseerde Java-leger (veelal geleiders van paarden en treinen, maar soms ook als gewone eenheid). Hun totaal bedroeg 6 600 man. Het is beter hen niet tot het KNIL te rekenen. Het overgrote deel van deze hulpsoldaten is overigens ten tijde van de Japanse invasie op Java vrij snel gedeserteerd.

VROUWELIJK AUTOMOBIEL KORPS

Geheel ook met hulp van het KNIL, maar weer niet geheel tot de krijgsmacht behorend, werd in 1940 dit VAK opgericht. Geüniformeerde vrouwelijke chauffeurs: meest Europees, maar ook andere landaarden, voor transportdiensten in het achterland. Deze activiteit was een van de vele uitvloeisels van de al in 1939 ingezette werkgroep 'Centrale Commissie tot Organisatie van Vrouwenarbeid in Mobilisatietijd (COVIM)'. Naast het VAK kwamen veel andere zaken aan de orde welke door (meest Europese) vrouwen werden gerund en waarbij dezen meest in uniform dienst deden. Wij gaan er niet nader op in, dan te verklaren dat de inspanning dezer vrouwen voorbeeldig was.

ALGEMENE INSPANNING

Bij het vernemen van alle factoren welke in 1940/41 de atmosfeer voor het KNIL bepaalden, kan men niet anders zeggen dan dat deze volkomen beantwoordden aan wat men tegenwoordig met een vreemd modewoord

als 'hectic' (koortsachtig, wild) pleegt aan te duiden. Dit gold zeker voor de legerleiding zelve; een relatief klein groepje van de legercommandant en de aan hem toegevoegde generale staf. Maar evenzeer voor alle verdere secties op het Departement van Oorlog (DvO) te Bandoeng, bij de lagere en troepenstaven; bij de opleidingseenheden, productiebedrijven; kortom overal in het KNIL. Derhalve ook bij de kleinste troepeneenheden en bij de leiders daarvan, vooral de Nederlandse officieren en onderofficieren. Een ieder met een enigszins leidende of instructieve functie (ook in het civiele) zette zich in voor de defensie-inspanning en het typische hierbij was dat er - om maar weer een modern begrip te hanteren - nagenoeg nergens sprake was van 'stress' of daarmee samenhangende gevolgen.

STAATSMOBILISATIE RAAD

In het algemeen waren het vooral de Nederlanders die over de hele linie allerhande activiteiten ontplooiden. Hun energie kende nauwelijks grenzen. En dit gold zowel de civiele alsook typisch militaire inspanning. Daar boven was al officieel in 1936 een staatsmobilisatie raad opgezet. In 1940 werd dit werk geïntensiveerd en voorgezeten door een generaal buiten dienst van het KNIL. In dit centrale lichaam hadden de hoofden van alle departementen (in Nederland zou men zeggen: alle ministers) zitting. Dit rechtstreeks onder de gouverneur-generaal ingestelde kleine college had verstrekkende bevoegdheden en het was in het bijzonder belast met het vaststellen van oplossingen die met oorlog te maken hadden. Opdrachten gingen ook van hier uit naar alle takken van het bedrijfsleven. In grote lijnen werden maatregelen voorbereid onder meer op het gebied van: infrastructuur voor de krijgsmacht, luchtbescherming, grote bevelscentra, voorraadvorming strategische producten, medicijnen en voedselvorming, camouflage van stadscentra en belangrijke gebouwen, noodformaties, voorbereiden van vernielingen, regels voor bestuursambtenaren bij een onverhoopt vijandelijke bezetting van ons grondgebied; inzet van vrouwen en andere burgers bij de civiele hulpdiensten e.d.

INDIË PARAAT

Paraat: dat begrip was geheel waar: de Nederlanders in Indië voelden zich nu geheel los van de druk en bevoogding vanuit het nu onbereikbare moederland. Na alle jaren van crisis en bezuinigingen, van grauwe armoede en werkloosheid, kon men zich nu geheel wijden aan een ongekend grote defensie-inspanning. Een streven waarbij plotseling alles kon en waar nu alles ook mocht . . . en moest. De uitgaven voor de defensie in de meest uitgebreide zin van het woord waren nu verveelvoudigd. En de leiding van alles werd nu gedaan door de Nederlanders in Indië zelf; een klein deel van onze natie en met in Indië niet meer landgenoten dan in 'die stad als Utrecht'. In het algemeen had men goede medewerking uit de Indonesische gelederen hoewel - maar dit blijft hier verder onbesproken - vele nationalistische leiders uit de Inheemse wereld het niet met het overige Nederlandse beleid eens waren op het gebied van de politieke medezeggenschap. Maar ook deden wij vanuit Indië thans ook aan defensiebeleid buiten de archipel. Wij namen in alle geledingen het voortouw bij de militaire besprekingen zowel met de Britten in Malakka en in Singapore, met de Australiërs alsook met de Amerikanen in de Filippijnen. Deze internationale stafbesprekingen geschiedden voorshands in het geheim en over en weer in burger. Maar afspraken werden gemaakt waarbij de Nederlanders zeker niet de minderen waren, aangezien in deze hoek van de Pacific het defensieve potentieel van zowel de Britten, Australiërs en Amerikanen zeker niet omvangrijker was als dat van ons.

DE LAATSTE GROTE PARADE

Het gevoel van 'wij doen ons uiterste best voor de defensie' werd voor de burgerij van Nederlands-Indië nog eens onderstreept bij de grootse militaire parade op de verjaardag van koningin Wilhelmina op 31 augustus 1941 te Batavia op het grote Koningsplein, een vierkante grasvlakte in het stadscentrum met zijden van bijna een kilometer. Hier, op het land, kreeg vooral het KNIL de kans het

Na de Nederlandse oorlogsverklaring aan Japan mobiliseert het KNIL op 12 december 1941. De militie en landstorm komen op in uniform en in burger; hun familieleden - met ernstig gelaat - doen de mannen uitgeleide op het station Koningsplein in Batavia. Het KNIL zou in de oorlog ruim twintig procent aan doden moeten inleveren... Voorvoelen de mannen dit? Hun gezichten staan ernstig en vastberaden. (Foto: Kon. Instituut voor de Tropen)

nodige te tonen in een défilé van ruim een uur. Het publiek wilde 'al het nieuwe' zien en het kreeg dat ook te zien. Met nadruk zij hier gesteld dat men vooral datgene wilde zien wat er bij was gekomen en dus 'nieuw' was. Inderdaad was dat wel iets, maar men zag dus niet al dat essentiële dat nog niet was aangekomen en niet meer zou aankomen.
Na het traditionele voetvolk, waarbij Europese burgers van Batavia (als landstormer of stadswachten) meemarcheerden en luide werden toegejuicht, passeerde dan al het nieuwe gemotoriseerde en gemechaniseerde. Overigens zag men alleen maar de 24 stuks oude kleine tanks die wij al jaren hadden en alle 12 pantserauto's die de cavalerie al had. Wel nieuw waren de uit Amerika aangekomen tractoren,de in Indië zelf geconstrueerde gepantserde vrachtauto's. Nieuw uit Amerika waren de 25 gepantserde scoutcars, de nieuwe jeeps, de vele motorrijwielen. Ook passeerden nu door trekkers getrokken stukken van de artillerie (maar er was niets bijgekomen) en de reeds eerder getoonde gemotoriseerde luchtdoelkanonnen en zoeklichten en pontons op vrachtauto's. Als afsluiting kwamen in de lucht zeer laag en langzaam boven de hoofdstad vliegend ons totale arsenaal aan nieuwe jagers en al vrij verouderde bommenwerpers, benevens een stoet van transport- en lesvliegtuigen.
Alles juist nu uitermate indrukwekkend. Het was ongetwijfeld de omvangrijkste en meest grootse parade uit Indië's historie, dat schreef de pers na afloop en dat was ook zo. Het publiek van alle landaarden was opgetogen over de show op Batavia's Konings-

plein.
Maar al deze indrukken hadden ook een duidelijk misleidend effect op de menigte. Er heerste - het meest bij de Nederlanders - een vastberaden en positief gevoel van een psychisch welbehagen bij het aanschouwen van dit zichtbare vertoon van defensie-inspanning; het begrip 'euforie' is hier zonder meer op zijn plaats.
De regering in Indië en de bevelhebbers van de krijgsmachtdelen hadden zich echter niet schuldig gemaakt dit gevoel veroorzaakt te hebben. En toch heerste er een blijdschap, ja zelfs een gevoel van vaderlandsliefde. Misleiding door onze militaire leiders? Geenszins; zij hebben moeten zwijgen op straffe van de vijand in te lichten. Zij speelden aldus ongewild de zenuwenoorlog mee: de vijand in onwetendheid latend en het publiek geruststellend.
Voorlichting van onze krijgsmacht is niet overal daar in Indië altijd begrepen. Men mocht van militaire zijde niet roepen en protesteren van 'het is niet waar; er valt niets te juichen'. Dat was uitgesloten; men moest op dit gebied zwijgen; de Japanners luisterden mee en hun troepen zaten al vanaf juli 1941 in Zuid Indo-China; dus vlakbij en klaar voor de sprong. De teneur die uitstraalde van onze militaire inspanningen was zeker niet met opzet optimistisch gekleurd. Maar veel was er schromelijk overdreven en ook anders geïnterpreteerd: geheel logisch als reactie op de tijd van economische crisis. En, laten wij (heden ten dage) vooral niet vergeten dat de burgerij een halve eeuw geleden veel meer geïnteresseerd was in militair vertoon. Indië had een grote toekomst; het kon op eigen wieken drijven.
Bij die grootse parade was het voor het grote publiek niet opgevallen dat de drie topfiguren van Indië (die tegelijk arriveerden in - en te paard naast de statiekaros) allen strak voor zich uit keken toen zij onder luid gejuich van de massa en bij de klanken van het Wilhelmus, gebracht door de stafmuziek, het Koningsplein opreden.
Het waren de gouverneur-generaal Jhr.mr. A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer; met naast hem gezeten de vlootvoogd, vice-admiraal C.E.L. Helfrich. En op het paard naast de karos de zo populaire en bekwame legercommandant van het KNIL, luitenant-generaal G.J. Berenschot.
Deze drie wisten als geen ander dat de defensie, het vroegere stiefkind op de Indische begroting, hoewel flink op de ladder gestegen en meer dan de helft van de totale budget innemend, nog grote lacunes vertoonde.
Zou alles voldoende zijn om Nederlands-Indië door de komende stormen heen te loodsen? Dat was de vraag die de gouverneur-generaal en de bevelhebbers van leger en vloot met bezorgdheid bleef vervullen.

DE GEWELDDADIGE DOOD VAN GENERAAL BERENSCHOT

Groot was dan ook de ontzetting, toen niet lang na deze grote parade, en ook weer in Batavia, op maandag 13 october 1941 generaal Berenschot om het leven kwam bij een vliegramp met een militair toestel.
De legercommandant had die dag in Batavia besprekingen gevoerd met de Britse bevelhebber in het Verre Oosten, luchtmaarschalk Sir Robert Brooke Popham in het kader van de wederzijdse coördinatie in geval van een Japanse aanval.
Het Lockheed-Lodestar vliegtuig van de ML/KNIL dat hem van de Bataviase luchthaven Kemajoran naar Bandoeng zou terugvliegen, stortte in de start omlaag op een stadskampong en brandde totaal uit. Behalve de generaal en alle drie de bemanningsleden, benevens de hen begeleidende Britse stafofficier, kwamen op de grond nog zestien kampongbewoners om het leven.
Een ramp van de eerste orde en een ontzettend verlies voor de defensie-inspanning van Nederlands-Indië.
De 54-jarige generaal was sinds 1934 chef van de generale staf van het KNIL geweest en was in juli 1939 benoemd tot de hoogste functie in het KNIL, die van legercommandant. Hij werkte dus reeds jaren achtereen rusteloos voort om het KNIL ondanks de aanvankelijke bezuinigingen een zo groot mogelijke slagkracht te geven. De plotselinge dood van deze zo kundige en ingewerkte bevelhebber heeft grote verslagenheid en schrik verwekt. Berenschot stond bekend als

Deze KNIL-eenheid had nabij Palembang (Zuid-Sumatra) een tactisch succes geboekt tegen Japanse para-troepen. Met trots tonen onze Inheemse soldaten (met rechts een Europees kaderlid) een daarbij buitgemaakte Japanse vlag. In de Pacific-oorlog hebben de Japanners slechts tegen het KNIL luchtlandingstroepen ingezet. Elders nimmer. (Foto H.E. Tessers)

een evenwichtig mens en iemand die onmiddellijk de kern van een zaak vatte. Op een hoogst cruciaal moment, luttele weken voor het uitbreken van de oorlog tegen Japan, moest Indië een figuur missen die van iedereen het volle vertrouwen genoot en die ook uitstekend vermocht samen te werken met de gouverneur-generaal. Hij was niet alleen een kundig troepen- en stafofficier, maar hij had ook begrip voor politieke vraagstukken; er ging van hem een groot natuurlijk gezag uit. Hij wist alles van de Indische defensie en kende uiteraard ook de vele zwakheden er van. Hij was wars van alle grootspraak en hij wist (en hij sprak dat nimmer uit buiten een kleine vertrouwde kring) dat wij het niet gemakkelijk zouden krijgen als ervaren Japanse troepen in grote getale op Java zouden landen. Het KNIL zou slechts een korte periode - Berenschot sprak van misschien maar vijf dagen - weerstand kunnen bieden.

DE NEDERLANDSE OORLOGSVERKLARING

De taak van de opvolger van Berenschot - luitenant-generaal H. ter Poorten, sinds 1939 chef van de generale staf, werd ondenkbaar zwaar omdat juist hij jaren lang onder Berenschot had gewerkt en wist welk een gezag de overledene in het leger en in heel Indië genoot.

En zo ging Nederlands-Indië de laatste spannende weken in. Kort na de commandowisseling in het KNIL besloot onze regering in Londen om in de Pacific niet aan de zijlijn te blijven staan indien Japan de aanval zou openen op de Britten en de Amerikanen.

En zo was het dan in Indië al 7 december 1941 toen men vernam dat Japan inderdaad in volle vredestijd had toegeslagen. Het viel vanuit de lucht onverwacht de Amerikaanse marinebasis Pearl Harbour op de Hawaïeilanden aan.

Bijna gelijktijdig kwamen de hevige lucht-

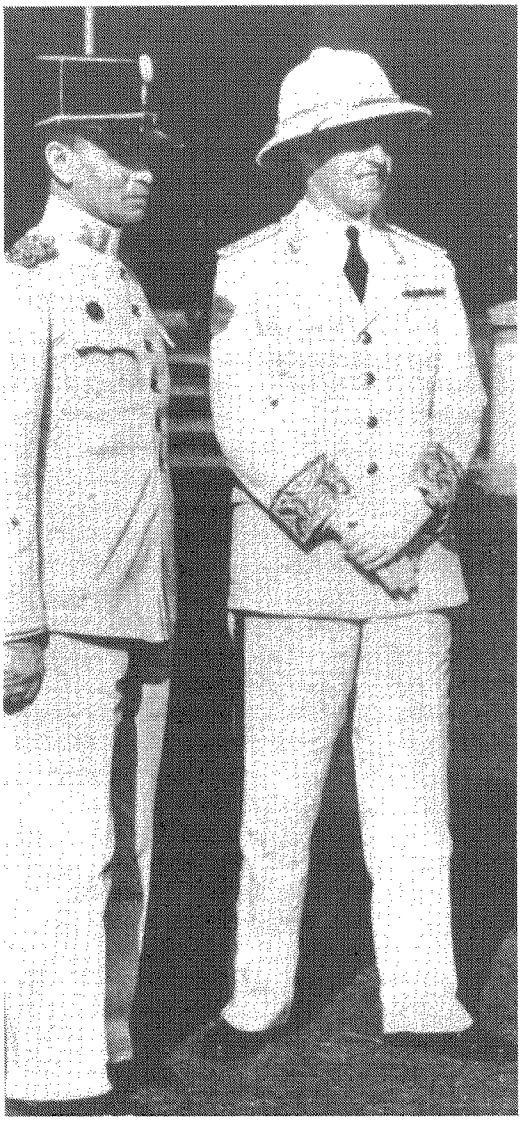

Vermoedelijk in Bandoeng circa 1940. Rechts gouverneur-generaal Jhr.Mr. A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer. Links de legercommandant van het KNIL, luitenant-generaal G.J. Berenschot, die op 13 oktober 1941 om het leven kwam bij een vliegramp. (Foto: RVO-Amsterdam)

aanvallen op de Amerikaanse bases op de Filippijnen. En landden Japanse grondtroepen massaal in het noorden van het Britse Malakka en op de aangrenzende kust van Siam (Thailand).

Even was het toen stil in Indië.

En vervolgens maakte de gouverneur-generaal over de radio het ontstellende nieuws bekend:

NEDERLAND HAD AAN JAPAN
DE OORLOG VERKLAARD.

TER AFSLUITING

In dit artikel behandelden wij in beginsel bijna uitsluitend dié aangelegenheden die het KNIL betroffen aan de vooravond van de oorlog in de Pacific. Daarbij zijn de zaken over onze Koninklijke Marine en die van de luchtstrijdkrachten van het KNIL niet apart of uitgebreid belicht (hiervoor komen afzonderlijke bijdragen).

Voorts werden geen politiek-militaire beschouwingen gegeven over de situatie die kort voor het uitbreken van de oorlog in deze hoek van de Pacific heersten.

Men zal zich achteraf afvragen of het niet verstandiger was geweest om in het KNIL vanaf 1940 van verdere reorganisaties af te zien en naar een veiliger consolidatie van het bereikte te streven. Wij zouden dan een op elkaar afgestemde organisatie met goede samenhang hebben gehad. Zo'n KNIL zou echter zijn strategische taak niet hebben kunnen vervullen en in nog grotere mate de mindere zijn geweest van de modern bewapende èn beter geoefende en vooral geharde tegenstander.

Wij hebben de kans gegrepen om met een reorganisatie de slagkracht te vergroten. Die kans was een kwestie van tijd. En die kans moesten wij nemen omdat het publiek er om riep en het niet zou accepteren indien in het KNIL de pas gemarkeerd zou blijven.

Vele landgenoten in het Indië-van-toen (ook enigen in het KNIL zelve) hebben nimmer kunnen bevroeden hoe dit zeer ingewikkelde complex van oorzaken de komende tragische reeks van gebeurtenissen op een voor hen geheel onbegrijpelijke wijze extreem negatief zou gaan beïnvloeden.

Vanuit een euforie geraakte het publiek bij de komende snel op elkaar volgende reeks van nederlagen (en het niet meer aankomen van de toegezegde geallieerde troepenversterkingen) in een absolute verbijstering. Maar deze reeks van nederlagen was zeker

niet de hoofdoorzaak geweest van de totale militaire catastrofe; hoogstens werd daardoor de totale chaos vergroot. Wij hebben immers in het begin al gesteld dat Nederland als kleine mogendheid niet in staat was zo'n veraf gelegen reusachtig deel van de wereld naar behoren te kunnen verdedigen.

Geraadpleegde literatuur

- Wetenschappelijk Jaarbericht van de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschappen, jaargang 1947, artikel van G. Gersen, 'Het Kon. Ned.-Indische Leger IV', blz. 268 e.v.
- Mededelingen Sectie Krijgsgeschiedenis K.L. deel 1, 1e Aflevering, 1978, artikel H.L. Zwitzer 'Enkele gegevens over krijgsgevangenen en gesneuvelden onder de Europese militairen van het KNIL gedurende de oorlog in de Pacific (1941-1945)'; blz. 5 e.v.
- L. de Jong, 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog' (Nederlands-Indië), Deel 11 A, tweede helft.
- 'Nederlands-Indië contra Japan' Sectie Krijgsgeschiedenis KNIL en KL, div. delen 1949/1961.
- Diverse verspreide artikelen van J.J. Nortier.
- Gedenkboek KNIL, uitgave van 'Madjoe', 1961.
- Gedenkschrift KNIL 1830-1950, uitgave Stichting Herdenking KNIL, 1990.

Algemene noot:

Hoewel de landmacht in het voormalige Nederlands-Indië meerdere officiële benamingen heeft gehad, hebben wij in dit artikel gemakshalve volstaan met de afkorting 'KNIL' voor Koninklijk Nederlands-Indisch Leger.

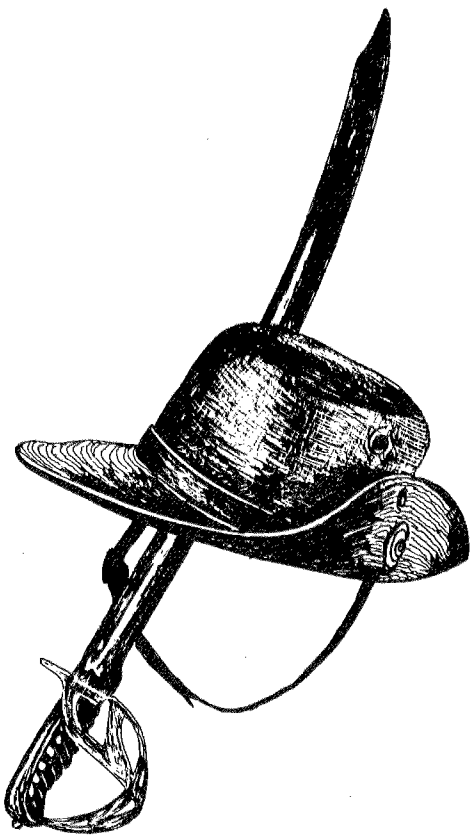

A.F. LANCKER

Kustverdediging in Nederlands-Indië 1941-1942

Om een flinke 'chronologische aanloop' te nemen naar bovengenoemde periode, dienen wij eerst terug te gaan naar de tijden van de VOC. Als handelsorganisatie had de VOC in Zuid Oost Azië een belangengebied, maar geen kolonie in de zin van 'koloniaal gebied'.
Zij moest haar personeel en handelswaren verdedigen tegen a) plaatselijke inheemse plunderaars, b) door inheemse vorsten geleide legers (al dan niet aangestookt door Europese concurrenten), c) Europese concurrerende handelsorganisaties en d) vijandelijke marines in geval van oorlog tussen de Nederlanden en een Europese vijandelijke staat.

Aangezien de VOC slechts na bekomen (of afgedwongen) toestemming een versterkte opslagplaats of fort kon oprichten, was het vrijwel onmogelijk (en te duur!) om op de belangrijke eilanden zoals Java en Sumatra, en in de Molukken een forten*linie* als front op te richten. Haar verdedigingskracht lag dan ook voornamelijk bij haar vloot.
Maar de eens zo machtige VOC bleek in de tweede helft van de 18de eeuw al zodanig verzwakt te zijn, dat zij zich niet meer kon verdedigen tegen de Boeginese zeerovers, die in de Straat van Malakka opereerden. De hulp van de Staten-Generaal moest worden ingeroepen. Deze stuurden een vloot van zeeschepen onder de Commandeur Jacob Pieter van Braam, die het belegerde Malakka in 1784 wist te ontzetten. Maar tot een definitieve versterking van de VOC is het toch niet gekomen
Toen na de opheffing van de VOC in 1791 mr. H.W. Daendels namens de Bataafse republiek Gouveneur-Generaal werd over de Grote en Kleine Soenda-eilanden (welke als geheel de status van kolonie hadden gekregen) trof hij een ontredderde vloot aan, welke in 1806 nog bestond uit 14 grote en 13 kleine oorlogsschepen, maar deze waren het jaar daarop al door een Engels eskader onder admiraal Pellew vernietigd.
Ook het landleger had onvoldoende mankracht en was bovendien slecht geoefend.
Bij gebrek aan adequate werven was Daendels niet in staat een marine te doen opbouwen en moest hij zich bepalen tot versterken van Java tegen de dreigende aanvallen der Engelsen.
De hoogst merkwaardige situatie deed zich voor dat niet de strategie, maar het 'geloof' in papiergeld beslissend was wáár de vestingen en stellingen konden worden gebouwd, namelijk op West Java.
Want ook met de financiën was het droevig geteld, en slechts de bewoners van West Java waren bereid papier geld te accepteren voor het verlenen van arbeid aan de verdedigingswerken.
Oude VOC werken werden afgekeurd en gesloopt, andere opgericht. Maar toen de Engelsen in 1812 de aanval op Java inzetten, ontmoetten zij nauwelijks of geen tegenweer.
Daendels was er toen niet meer, want het jaar tevoren had hij ontslag gevraagd, en was hij opgevolgd geworden door de Generaal J.W. Janssens, die evenmin de kans had gehad het leger op sterkte te brengen.
Ook het door Daendels in Soerabaja gebouwde fort Lodewijk, dat terdege in staat werd geacht het hoofd te kunnen bieden aan een Europese vijand, gaf zich zonder slag of stoot aan de Engelsen over.
Na het Engelse tussenbestuur onder Raffles werd ingevolge het Londense verdrag van 1814 Nederland weer in het bezit gesteld van zijn koloniën in ZO Azië (Zuid Afrika, India

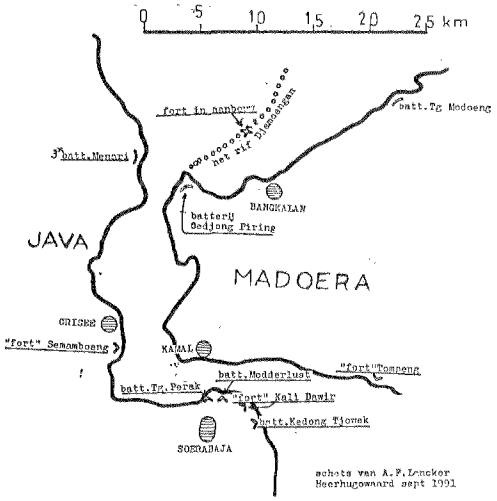

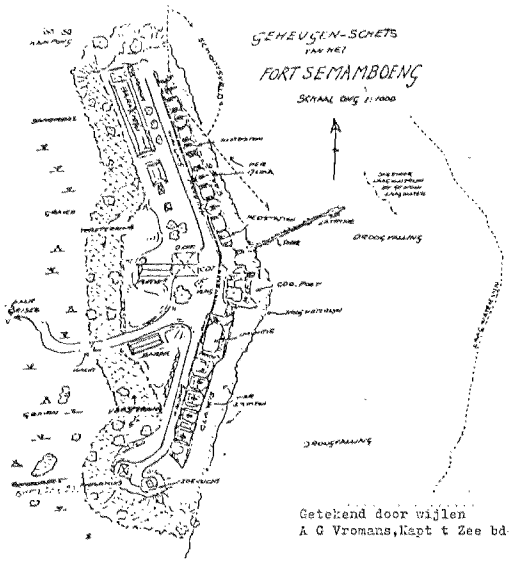

en Ceylon gingen voor ons verloren.).

De Nederlandse legerleiding werd uiteraard met dezelfde vraagstukken betreffende de verdediging van de kolonie geconfronteerd, als voorheen Daendels. Er zijn diverse commissies geweest, vele plannen beraamd, gewijzigd en toch weer verworpen. Aangezien Java, economisch gezien, het belangrijkste eiland was in Nederlands-Indië, werd ook daar de meeste aandacht aan de defensie geschonken. Zo verrezen de Citadel Prins Frederik in Batavia, de vesting Willem I in Ambarawa, de citadel Prins Hendrik in Soerabaja, en werd een aanvang gemaakt met de bouw van het fort Generaal Cochius in Gombong, dat hèt reduit van Java zou moeten worden.
Maar geen dezer werken heeft zijn nut kunnen bewijzen. Zij hadden reeds in een weinig aantal jaren de status van versterking der eerste rang verloren.
Noch de Japans-Russische oorlog in 1904, noch de WO I had de Nederlands-Indische legerleiding genoopt tot het doen oprichten van moderne forten. Hetzelfde geldt toen de dreiging van een oorlog in de Pacific niet meer te ontkennen was.
Natuurlijk had men Japan op het oog, maar het leeuwedeel van de afweer van een eventueel Japanse aanval, moest toch aan de Koninklijke Marine worden toebedeeld en in geringere mate aan de kleine luchtmacht.
De Engelsen, als zeemogendheid, waren (achteraf gezien) klaarblijkelijk 'bedrijfsblind' toen Singapore slechts aan de zeezijde in staat van tegenweer werd gebracht. De Japanse aanval kwam via het schiereiland Malakka en dus in de rug van Singapore.
Zo deze ooit in Nederlands-Indië werden gebouwd, de tijd van 'onneembare vestingen' en 'bomvrije kazematten' was ook hier voorbij, daar de ontwikkelde aanvalstechniek vele malen superieur was aan de bestaande verdedigingstechniek.
Toch werd het noodzakelijk geacht de kustverdediging niet geheel aan de Koninklijke Marine over te laten en daarom werden er op strategisch belangrijk geachte plaatsen kust- en luchtdoel-batterijen opgesteld.

Laten wij de diverse verdedigingswerken topografisch gezien van West naar Oost onder de loupe nemen.

1. **Sabang:**
   Het fregat 'Tromp' (1875-1902) liet hier 17 cm geschut achter voor een te bouwen batterij. Door ziekten (malaria?) onder de arbeiders werd de bouw sterk vertraagd. Het is ons niet duidelijk geworden of met de 'versterking', welke aanwezig was, deze batterij werd bedoeld. Het ligt wel

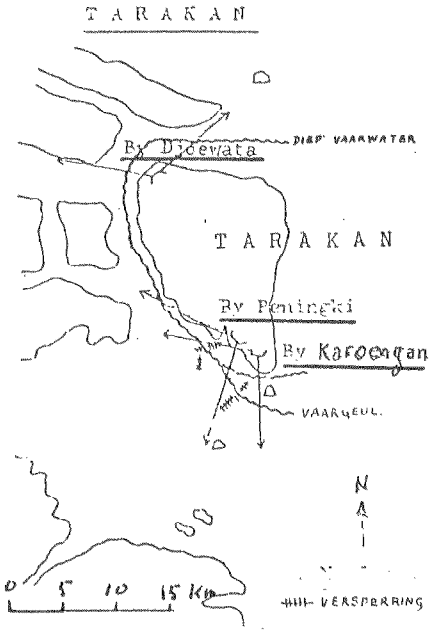

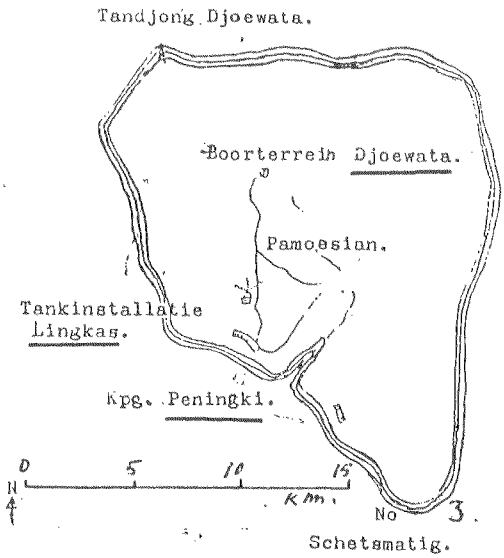

voor de hand. Er werd ook melding gemaakt van een 4 á 5 meter breed karrespoor, dat begaanbaar werd geacht voor infanterie, cavalerie en artillerie. De versterking kreeg water uit het, aan oud-Indiëgangers welbekende, meertje Anak Laut.

2. **Edam, eilandje in de baai van Batavia**
   Hier was een modern fort geprojecteerd dat bewapend zou worden met 24 cm geschut van afgevoerde pantserschepen. Het is bij een ontwerp gebleven.
3. **Tandjong Priok**
   1 mijnversperringsbatterij van 4 x 12 cm;
   1 batterij van 3 x 7.5 nr 5 marine semi-automatisch AL;
   4 kanonnen van 40 mm luchtafweer;
   2 zoeklichten van 150 cm;
   1 batterij van 4 x 7.5 cm stellinggeschut.
4. **Cheribon, Noordkust van Java**
   Tot in 1942 werd er gebouwd aan een fort, waarvoor marinegeschut van 17 cm was aangekocht in de VS. Het werd nimmer voltooid.
5. **Soerabaja en omgeving** (zie schets)
   Op de Java-wal
   a. het werk Menari voor de kustverdediging;
      3 stukken van 15 cm L 40 marine (indirecte batterij);
      3 stukken van 15 cm L 40 marine (directe-batterij);
      1 lichte mijnversperringsbatterij van 4 x 7.5 cm L 55 marine.
   b. het werk Menari voor de verdediging van de Solorivier;
      1 afd van 3 x 4 x 12 cm Hw A stellinggeschut.
   c. het werk Menari voor de verdediging van het zuidelijk landfront;
      1 afd 3 x 4 x 7.5 cm stellinggeschut;
      1 batterij 4 x 10.5 cm L 35;
      2 stukken van 2 cm luchtdoel;
      2 zoeklichten van 150 cm;
      2 zoeklichten van 110 cm.
   d. Fort Semamboeng (van een fort in de klassieke zin van het woord is hier geen sprake; zie schets);
      De batterijen stonden in V-vorm, de benen welhaast in elkaars verlengde opgesteld. Achter deze batterijen was een walgang en daarachter lagen de barakken voor de manschappen en de woning van de commandant.
      17 cm geschut afkomstig van het fregat 'Koningin Emma' (1878-1900) en het fregat 'De Ruyter' (1879- 1899).

e. De batterij Tandjong Perak;
   1 x 7.5 cm duik;
   1 x 7.5 cm kazemat.
f. De batterij Modderlust;
   3 x 7.5 L 40 marine geschut.
g. 'fort' Kali Dawir (aardwerkje);
   2 kanons van 17 cm A, aan te nemen ex 'Koningin Emma' of 'De Ruyter'.
h. Batterij Kedong Tjowek
   5 kanons van 15 cm L 40, daterend van rond 1900!
   1 lichte mijnversperringsbatterij van 4 stukken 7,5 cm L 55 marine; 2 stukken van 2 cm luchtdoel op de Madoerawal.
i. 'fort' Tompeng;
   kanons van 15 cm L 40 (aantal ons niet bekend).
j. Batterij Oedjong Piring;
   1 middelbare batterij van 4 stukken van 12 cm L 40 marine;
   1 lichte mijnversperringsbatterij van 4 stukken van 7,5 cm L 55.
k. Fort in aanbouw op het rif van Djamoengan werd niet voltooid.

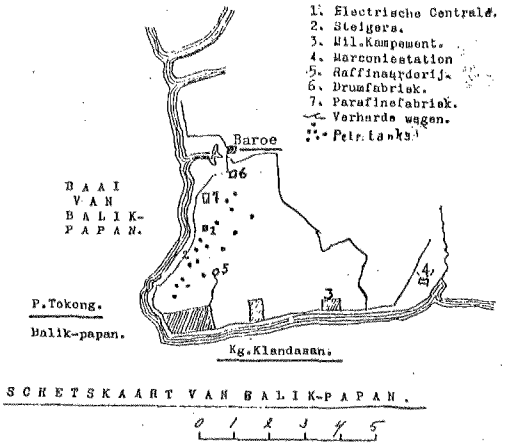

SCHETSKAART VAN BALIK-PAPAN.
0 1 2 3 4 5

l. Batterij Tandjong Modoeng.
   Aan de bouw hiervan werd nog tot in de tweede WO gewerkt, naar alle waarschijnlijkheid nooit voltooid.
   Op Borneo
6. **Balikpapan:**
   Kustverdediging, mijnversperringsbatterijen:

Eén der in 1990 nog aangetroffen kanonlopen van de voormalige Nederlandse batterij op Pulau Weh. In het beton van één van de beddingen zijn de letters 'J * W * A' uitgespaard, waarvan de betekenis tot nu tot onbekend is. (Foto: J.R. Verbeek, 1990)

a. Batterij Klandasan: 4 x 7.5 cm L 55 s.aut.marine;
2 zoeklichten van 110 cm.
b. Batterij Tokong: 1 x 7.5 cm L 25 kazemat;
c. Batterij Kg Baroe: voor reedebestrijking 2 x 12 cm L 40;
luchtverdediging:
4 kanonnen van 40 mm;
9 mitrailleurs van 12.7 mm;

7. **Samarinda**
1 Batterij van 3 x 7.5 cm L 30.
8. **Tarakan**
Kustverdediging van de zuidelijke toegang en bestrijking van de reede van Lingkas:
a. De batterij Karoengan 4 x 12 cm L 40 marine;
b. De batterij Peningki 6 x 7.5 cm L 40;
c. Kustverdediging van het noordelijk vaarwater door de batterij Djoewata 4 x 7.5 cm L 55 s.aut.marine.

De geschiedenis heeft helaas geleerd dat deze batterijen zich in het geheel niet hebben kunnen meten met het veel zwaardere geschut van de Japanse oorlogsbodems.

Bronvermelding:

Collectie A.F. Lancker.
Brieven van Bureau Maritieme Historie (Kapt.Ltz. F.C. van Oosten).
Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (A.G. Vromans, Kapt. tz bd).
'Nederlands-Indië contra Japan' deel VII. 's-Gravenhage 1961, Staatsdrukkerij/Uitgeverij.
Diverse Encyclopedieën van Nederlands-Indië

J. NUIS

Het Marinebataljon op Oost-Java in maart 1942

De verrichtingen van het Marinebataljon in de strijd tegen de Japanners op Oost-Java in maart 1942 worden in dit artikel beschreven op basis van het rapport uit begin 1946 van de commandant van dat bataljon, luitenant-kolonel der mariniers W.A.J. Roelofsen, dat hij schreef zonder te kunnen terugvallen op documenten en dat derhalve gebaseerd is op zijn herinneringen. Eind 1946 verschijnt op dit rapport een scherpe reactie van generaal-majoor der Infanterie KNIL G.A. Ilgen, destijds commandant van de eenheid, waartoe het Marinebataljon behoorde. Deze reactie en de beschouwingen van kolonel Roelofsen van begin 1947 naar aanleiding van die reactie krijgen, waar nodig, eveneens de aandacht. De schrijver van dit artikel concentreert zich op het Marinebataljon. Hij realiseert zich dat daardoor impliciet en expliciet, maar in ieder geval onbedoeld, andere krijgsmachtonderdelen te kort kunnen zijn gedaan.

DE SITUATIE OP OOST-JAVA OP 1 MAART 1942

Het door de Striking Force aangaan van de slag in de Javazee, die op 27 februari 1942 vlak voor middernacht eindigt, is er de oorzaak van dat de landingen van de Japanners op Java vierentwintig uur worden uitgesteld tot in de nacht van zaterdag 28 februari op zondag 1 maart. Bij Kragan op Oost-Java, ongeveer 30 km ten oosten van Rembang, landt dan de 48e Divisie onder commando van luitenant-generaal Tsuchihashi. Eén infanteriebrigade wordt ingezet in de richting van Midden-Java en één bataljon wordt afgesplitst voor de verovering van Bali. De rest van de 48e divisie moet de

vlootbasis Soerabaja gaan bezetten. De hoofdmacht, bestaande uit twee infanterieregimenten, ondersteund door genie, tanks en artillerie, vormt de zuid-colonne en dient van Kragan via Rembang in Z.O.-richting op te rukken naar Tjepoe om via Ngawi, Tjaroeban en Ngandjoek en vandaar uit in N.O.-richting via Kertosono en Djombang naar Soerabaja te gaan.
De midden-colonne, een eveneens ondersteund infanterieregiment, gaat vanaf Tjepoe in oostelijke richting naar Bodjonegoro en vandaar naar het zuiden om bij Kertosono en Djombang aan te sluiten bij de hoofdmacht. De noord-colonne, bestaande uit een regiment stoottroepen, gaat van Kragan rechtstreeks naar Bodjonegoro en vandaar in oostelijke richting via Babat en Grissee naar Soerabaja.

Inmiddels is daar dan de evacuatie begonnen en vertrekt vanaf 1 maart het vlootpersoneel vanuit Soerabaja per schip naar elders of per trein naar Tjilatjap om te trachten vandaaruit alsnog per schip te vertrekken. Achterblijven twee compagnieën mariniers, die in de marinekazerne Goebeng (MKG) gelegerd zijn en drie compagnieën Marine-BewakingsAfdeling (MBA), gevormd door zeemiliciens en landstormers, die de inwendige beveiliging van de marinekazernes e.d. verzorgen, evenals het personeel dat de voorgenomen vernielingen van de vlootbasis, zoals die van het Marine-Etablissement, het Marinevliegkamp Morokrembangan en de Pyrotechnische Werkplaats op Madoera moet uitvoeren. De twee compagnieën mariniers van de MKG, elk ongeveer 125 man sterk, zijn op 8 december 1941, de dag van de oorlogsverklaring van Nederland aan Japan, geformeerd uit de aan de wal geplaatste mariniers en dienen als mobiele reserve tegen parachutisten. Zolang er nog geen vijandelijkheden plaatsvinden, zijn de mariniers betrokken bij de opleiding van de vele miliciens. Op 1 maart 1942 tellen de compagnieën elk nog slechts circa 75 man, omdat aan hen de aanvulling van de mariniersdetachementen bij de vloot wordt onttrokken.

De troepenmacht van het KNIL in Oost-Java, de 6e divisie, staat onder commando van Generaal-majoor der Infanterie KNIL G.A. Ilgen, commandant van de IIIe Militaire Afdeling, een van de drie Afdelingen, districten, waarin Java is verdeeld. Op 1 maart plaatst de Commandant der Marine te Soerabaja, tijdelijk Schout-bij-nacht P. Koenraad, de twee compagnieën mariniers en de drie compagnieën MBA onder het bevel van generaal Ilgen, die aan de oudst aanwezend officier bij deze eenheden, luitenant-kolonel der mariniers W.A.J. Roelofsen, opdraagt uit deze troepen een gemotoriseerd bataljon, het Marinebataljon, te formeren door aan de marinierscompagnieën twee compagnieën MBA toe te voegen, aldus het rapport van Roelofsen. Deze brengt daar als bezwaar tegen in dat deze laatstbedoelde compagnieën slecht geoefend zijn en dan alleen nog voor vasteobjectverdediging en niet voor de bewegingsoorlog en dat hij daarom het bijeenvoegen van deze onderdelen onjuist acht. Ilgen stelt in zijn reactie dat het niet juist is dat op zijn bevel het bataljon op deze wijze gevormd is, maar dat het mogelijk zo kan zijn dat hij accoord gegaan is met een voorstel van marine-zijde om het bataljon te vormen. Als hij uit de informatie, die hij ontving, de ongeschiktheid van de compagnieën MBA zou hebben kunnen opmaken, zou hij nooit met hun indeling in het bataljon hebben kunnen instemmen.
Het Marinebataljon, ook wel het Marine Halfbataljon genoemd, zo'n 400 man, onder commando van Roelofsen, wordt dus samengesteld uit de twee compagnieën mariniers, onder bevel van respectievelijk de 1e luitenant der mariniers KMR W.A. van Heuven en de 1e luitenant der mariniers H.S. den Hartog, samen vormende het Marinierscommando onder bevel van de 1e luitenant der mariniers J.G.M. Nass, en uit twee compagnieën MBA, gevormd uit de minst slecht geoefende miliciens en landstormers van de drie compagnieën MBA, onder de 1e luitenants der mariniers KMR M.A. Kaub en C.H.A.M. Vorst. De aldus overgebleven en in Soerabaja achtergebleven derde compagnie MBA onder de 1e

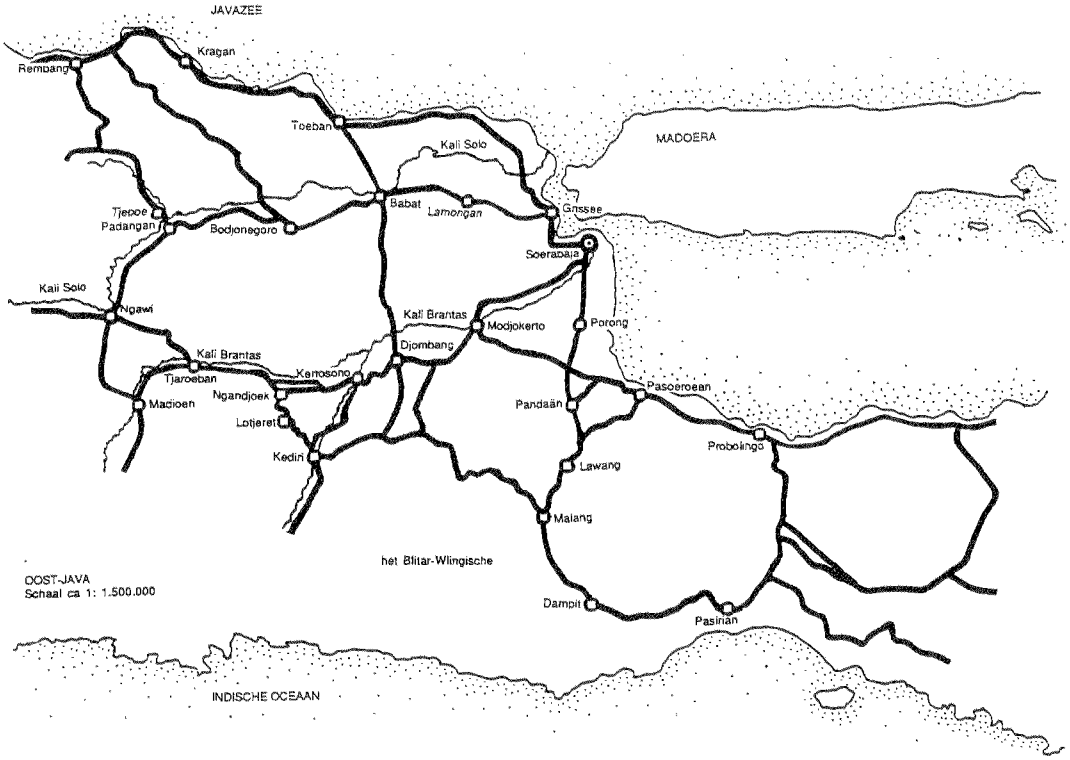

luitenant der mariniers KMR Schouten neemt later deel aan de verdediging van deze stad. De sectie overvalwagens (pantserwagens) van de verkenningsafdeling van het bataljon staat onder bevel van de 1e luitenant der mariniers KMR G.J.B. Veenhuys. Vooral dankzij de 1e luitenant der mariniers KMR J.W. Kranenburg lukt het Roelofsen om de vier compagnieën, staf, trein, ambulance en ordonnansen te motoriseren. De vrachtauto's, overvalwagens, terreinwagens (blitzbuggies genoemd, jeeps) en motorrijwielen met zijspan van de compagnieën MKG worden deels aangevuld met voertuigen van het KNIL en deels door inbeslagname en vordering van twee autobussen van het Koninklijk Instituut voor de Marine te Soerabaja, vrachtauto's, de keuken-filterwagen van de MBA, personenauto's, w.o. de mat-legergroen gespoten, oorspronkelijk bordeaux-rode Buick van Roelofsen zelf, en motorfietsen. Van de 6e divisie krijgt het Marinebataljon een benzinetank-pompwagen. De eerste officier van het Marinebataljon wordt kapitein der mariniers J.A.J. de Bruyn, oorspronkelijk commandant van de MBA. Verder behoren tot de staf de adjudant, 1e luitenant der mariniers KMR J.H. Strijbosch, en de eerder genoemde Kranenburg, die als transportofficier verantwoordelijk is voor de voertuigen. Sergeant-konstabel W. Schik is commandant van het mitrailleurpeloton. Commandant van de trein, de intendance, belast met de verzorging, is een marineofficier, de officier van administratie der 2e klasse J.H. van de Wall, commandant van de ambulance de officier van gezondheid der 2e klasse C. Mets.

2 MAART 1942

Op maandag 2 maart, de dag dat de motorisering van het Marinebataljon slaagt, verneemt Roelofsen, naar zijn zeggen en onder verwijzing naar getuigen, dat die avond zijn bataljon naar Djombang zal moeten afmarcheren, waar de legering door het KNIL zou worden voorbereid. Een bevel om te vertrekken bleef die dag echter uit. Ilgen daarentegen stelt dat hij pas in de avond van de 3e het besluit neemt om het

bataljon via Djombang tegen Tjepoe in te zetten en de bevelen daartoe op de 4e maart uitgaan. Het gaat hier echter niet om de datum van dit aanvalsplan, maar of er op 2 maart sprake is geweest van een plan om in het kader van de vorming van een Zuidgroep het Marinebataljon met nog 5 KNIL-compagnieën in Djombang te legeren, waartoe op die datum de met de voorbereiding van die legering belaste reserve-luitenant-kolonel KNIL K. Drost bij Roelofsen is geweest met vragen over de sterkte van zijn bataljon. Op 2 maart is er wel een andere actie, want de Gouverneur van Oost-Java vraagt Ilgen om militaire assistentie om ten noorden van de Solorivier, ten noordwesten van Grissee onlusten, waarbij enige inlanders zijn vermoord, te bedwingen. 'Teneinde de marinetroepen die juist te mijner beschikking waren gesteld al dadelijk iets te doen te geven', zoals Ilgen meldt, wordt van de 2e compagnie de gemotoriseerde sectie van sergeant-majoor De Vos onder commando van Van Heuven, 4 mariniers per motor met zijspan, waaronder korporaal-adelborst C.C. Schoenzetter, naar het betrokken gebied gestuurd. De sectie verspreidt de bevolking, patrouilleert in het betrokken gebied en fusilleert in overleg met de assistent-resident van Lamongan een tiental belhamels. Nadat de rust is weergekeerd en de gezinnen van de vermoorden in veiligheid zijn gebracht, rijdt de sectie terug langs Babat, maakt op verzoek van de commandant van Babat nog een verkenning westwaarts, waarbij geen vijand wordt waargenomen, en keert in de avond van 3 maart in de MKG terug. Bij deze terugkeer is door een noodlottig ongeval door oververmoeidheid een dode en een ernstig gewonde te betreuren.

DE VORMING VAN EN DE OPDRACHT AAN DE ZUIDCOLONNE

Op de morgen van de 4e maart krijgt in aanwezigheid van Roelofsen Den Hartog van Ilgen de opdracht om met een gemotoriseerde eenheid in westelijke richting een verkenning langs de kustweg tot aan Toeban uit te voeren. Korte tijd later wordt dit bevel ingetrokken, omdat op die route bruggen vernield waren. Ilgen stelt in zijn reactie op het rapport van Roelofsen, dat het niet tot een bevel gekomen is, want dat hij het betrokken voorstel van zijn chef-staf om bij gebrek aan luchtverkenning een eenheid mariniers langs de kustweg te laten verkennen afwees, omdat op zijn bevel reeds vele bruggen in die weg waren opgeblazen. Hoe dan ook, de compagnie van Den Hartog is niet op verkenning gegaan.

Op 2 maart is uit alle reeds in Djombang gelegerde KNIL-eenheden een Zuidgroep gevormd, die onder commando staat van kolonel der artillerie KNIL A.M. van Dijk. De Zuidgroep heeft met de uit 2 bataljons infanterie en enige lichte troepen bestaande Noordcolonne onder kolonel Kuylenburg tot taak een nieuwe afsluitingslijn rond Soerabaja te vormen. In de avond van de 4e maart wordt het Marinebataljon ingedeeld bij die Zuidgroep, waarbinnen het Marinebataljon, het half eskadron Cavalerie III en de 10e compagnie 6 RI de Zuidcolonne gaan vormen, die onder commando komt van Roelofsen. Het half eskadron III en de 10e cie 6 RI staan onder bevel van ritmeester KNIL De Jong en worden ook aangeduid als de lichte troepen. Er ontstaat na en tijdens de acties steeds weer grote verwarring, omdat tijdens de bevelsuitgifte op 4 maart 's avonds in Soerabaja niet gesproken wordt over de Zuidgroep en als de Zuidgroep bedoeld wordt, deze verward wordt met de Zuidcolonne. Bovendien is Roelofsen niet op de hoogte van het bestaan van de Zuidgroep. De Zuidcolonne krijgt de opdracht om, net als de Noordcolonne die via Bodjonegoro zal gaan, een door de vijand bij Tjepoe geslagen bamboebrug te vernielen, een actie dus vanuit twee richtingen. De ongelukkig gekozen benamingen Zuidgroep, Noordcolonne en Zuidcolonne hebben ongetwijfeld bijgedragen tot die ontstane verwarring en tot de misvattingen over de organisatie en bevelsvoering.
Op de avond van de 4e maart omstreeks 7 uur gaat de aan Roelofsen toegevoegde kapitein van de Generale staf A.J. Pruymboom naar Djombang ter voorbereiding van de legering van het Marinebataljon en 3 per spoortrein komende compagnieën. Te om-

Mariniers op velddienstoefening in Nederlands Oost-Indië.

Driekwart van het Marinierskader is uitgerust met een Tommy-gun.

streeks 9 uur vertrekken de mariniers echelonsgewijs. Als laatste om half 2 in de nacht, met grote vertraging, de verzorgingstrein van het bataljon, omdat er pas tegen 10 uur voldoende chauffeurs, Javanen van het Vrijwillig automobielkorps (Vaubek), zijn, die vervolgens echter kans zien in het verduisterde Soerabaja te verdwijnen en het daarna weer een hele poos duurt voordat onder gewapend geleide van de mariniers voldoende chauffeurs naar de MKG gebracht zijn. In Djombang blijkt de legering niet voorbereid. Ook zijn de compagnieën nog niet gearriveerd; naar later zal blijken, zijn deze alsnog ingedeeld bij een bataljon onder luitenant-kolonel KNIL W.P. Roodenburg, die de opdracht heeft de brug bij Kertosono open te houden. Wel arriveren een grote radioauto voor de verbinding met de divisiestaf en drie kleine voor de verbindingen met de eigen onderdelen.

HET DETACHEMENT-NASS IN GEVECHT BIJ NGANDJOEK

Bij het aanbreken van de dag op 5 maart vertrekt Nass met de 1e sectie mariniers van het verkenningsdetachement met twee overvalwagens en een jeep onder adjudant der mariniers S. Faber, twee pantserwagens van de MBA onder Veenhuys, een groep mariniers van de 1e compagnie in twee jeeps, een kleine radiowagen voor de eigen verbindingen en een kleine radiowagen voor de commandant van de lichte troepen te Tjaroeban, ritmeester De Jong. De opdracht is naar Ngandjoek te gaan en vandaaruit verband op te nemen met de lichte troepen. Deze moeten de weg Ngandjoek-Ngawi vrijhouden en naar Ngawi oprukken. De Zuidcolonne zal in het kader van de verkregen opdracht in de nacht van 5 op 6 maart naar Ngawi marcheren. De acties van Nass en De Jong moeten bewerkstelligen dat die nachtelijke opmars niet door Japanse eenheden vertraagd wordt. Indien de lichte troepen mochten terugvallen, dan dient

door het detachement-Nass samen met hen een vertragend gevecht geleverd te worden en zo mogelijk de weg Ngandjoek-Kediri vrijgehouden te worden. Over de positie van de vijand wordt aan Nass meegedeeld dat wat Roelofsen van de chef-staf gehoord had, namelijk dat de vijand patrouilles ter grootte van zo'n 350 man aan de zuidkant van de Kali Solo heeft, die over de bij Tjepoe geslagen bamboebrug de rivier overgestoken zijn.
Op 5 maart om 1 uur 's nachts meldt zich een opperwachtmeester van de cavalerie, waarvan op 4 maart het peloton tussen Padangan en Bodjonegoro door de Japanners uiteengeslagen is. Een uur later laat de commandant van de lichte troepen te Tjaroeban melden vanuit Madioen zwaar aangevallen te worden. Op zijn vraag naar orders laat Roelofsen hem weten: 'Handel naar Uw beste weten en kunnen; indien gij voor 's vijands druk terug moet, dan in geen geval verder dan Ngandjoek. Tegen dagworden zal een detachement Mariniers verband met U opnemen', daarbij doelend op het detachement van Nass. De vijand blijkt dus belangrijk verder en belangrijk sterker dan Ilgen bekend is, hetgeen Roelofsen hem telefonisch meldt. Nass wordt uiteraard ook van al deze nieuwe gegevens op de hoogte gesteld.
Naar het oordeel van Roelofsen hebben de lichte troepen meer dan voldoende gevechtskracht om, indien zij zouden moeten terugtrekken, zo lang bij Ngandjoek stand te houden tot de hulp van de mariniers hen bereikt. Maar het gaat echter anders, want Veenhuys, die door Nass met een verkenningswagen, twee jeeps en de radiowagen voor ritmeester De Jong vooruitgestuurd is om contact met de lichte troepen te maken, merkt dat zij, zwaar vermoeid, zich proberen los te maken uit een zwaar gevecht met de Japanners en terugtrekken voorbij Ngandjoek. Veenhuys rapporteert: 'Toen wij halverwege Ngandjoek-Kertosono waren, kwamen wij de eerste eigen troepen tegen, namelijk de voorste troepen van de cavalerie die met de vijand in contact was. Zij vertelden dat zij verder terugtrokken naar Kertosono; ze hadden een nachtelijk gevecht gehad'. Het lukt ritmeester De Jong niet zijn troepen in Ngandjoek te doen standhouden. Na twee zware gevechten zijn zij niet meer in staat opnieuw slag te leveren. Om 7 uur 's morgens krijgt Roelofsen van Veenhuys dan ook het telefonische bericht dat het detachement-Nass de lichte troepen in volle terugtocht is tegengekomen. Nass krijgt van Roelofsen de opdracht zijn verkenning voort te zetten. Aan de westrand van Ngandjoek houdt het detachement gedurende korte tijd de Japanners tegen, maar met een grote overmacht aan vijand dreigt omsingeling. Kort na het bericht van Veenhuys meldt sergeant-adelborst Van Oyen per telefoon dan ook dat het detachement-Nass in Ngandjoek in gevecht is met en omsingeld dreigt te worden door de vijand, waarvan de sterkte op een bataljon geschat wordt. Het geweervuur wordt door de telefoon heel duidelijk gehoord. Het detachement, dat geruime tijd in Ngandjoek stand gehouden heeft, baant zich nu vechtend een doortocht naar het zuiden, naar Lotjeret en sluit daar de weg naar Kediri af, terwijl de Japanners doorstoten naar Kertosono, zoals zowel Nass als Veenhuys in verkenningen in een pantserwagen waarnemen.
Terwijl de terugtocht aan de gang is en het steeds moeilijker wordt de verbindingen in stand te houden, blijven de Indische telefonistes van de Telefoondienst zo lang mogelijk op hun post en melden regelmatig wat hen bekend is, totdat ook hun telefoonkantoor door de Japanners bezet wordt.

EEN PANTSERWAGEN VAN HET MARINEBATALJON

Veenhuys beschrijft in zijn verslag over de actie een dergelijke pantserwagen, een gepantserde vrachtwagen met open bak, ook wel Braatwagen genoemd, tot in detail: 'Het was een Chevrolet vrachtwagen, die bij de firma Braat in Soerabaja was omgebouwd . . . In de cabine bevonden zich de chauffeur en de kanonnier. Het was een cabine als van een normale auto, echter geheel met pantserplaten bekleed. Naast de chauffeur stond, op een pivot, een kanon van 3,7. De cabine was geheel, ook van boven, gepantserd en slechts van achteren, door middel van een klep,

Kapitein der mariniers G. Wilhelmy Damsté (links), in de slag in de Javazee aan boord van Hr. Ms. 'De Ruyter' gesneuveld, en 1e luitenant der mariniers J.G.M. Nass (midden) met hun mariniers in de kali tijdens een velddienstoefening.

eveneens een gepantserde plaat, te betreden, dus vanuit de laadbak. Voor het kanon was ook een pantserplaat als onderdeel van de cabinebepantsering, met kijksleuven en een sleuf waardoor het kanon naar buiten stak. Met het kanon kon 120 graden links en rechts vooruit worden gevuurd. De chauffeur zat op een gewone zitplaats; ook de kanonnier kon zitten. Er was in de cabine vrij veel ruimte. Door het schietgat kon de kanonnier links en rechts behoorlijk vrij uitzien. Het kanon had geen schild. De chauffeur zat naast de schutter en had links en rechts sleuven om uit te zien. Beide mannen, de chauffeur Verbree en de kanonnier Buth, zaten dus aan alle kanten beveiligd. De open bak was opzij en van achteren van pantserplaten voorzien die tot heuphoogte reikten. De zware mitrailleur, Vickers, bevond zich in de bak. Op de zijkanten van de bak waren zes verschillende opstellingen aangebracht waarop de pivot van de mitrailleur kon worden geplaatst. Bij gebruik van deze opstellingen kon met de mitrailleur naar achteren en rechts en links zijwaarts worden gevuurd. Om naar voren te kunnen vuren moest de mitrailleur op het dak van de cabine worden gelegd, waartoe wij over zandzakken beschikten. In de laadbak bevonden zich de commandant en de mitrailleurschutter en -helper. Ik stond meestal zo dat ik de klep vasthield, in de open laadbak in het midden van de wagen. Ik had dan uitzicht naar alle kanten. Als ik de klep even liet zakken kon ik met de bemanning in de cabine spreken. De wagen had geen dubbele besturing. Om bij het achteruitrijden te kunnen uitzien moest de klep worden neergelaten. De banden waren slechts voor een zeer klein gedeelte zichtbaar, omdat hiervoor ook grote pantserplaten als flensplaat waren aangebracht. De wagen was een ontzaglijk log geheel, waarmee moeilijk was te manoeuvreren'. Het

kanon 3,7 cm is oud sloepsgeschut, model 1873. Elders zegt Veenhuys: 'Het kanon was een heel oud model, afkomstig van een saluutbatterij'.

NAAR KERTOSONO

Op grond van de informatie, die hij van Nass ontvangt, meent Roelofsen, met als opdracht immers om met zijn Marinebataljon via Kertosono, Ngandjoek en Ngawi naar Tjepoe te gaan, dat het Japanse bataljon, dat van Ngandjoek naar Kertosono op tegenroute is, vermoedelijk een op zichzelf agerende eenheid is, die hij met zijn bataljon kan aangrijpen en vernietigen, terwijl hij binnen zijn opdracht blijft en die wellicht zo sneller uitvoert. Als onderdeel van de actie stuurt hij kapitein Pruymboom naar Kertosono om het bevel over de lichte troepen en eventueel over het detachement-Nass over te nemen en de vijand actief in westelijke richting te binden. Nass zal Kertosono niet bereiken en de lichte troepen treft hij daar niet meer aan, omdat ze door overste Roodenburg, die veronderstelt dat zij rechtstreeks onder generaal Ilgen staan, zijn doorgestuurd. De 2e compagnie, versterkt met een sectie mitrailleurs, onder Den Hartog, krijgt de opdracht om over Kertosono naar Kediri te gaan en vandaaruit een flankaanval in noordelijke of noordwestelijke richting te doen. Roelofsen meldt de situatie aan Ilgen, die hem kort daarna het bevel geeft om vanuit Kertosono in westelijke richting aan te vallen, Marinebataljon in voorste lijn, bataljon Roodenburg (in Kertosono) in tweede lijn. Met een gedeelte van zijn plan in uitvoering, Pruymboom en de 2e compagnie zijn immers reeds onderweg, moet hij de actie om de vijand te trachten te omvatten afbreken. Roelofsen heeft in het kader van zijn plan aan Van Heuven de opdracht gegeven om met zijn compagnie naar Kertosono te gaan. Dat past ook in het van Ilgen verkregen bevel om vanuit Kertosono westwaarts het Japanse bataljon aan te vallen. De twee compagnieën MBA onder De Bruyn zijn nog niet naar Kediri vertrokken, zoals Roelofsens plan was, zodat zij direct kunnen worden ingeschakeld voor die aanval.

Roelofsen gaat met zijn staf naar Kertosono, om de aanval voor te bereiden en om contact met Roodenburg te zoeken. Met zijn gevechtsstaf 2 km ten oosten van Kertosono aangekomen, ontmoet hij kapitein Pruymboom, die hem daar meedeelt zijn lichte troepen niet te hebben gevonden, en voorts ook overste Roodenburg, die van Roelofsen het aanvalsplan te horen krijgt. Tijdens die bespreking passeert een sergeant, op de fiets onderweg richting Kertosono, die door Roelofsen staande wordt gehouden. De sergeant heeft de opdracht de brug bij Kertosono te doen springen. Omdat er geen verbinding met het divisiehoofdkwartier tot stand komt, mislukken pogingen van Roelofsen dit te voorkomen. Ook de commandant van de Zuidgroep, kolonel Van Dijk, probeert dat hoofdkwartier te bereiken. Dat lukt ook hem niet, waarna hij in verband met het verloop van de acties de brug laat springen, waardoor voor Roelofsen een snelle opmars onmogelijk wordt en het deel van het Marinebataljon, dat conform de opdracht van Ilgen westwaarts moet aanvallen, door een doorwaadbare plaats de rivier moet oversteken. Ook de radioverbindingen met De Bruyn, commandant van dat deel van het Marinebataljon, werken niet, waardoor Roelofsen om hem op de hoogte te stellen per auto heen en weer gaat, zwaar gehinderd door een onbeschrijflijke verkeerschaos op de weg Kertosono-Djombamg door de ongeorganiseerde terugtocht, die ver voor de vijand uit aan de gang is. Terug in de omgeving van Kertosono, gaat Roelofsen persoonlijk op verkenning tot voor Kertosono. Hier maakt hij mee dat goed gericht vuur van een sectie mitrailleurs onder bevel van een 2e luitenant KNIL één van de twee Japanse watervliegtuigen neerschiet, die de gehele morgen al in actie waren en onze troepen bombardeerden en mitrailleerden, ongetwijfeld het toestel dat Nass later in de buurt van Kertosono waarneemt. Daar hij geen enkele verbinding meer heeft, niet weet waar het bataljon Roodenburg en de lichte troepen zijn, hoe het staat met het detachement-Nass en de 2e compagnie van Den Hartog, en de 1e compagnie van Van Heuven vlak voor Kertosono onder zwaar

door een vliegtuig geleid artillerievuur ligt, besluit Roelofsen die laatste compagnie terug te nemen naar Djambong en vandaaruit de komende nacht via Kediri op te rukken naar Tjepoe, het uiteindelijke doel. De Bruyn vindt ondanks de aanwijzingen de doorwaadbare plaats in de rivier niet en besluit, daartoe gebracht door de inmiddels bij Djombang ontstane chaos, daarom zijn beide compagnieën voorposten ten westen van Djambong te laten innemen.

HET DETACHEMENT-NASS BIJ KERTOSONO

Omdat de radio weigert, lukt het Nass niet om vanuit Lotjeret verbinding met de commandopost in Djombang te krijgen. Veenhuys gaat met marinier Huisman als motorordonnans naar Kediri, waar het contact wel tot stand komt. Zo krijgt Nass de opdracht om over Kediri naar Kertosono te gaan, en zich bij Roelofsen aan te sluiten. Onderweg ontmoeten ze een autobus met eigen troepen, die hen aanraden terug te gaan: 'Kertosono is al gevallen, daar zit de Jap'. Met de pantserwagen van Veenhuys voorop, de jeep van Nass 100 m er achter, gaat het detachement verder. Na een kort oponthoud, omdat een wegversperring van bomen moet worden opgeruimd, staat het detachement direct na een bocht van de weg oog in oog met een grote groep Japanners, die ogenblikkelijk dekking zoeken. De versperring is gelegd door de terugtrekkende KNIL-troepen. De Japanners hebben dat terugtrekken waargenomen en de aanval is dan ook volledig onverwacht. In een zwaar vuurgevecht, waarbij de kanons, mitrailleurs en handgranaten gebruikt worden, maar ook vuur uit het zijterrein ontvangen wordt, dreigt omsingeling en moet men terug. Terwijl de voertuigen keren, blijft Buth met het kanon, dat hij patroon voor patroon moet laden, en De Hamer met de mitrailleur, die hij tijdens het eerdere gevecht na vastlopen nog moest herstellen, vuren. Tijdens het keren raakt de pantserwagen achter de jeep van Nass onklaar en blokkeert de weg geheel. De er achter rijdende overvalwagen, de jeep van adjudant Faber en de tweede overvalwagen van de 1e sectie verkenningsdetachement keren op een teken van Nass en rijden terug om rugdekking te geven. Het gelukt de bemanning om de onklare wagen de kali in te duwen en kunnen ook de voorste twee voertuigen keren. Veenhuys beschrijft dat moment: 'Toen kreeg ik ook een teken dat ik mijn wagen kon doen keren. Ik stond hierbij achter in de bak om de chauffeur aanwijzingen te geven bij het achteruitrijden. Luitenant Nass kwam er toen ook bij helpen. Hij heeft naast de wagen gestaan, bij de kijksleuf van de chauffeur. Hij was hierbij over de volle lengte blootgesteld aan het vijandelijk vuur. Ik lette op de berm. Verbree bleef zeer rustig . . . Ik vond de houding van luitenant Nass uitstekend, heel goed'. Op de terugweg ziet Nass het uitgebrande watervliegtuig, dat Roelofsen heeft zien neerschieten. Terug in Kediri, gaat men, omdat Kertosono niet rechtstreeks meer bereikbaar is, via een andere route naar Djombang, waar het detachement laat in de middag arriveert.

Nog een enkel citaat uit de verklaring van Veenhuys: 'Van het gehele detachement was niemand gewond' in dit toch zware gevecht met hachelijke momenten, 'Ik heb nooit het idee gehad dat dit prima troepen van de Japanners waren', 'Ik heb de wagen niet stil laten staan, maar dan iets vooruit, dan weer iets achteruit laten rijden' en tenslotte: 'De Japanners in het suikerriet werden bestookt door mijn mitrailleur en door handgranaten. Ik stond hoog en kon dus het gehele veld overzien. Het was een windstille dag; waar het riet hevig bewoog moesten dus Jappen zitten'.

DE COMPAGNIE VAN DEN HARTOG BIJ KERTOSONO

De 2e compagnie van Den Hartog, via Kertosono op weg naar Kediri om vandaaruit een flankaanval uit te voeren in het kader van het overigens inmiddels afgelaste aanvalsplan van Roelofsen, vraagt voor Kertosono inlichtingen over de vijand en hoort dat die plaats vrij van vijand is. Pruymboom, die beter weet, doet een poging om Den Hartog te waarschuwen, doch hoewel zij elkaar op korte afstand passeren, ontmoeten zij elkaar niet. De 2e compagnie gaat in marscolonne

Tamboer Heinhuis als ordonnans op de motorfiets.

Kertosono in en krijgt een rechtstreekse aanval van twee Japanse vliegtuigen te verduren. Dekking zoekend, worden de mariniers aangevallen door een overmacht van Japanners, die de compagnie uiteen doet vallen. Daarbij sneuvelen onder meer korporaal-adelborst W. Reep, mitrailleurschutter marinier 1 B. Onstein en enige geweerschutters. Pijper 1 H. van Harn, opvolgend groepscommandant en mitrailleurschutter, die met Reep en Onstein een belangrijk aandeel in de verdediging heeft, trekt zich na gewond te zijn geraakt door een mortiergranaat, tenslotte met zijn groep terug. Met de brug achter hen opgeblazen, kunnen de mariniers slechts zijwaarts wegkomen om te trachten Djombang weer te bereiken. De meesten lukt dat, sommigen overigens pas na twee dagen. Helaas worden omstreeks 1 uur 's middags van een groep van zo'n twintig mariniers, die gezamenlijk trachten te ontkomen, circa twaalf door de Japanners omsingeld en gevangen genomen. Daarbij wordt marinier 2 W.O. van Cattenburgh door een bajonetsteek in de rug gewond. Sectiecommandant sergeant-majoor De Vos, korporaal-adelborst Veltema en enkele mariniers ontsnappen aan de omsingeling. Sergeant C. Vijlbrief, sergeant-adelborst B. Dunki Jacobs, korporaal-adelborst Schoenzetter, Van Cattenburgh, vijf mariniers 3, waaronder J. van Leeuwen, drie milicienschauffeur en een KNIL-soldaat behoren tot de gevangenen. Met de handen met de eigen puttees op de rug gebonden worden zij in een sawah bewaakt door twee Japanners, die hen van alles beroven. Omstreeks 6 uur 's avonds worden ze naar een dichtbij gelegen rijstpellerij gebracht, waar ze, de handen gebonden, de nacht doorbrengen.

DE MOORDPARTIJ BIJ KERTOSONO

Bij het aanbreken van de dag, 6 maart, worden de krijgsgevangen militairen in het terrein aan weerszijden van een weg opgesteld. Dunki Jacobs en Vijlbrief, de twee sergeants, worden naar de verkeersbrug bij Kertosono gebracht, waar zij onder het toedienen van slagen verhoord worden. Teruggebracht bij de overigen, worden

Dunki Jacobs en Vijlbrief op de weg opgesteld met het bevel recht vooruit te blijven kijken. De groep wordt vervolgens door een Jap gecontroleerd en met een zaklantaarn in het gezicht beschenen. Met de uitroep 'Olanda' wordt Schoenzetter uit de groep gehaald en naar een voertuig, dat een eind verder stond, in de richting van de brug buiten het gezichtsveld van de groep gebracht. Op Vijlbrief en Dunki Jacobs na, worden de krijgsgevangenen door met de bajonet op het geweer of met een sabel gewapende Japanners zo'n 10 m opzij gebracht. Niet te zien, maar duidelijk te horen is, dat de Jappen de gevangenen met bajonet en sabel verminken, afmaken en onthoofden. Een enkele keer klinkt een schot. Zo komen Van Cattenburgh, Van Leeuwen en de milicien-chauffeur Damwijk en hun zes collega's, allen Indische jongens, om het leven. De bloederige lapjes, waarmee de Jappen hun wapens afvegen, gooien ze in de gezichten van Vijlbrief en Dunki Jacobs. Gebracht in de richting van de brug, treffen ze Schoenzetter weer. Waarom deze drie de moordpartij ontlopen, of omdat de Japanners menen uit deze onderofficieren inlichtingen te verkrijgen, waartoe zij vele malen hardhandige verhoren moeten ondergaan, of omdat op het moment, dat alleen deze drie nog leven, het moorden gestopt wordt omdat de leidinggevende officier weggeroepen wordt, is niet duidelijk. Een andere verklaring kan zijn dat de Jappen niet verwachten dat er Indiërs zouden zijn, die zich tegen hun komst verzetten en daarom nu deze negen Indische mannen doden en de blanken in leven laten. Die gevoelens kunnen versterkt zijn door de gedachte dat zij bij Kertosono in een val gelopen zijn. Twee dagen lang zijn de drie overlevenden van dit drama, aan elkaar gebonden, zonder eten en drinken, geslagen en geschopt, in een vechtwagen van de Japanse troepen richting Soerabaja gereden, waar ze op de dag van de capitulatie aankomen en in het krijgsgevangenkamp belanden.

TERUGTOCHT EN CAPITULATIE

In de avond van 5 maart zijn op de bij Kertosono gesneuvelde, daar gevangen genomen en de daar ontsnapte, maar nog niet terug gekeerde mariniers en miliciens na allen weer in Djombang. Nadat onder leiding van Nass het Marinebataljon opnieuw georganiseerd is, wordt het met het bataljon-Roodenburg en een landstormbataljon ingedeeld in een 'colonne-Van Dijk', die, met de voorposten van de compagnieën MBA nog steeds gehandhaafd, in Djombang tot stand gebracht wordt. Ilgen zegt hiervan dat het in feite de Zuidgroep is, die steeds onder commando van Van Dijk heeft gestaan, waarbij voor de terugtocht, aangezien door het verloop van het gevecht moest worden afgezien van een offensief tegen Tjepoe, het Marinebataljon wordt ingedeeld. Laat in de avond vangt die terugtocht aan, naar Modjokerto, waar overnacht wordt. Op 6 maart om 7 uur 's morgens marcheert de colonne-Van Dijk naar Pandaan (Kasri), voortdurend begeleid door twee Japanse vliegtuigen. 's Middags deelt Van Dijk, onder geheimhouding tot 8 maart, aan zijn commandanten mee dat de georganiseerde weerstand van het KNIL is opgehouden en dat na twee rustdagen elders men in de bergen guerilla gaat voeren. Roelofsen schrijft dan in zijn rapport: 'Een bittere pil, alleen te verwerken. En mijn troep was zich nog niet van de débacle bewust, vroeg nog om erop af te mogen gaan! Brave lieden'. Om 5 uur 's middags reeds vertrekt de colonne naar Dampit, met enkele incidenten door valse geruchten over Japanse parachutisten in Lawang en Japanse tanks uit Porong. Op 7 maart blijft de colonne in Dampit.

Op 8 maart krijgt Roelofsen toestemming van Van Dijk om hem te ontheffen van de opdracht om in kleine groepen in het Blitar-Wlingische guerilla te gaan voeren. Op de 8e ook licht hij zijn officieren in en spreekt hij zijn troep toe. Het Marinebataljon zal als zelfstandige eenheid naar Pasirian aan de zuidkust gaan om vandaar uit te ageren tegen Pasoeroean en Probolingo en zo zich nog eens, wellicht voor de laatste keer, met de vijand te meten. De toespraak heeft een gunstige invloed op de troep. De volgende dag marcheert het bataljon af. Bij aankomst te Pasirian op diezelfde dag, maandag 9

maart, verneemt Roelofsen de capitulatie. Op de 10e komt de officiële bevestiging van de capitulatie van het KNIL, die ook voor het zich op Java bevindende personeel van de Koninklijke Marine geldt. Dit wordt aan de manschappen meegedeeld, hen wordt bezworen ook nu bij elkaar te blijven en gezamenlijk het leed van de capitulatie te ondergaan. Pogingen om alsnog scheepsgelegenheid te vinden voor gezamenlijke evacuatie leveren niets op. Op 19 maart, nadat door de nederlandse overheid de opdracht is gegeven alle strijd te staken, volgt voor het Marinebataljon de overgave. Luitenant-kolonel der mariniers W.A.J. Roelofsen, commandant van het Marinebataljon, besluit zijn rapport met: 'En zoo kwam, op 19 Maart 1942, voor officieren, onderofficieren en manschappen de bitterste dag van hun leven: de daadwerkelijke overgave aan de Japanners, het begin van jarenlange knechting'.

ONDERSCHEIDEN

Voor moedig en beleidvol optreden tijdens acties van het Marinebataljon zijn enkele Koninklijke onderscheidingen uitgereikt. Zo ontving de Eerste luitenant der mariniers J.G.M. Nass de Bronzen Leeuw. Aan de Eerste luitenant der mariniers W.A. van Heuven, de mariniers der eerste klasse J. Buth en J. Verbree en pijper der eerste klasse H. van Harn is het Bronzen Kruis uitgereikt.

SLOT

De auteur van dit artikel, zijn bronnen vergelijkend, acht het belangrijk dat een studie wordt verricht naar de werkelijke gang van zaken, die inzicht verschaft in de veruiteenlopende interpretaties van generaal-majoor KNIL Ilgen en luitenant-kolonel der mariniers Roelofsen van die werkelijkheid.

Bronnen:

W.A.J. Roelofsen, Rapport over de verrichtingen van het Marinebataljon in OostJava van 1 tot en met 9 maart 1942, met schets en 2 bijlagen, 21 januari 1946.
G.A. Ilgen, Aanteekeningen gesteld op het rapport van den Lt.Kol. der Mariniers W.A.J. Roelofsen betreffende de krijgsverrichtingen van het Marinebataljon in 1942 in Oost-Java, 30 november 1946.
W.A.J. Roelofsen, Beschouwingen van den Kolonel der Mariniers W.A.J. Roelofsen n.a.v. de 'Aanteekeningen gesteld op het rapport van den Luitenant-Kolonel der Mariniers W.A.J. Roelofsen betreffende de krijgsverrichtingen van het Marinebataljon in 1942 in Oost-Java' door den Generaal-Majoor b.d. G.A. Ilgen, 27 januari 1947.

O.G. WARD, Lt. kolonel KLu b.d.

De Militaire Luchtvaart van het KNIL

1. DE EERSTE PERIODE TOT 1936

Het is bijna 78 jaar geleden dat op 30 mei 1914 een begin werd gemaakt met de militaire luchtvaart in het voormalig Nederlands-Indië. Op die datum werd per Gouvernementsbesluit no. 39 een *Proef-Vliegafdeling* opgericht bij het KNIL met een voorlopige organieke sterkte van drie officieren en 14 onderofficieren, echter zonder een benoemd commandant, vliegtuigmateriaal en vliegterrein. Zoals de naam reeds aangeeft, moest dit proef-onderdeel een bewijs van bekwaamheid afleggen en haar waarde laten blijken in het kader van het toenmalige leger in Indië. Het was een experiment om de waarde van vliegtuigen (zwaarder dan lucht) te testen, want de allereerste proeven die door het leger op luchtvaartgebied werden gedaan, dateren reeds uit de jaren 1890 en later, toen te Batavia en te Atjeh goed geslaagde proeven met een kabelballon werden gehouden. Na 1912 werd gedacht aan vliegtuigen, maar wat het vliegen betrof was men algemeen van mening dat er dusdanige bezwaren aan het gebruik van toestellen in de tropen kleefden, dat scepticisme in het denken over dit onderwerp de boventoon voerde. De oorlogsdreiging in Europa gaf echter de doorslag tot de oprichting van de PVA.

Vanwege het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 was de PVA voor de levering van vliegtuigmateriaal aangewezen op de Verenigde Staten van Amerika. Een commissie van twee officieren kreeg de opdracht zich naar Amerika te begeven om aldaar twee *'hydroplanes'* aan te kopen. Dat het speciaal watervliegtuigen moesten zijn vond zijn oorzaak in het feit dat men huiverig was gelden aan de aanleg van vliegvelden te besteden, alvorens in de praktijk was aangetoond dat de houtconstructies van de vliegtuigen bruikbaar waren in de tropen en de atmosfeer geschikt was om te vliegen. Onofficieel kreeg de commissie de aanwijzing vliegtuigen aan te kopen die op eenvoudige wijze tot landvliegtuigen zouden kunnen worden omgebouwd, daar in de toekomst uiteraard landvliegtuigen voor het leger zouden worden bestemd als dit experiment zou lukken.
De commissie, bestaande uit kapitein *G.E. Visser* en luitenant *H. ter Poorten*, de latere legercommandant van het KNIL, vertrok in januari 1915 naar Amerika, waar zij in drie maanden practisch alle vliegtuigfabrieken bezochten. De keuze viel op een tweetal hydroplanes van de Glenn-Martin fabrieken in Californië. Op 18 oktober keerden de twee officieren met twee vliegtuigen naar Indië terug en ongeveer drie weken later, op 6 november 1915, vond de eerste vlucht plaats vanaf het vliegkamp Tandjong Priok, die uitgevoerd werd door Ter Poorten. Hij was reeds sinds 1911 in het bezit van het internationaal vliegbrevet.
Al spoedig werd besloten de toestellen als landvliegtuigen te beproeven, hetgeen de inrichting van een vliegterrein vereiste. Voor een symbolisch bedrag van één gulden werd een particulier terrein in de uitgestrekte laagvlakte ten noorden van Bandoeng aangekocht en met behulp van de infanterie bruikbaar gemaakt. Zo werd het vliegveld *Kalidjati* 'geboren'. Ondertussen werd kapitein Visser tot commandant aangesteld en kwam de opleiding - in 1916 drie officieren - in handen van de in Nederland tot vlieger opgeleide kapitein *J. Engelbert van Bevervoorde*. Tevens werden nog twee velden rondom Bandoeng gevonden en in gereedheid gebracht voor gebruik van 12 nieuwe vliegtuigen, die in april 1917 in Indië arriveerden. Eind 1917 namen twee vliegtuigen met groot succes deel aan de legermanoeuvres nabij Cheribon. Hierbij zij vermeld dat gevlogen werd met 'waarnemers' die sinds 21 augustus 1917 in opleiding waren op de *Waarnemersschool* van de PVA. Alle vooroordelen en scepcis verloren succesievelijk hun kracht en het wantrouwen bij de legerleiding tegen de vliegerij was doorbroken.
Bij Gouvernementsbesluit van 23 december 1920 werd een overgangsformatie naar een vaste plaats in het leger vastgesteld en bij Koninklijk Besluit van 10 januari 1922 werd de *Luchtvaart Afdeling* (LA) van het KNIL opgericht.

De eerste 22 jaar van de Indische militaire luchtvaart (1914-1936) kenmerkte zich in het algemeen door een opgaande lijn in de prestaties en opbouw. Rond 1926, echter deed de *Bezuinigingspolitiek* zijn intrede als gevolg van de in 1925 aangenomen Vlootwet. Daarin werd als taak van het KNIL vastgesteld: het handhaven van orde en rust, rust, de zogenaamde politionele taak. De welvaartsperiode van de naoorlogse jaren was van korte duur en de daarop spoedig optredende economische depressie, gepaard aan de anti-weermacht gedachte van het grootste deel van het Nederlandse volk (het principe van het 'gebroken geweertje') waren er met name de oorzaak van, dat de voor het volgende decennium beoogde uitbreidingsplannen voorlopig naar het rijk der dromen moesten worden verwezen. De in dat verband gerezen controverse tussen de ministeries van Koloniën en Marine met betrekking tot de verdediging van Nederlands-Indië, hadden een ernstige verwaarlozing van het KNIL, i.c. de LA, tot gevolg. Het dieptepunt werd bereikt in 1930, toen bleek dat de in het vooruitzicht gestelde uitbreiding van de LA wederom tot een niet nader te bepalen datum zou moeten worden verschoven. De werkzaamheden kwamen tot een stilstand, vliegvelden werden gesloten, de opleiding werd tot het uiterste minimum gereduceerd en het mes werd gezet in de personeelssterkte. Van een vast korps vliegers was geen

sprake meer en een aantal diensten moest worden afgestoten naar andere wapens van het KNIL.

De toenemende internationale spanning na 1930 dwong de regering in Nederland van standpunt te veranderen. Defensiespecialisten en staf-officieren - ook zij die in feite niets met de militaire luchtvaart te maken hadden - kwamen hoe langer hoe meer tot de overtuiging dat het *Luchtwapen* een zeer groot en krachtig aandeel kon hebben in de verdediging, met name ook in Nederlands-Indië. Versterking van het luchtwapen was geen overbodige luxe meer en gekozen werd voor een offensief slagluchtwapen dat de gehele archipel (oppervlakte van 1,9 miljoen km^2 of ongeveer 56 x Nederland) zou kunnen bestrijken.
In 1936 viel de beslissing. Dr. H. Colijn, voorzitter van de Ministerraad en tevens optredend als Minister van Defensie en Koloniën a.i, sprak op 15 december 1936 de volgende gedenkwaardige woorden:

> *'. . . dan is er maar één middel, zelfs maar één middel denkbaar - ik zeg het opzettelijk heel sterk - waardoor men tegen dien vijand kan optreden en dat is een massalen aanval van een grote macht van landbommenwerpers . . .'*

Op korte termijn wenste Colijn de LA uit te breiden en zijn eerste stap was het formeren van een *Vliegtuiggroep*, bestaande uit 39 bommenwerpers. Eind 1936 werd toestemming verkregen tot het formeren van een tweede groep en later zelfs voor een derde; in totaal dus 117 lange-afstand bommenwerpers, die te dien tijde 'luchtkruisers' werden genoemd. Hoewel dit een moedig besluit van de minister-president vormde, was het nog steeds onvoldoende voor de nieuwe taak van deze vliegtuigen, omdat namelijk de gehele archipel tot hun actie-terrein moest worden gerekend.

Op 27 februari 1936 werd een contract getekend met de eerder genoemde Amerikaanse Martin-vliegtuigfabrieken in Californië voor het leveren van de eerste zeven toestellen van het type *Glenn-Martin 139 WH-1* en op 19 januari 1937 werd de eerste door een Amerikaanse invlieger op het vliegveld Andir nabij Bandoeng ingevlogen.

2. MODERNISERING EN OPBOUW

De toestemming tot een snelle groei vereiste allereerst een grote mate van zelfstandigheid. Het was immers zo, dat met het nieuwe beleid en de daaruit voortvloeiende uitbreiding gesproken kon worden van een luchtwapen, dat het voornaamste defensiewapen van het KNIL zou gaan worden. Bij KB van 20 november 1939 no. 30 werd daarom de LA een zelfstandig wapen van het KNIL en werd de naam gewijzigd in *Militaire Luchtvaart van het KNIL* (ML-KNIL). Tevens werd onder bevel van de Chef Generale Staf (CGS) de XIIe Afdeling van het Departement van Oorlog te Bandoeng en het Hoofdkantoor der Militaire Luchtvaart ingesteld. Dat laatste stond onder commando van de Inspecteur, die tevens Commandant was van de ML-KNIL. Omdat de ML nu als wapen op hetzelfde organisatorische niveau stond als bijvoorbeeld de Infanterie kwam zij rechtstreeks onder bevel van de CGS-KNIL.
Inherent aan de operationele uitbreiding was de uitbreiding van de opleidingen voor diverse functies, noodzakelijk om de Vliegtuigafdelingen te voorzien van vliegers, waarnemers, telegrafisten, luchtschutters, alsmede technisch- en grondpersoneel. Ook de aankoop van materieel werd thans zelf bepaald op basis van een eigen financieel beleid binnen het kader van de door de CGS toegestane financiële middelen.
Eén van de grootste problemen in de jaren voor het uitbreken van de oorlog in de Pacific - en in feite was dit de achilleshiel van de Indische defensie 'nieuwe stijl' - vormde echter het aanleggen van nieuwe vliegvelden alsmede het bevoorraden, bemannen en verdedigen daarvan. Deze nieuwe terreinen waren namelijk soms diep in de oerwouden van de eilanden rondom het hoofdeiland Java gepland. Met alle beschikbare middelen, in grote haast en vaak ten koste van andere wapens werden vliegvelden op Sumatra, Borneo en op eilanden in de Grote Oost aangelegd. Deze vormde twee min of meer concentrische cirkels met het eiland Java als centraal punt. Van daaruit zou een

eventuele oprukkende vijand - liefst reeds buiten de grenzen van Nederlands-Indische archipel - aangevallen kunnen worden. Door de ligging van de velden op deze zorgvuldige wijze te kiezen, zou Indië wellicht als schakel kunnen worden gebruikt in de Brits-Amerikaanse verdedigingsplannen van ZO Azië en daarmee een bijdrage kunnen leveren aan een bondgenootschappelijke defensie in dat gebied, een rol die tevoren aan de vlootbasis Soerabaja werd toebedacht.

Ook de aankoop van jachtvliegtuigen kwam aan de orde. Hoewel in de eerste jaren na de wijziging van het defensiebeleid met betrekking tot Nederlands-Indië slechts werd gesproken over bombardeervliegtuigen, bleef een der taken van de ML de verdediging van de vlootbasis Soerabaja. In 1939 werd een bestelling geplaatst van 20 *Curtiss H-75A-7 Hawk* jachtvliegtuigen ter vervanging van de in gebruik zijnde verouderde types. Medio 1940 werden zij afgeleverd. Op 1 augustus van dat jaar werd de 1e Jacht-Afdeling te Andir opgericht om later op het vliegveld Maospati (Midden-Java) te worden gestationneerd.
Aan verdere uitbreiding en vernieuwing van de ML werd al het mogelijke gedaan, maar de resultaten op korte termijn waren weinig bemoedigend. Na mei 1940 bleek het zeer moeilijk om nieuw vliegtuigmateriaal te verkrijgen. Van de Europese markt viel niets meer te verwachten, maar ook Amerika stelde zeer stringente prioriteiten. Toch gelukte het de ML 24 *Curtiss Wright CW-21B 'Interceptor'* jachtvliegtuigen over te nemen die vanwege de bezetting niet meer in Nederland konden worden afgeleverd. Ook kon nog een partij van 72 jachtvliegtuigen van het type *Brewster 339 'Buffalo'* worden aangekocht, ondanks veel gekibbel over de levering van de motoren. Tevens konden nog 20 *Lockheed 'Lodestar'* transportvliegtuigen, 36 *Curtiss Wright CW 22 'Falcon'* verkenners, 12 *Lockheed 212* les- tevens verkennersvliegtuigen en 60 *Ryan STM-2* lesvliegtuigen worden verkregen. Van de 162 *North-American B-25 'Mitchell'* bommenwerpers, die in 1941 ter vervanging van de verouderde Glenn-Martins, waren aangekocht en betaald, werd er echter niet één tijdig afgeleverd. Hetzelfde gold voor 162 bestelde *Brewster 'Bermuda'* duikbommenwerpers.
Desondanks bepaalde de Legercommandant op 2 augustus 1940, dat de organisatie van de ML uitgebreid zou moeten worden tot 26 Afdelingen, die in acht vliegtuiggroepen zouden worden gegroepeerd, te weten 9 afdelingen bommenwerpers, 9 afdelingen jachtvliegtuigen, 6 afdelingen duikbommenwerpers en 2 afdelingen verkenners. Dit alles zou resulteren in een totaal van 261 gevechtsvliegtuigen inclusief reserves. Helaas bleef het bij deze plannen.
Aan de vooravond van de oorlog in de Pacific, ten tijde van de mobilisatie van de ML op 30 november 1941, was de operationele sterkte als volgt:

a. 79 bommenwerpers van het nieuwste type *Glenn-Martin WH-3/3A*; de oudste types *WH-1* waren niet meer operationeel bruikbaar en werden slechts gebruikt bij de opleiding, terwijl de *WH-2's* (een nieuwere versie) ook reeds dusdanig verouderd waren, dat zij in reserve werden gehouden voor een mobilisabele afdeling;
b. 76 jachtvliegtuigen, bestaande uit een 'mix' van *Brewster Buffalo's*, *Curtiss Interceptors* en *Curtiss Hawks*;
c. 45 verkennersvliegtuigen, bestaande uit een 'mix' van *Curtiss Falcons*, *Lockheed 212* en *Koolhoven lesvliegtuigen FK-51*; en
d. 19 transportvliegtuigen van het type *Lockheed Lodestar*.

Ook het personeelsprobleem was levensgroot en kon slechts ten dele worden opgelost, ondanks het feit dat de operationele, technische en materieelsopleidingen sinds 1937 op volle toeren draaiden. Toen de oorlog uitbrak hadden velen nog een te kort aan voldoende praktijkervaring en waren een groot aantal organisatorische plaatsen nog niet bezet. Daarbij valt te denken aan luchtschutters, waarnemers, monteurs, magazijnspersoneel, en dergelijke. Getracht werd om meer personeel te werven volgens het z.g. 'kort verband' systeem en het oprichten van het *Vrijwilligers Vliegerscorps* (VVC). Het eerste voldeed redelijk; het

tweede kwam te laat voor een operationele aanvulling in de eerste maanden van de Pacificoorlog. Dit korps kwam gelukkig wel van pas in 1943 en de jaren daarna.

3. OORLOG IN DE PACIFIC

In deze overgangsfase van 'oud naar nieuw' - want zo kunnen we de situatie met betrekking tot strategisch inzicht, organisatorische uitbreiding en vernieuwing van vliegtuigmateriaal toch het beste beschouwen - brak op 7 december 1941 de oorlog met Japan uit. Met ongeveer 150 verouderde gevechtsvliegtuigen vormde de ML geen imponerende luchtmacht, die zich bovendien tegenover een Japanse overmacht zag gesteld. De luchtverdediging stond nog in de kinderschoenen, geavanceerde technische hulpmiddelen ontbraken en inlichtingen omtrent de sterkte en capaciteit van de vijand was op het gevechtsniveau niet of nauwelijks voorhanden.

Langs de aanvals-as, die via Borneo naar Java liep, vond 9 dagen na het uitbreken van de oorlog de eerste landing plaats te Miri (Serawak W. Borneo). De volgende dag begon de luchtstrijd boven Borneo met de eerste luchtbombardementsaanvallen op de invasievloot vanaf de vliegvelden Singkawang en Samarinda in het midden van Borneo. Vele bombardementen en luchtgevechten volgden met wisselend succes, maar de opmars was niet te stuiten. Ook via de aanvals-as Philippijnen - Java langs de oostkust van Borneo verliep de luchtstrijd in het nadeel en kon niet worden voorkomen dat de vitale olievelden te Tarakan en Balikpapan uiteindelijk in handen van de Japanners vielen. Begin februari 1942 moesten de meeste vliegvelden op genoemd eiland worden ontruimd en de vliegafdelingen van de ML worden teruggetrokken op het hoofdeiland Java, waar de luchtstrijd toen in alle hevigheid losbarstte. Van de initiële inzet aan bommenwerpers en jachtvliegtuigen op Borneo ging ongeveer 50% verloren.

Op het schiereiland Malakka, waar de Japanners een grootscheepse landing uitvoerden op hetzelfde ogenblik dat te Pearl Harbor op 7 december 1941 werd aangevallen, verliep de strijd ook in het nadeel van de Britse verdediging.

Overeenkomstig de afspraken met het Britse Commando te Singapore werden drie afdelingen bommenwerpers en één afdeling jachtvliegtuigen (d.w.z. ongeveer een kwart van de totale sterkte van de ML) ter beschikking gesteld aan het 'Far East Command'. Op 10 december arriveerden zij op één van de vliegvelden nabij Singapore en werden direct belast met de door het Britse Commando opgedragen operationele taak. Deze bestond tegen de verwachting in uit het uitvoeren van verkenningsvluchten in plaats van het aanvallen van de vijand vlak na de landing middels dagbombardementen, een taktiek waarvoor de Nederlandse bemanningen waren opgeleid. Onbegrip bij de Britse leiding inzake het gebruik van de *Glenn-Martin* bommenwerpers en slechte communicatie tussen de Nederlandse en Britse leiding resulteerde in deze opdrachten, die op tamelijk lage hoogtes werden uitgevoerd, zonder jagerdekking, hetgeen een onnodig hoge risicofactor met zich bracht. Fatale gevolgen bleven dan ook niet uit. Ook de jachtafdeling viel in de eerste periode veel verkenningsvluchten ten deel.

Het eerste daadwerkelijk contact met de vijand ondervonden de jagers op 12 januari 1942 tijdens een luchtgevecht, waarbij zelfs enige successen werden geboekt. Bij de volgende luchtgevechten echter moest de superioriteit van de Japanse luchtmacht worden erkend en vielen de eerste slachtoffers.

In de tweede helft van januari 1942 werden eindelijk enkele bombardementsopdrachten met wisselend succes uitgevoerd en ook hierbij vielen slachtoffers. Maar de Japanse opmars op Malakka was niet te stuiten en toen eind januari de toestand op dit schiereiland onhoudbaar werd verklaard door het geallieerde commando en de slag om het 'onneembare' Singapore een aanvang nam, gelastte het ML-commando op Java haar overgebleven bommenwerpers en jachtvliegtuigen (ongeveer 2/3 van de beginsterkte) via Sumatra terug te keren naar het hoofdeiland. Wel werd getracht vanaf bases

op Sumatra de Japanse verbindingslijnen op Malakka middels bombardementen te ontwrichten, maar door gebrek aan vliegtuigen liep deze poging op niets uit.

In het oosten van de archipel, waar Amerikaanse en Australische vliegtuigen vanaf het eiland Ambon opereerden, was de luchtverdediging in handen gesteld van de Nederlanders. De ML-bijdrage in deze was een patrouille Brewsters. Door pech en ongeoefendheid gingen twee vliegtuigen verloren reeds voordat enige actie was ondernomen. Toen dan ook op 13 januari 1942 de Japanners de basis Ambon aanvielen met 26 bommenwerpers, beschermd door 10 jagers, werd deze luchtvloot aangevallen door de twee Brewster-jachtvliegtuigen. De uitkomst van dit gevecht laat zich raden.
Toen ook na de val van Singapore het eiland Sumatra werd aangevallen en veroverd en de daar gestationeerde Britse luchtmacht, afkomstig van Malakka, zich ging terugtrekken naar Java, kwam West-Java onder druk te staan. Vijandelijke luchtaanvallen vanuit West-Borneo en Sumatra werden zonder al te grote tegenstand uitgevoerd en vernietigden aldus de aanwezige weerstand. Uiteindelijk werd in februari 1942 de omsingeling van Java voltooid, nadat eind januari ook een aantal belangrijke vliegvelden op Celebes en Oost-Borneo in Japanse handen was gevallen. Op 3 en 5 februari werden de vliegvelden op Oost-Java, evenals de vlootbasis Soerabaja vanuit de lucht aangevallen. Vele geallieerde vliegtuigen (Nederlandse en Amerikaanse) werden tijdens deze acties of op de grond vernietigd of in de lucht afgeschoten, waarbij vele vliegers omkwamen. Het luchtoverwicht bleef in Japanse handen en zij bewezen wederom hun superioriteit.
Na de val van de onneembaar geachte 'Vesting Singapore' op 15 februari en de ondergang van de geallieerde vloot, ongeveer 1½ week later, was de weg vrij voor de Japanners om op 1 maart op drie plaatsen op Java aan land te gaan. Tevergeefs poogde de ML met de overgebleven gevechtsvliegtuigen de landingsvloten aan te vallen. Tegelijkertijd werd getracht de olie-opslagplaatsen op Sumatra te vernietigen, hetgeen grotendeels lukte. Desondanks was de invasie van Java niet tegen te houden.
Met de laatste patrouille jachtvliegtuigen werd getracht, ondanks het overweldigende vijandelijk luchtoverwicht, de eigen terugtrekkende grondtroepen ten noorden van Bandoeng (morele) steun te verlenen. Voor deze heroïsche daad werd de patrouilleleider, kapitein *J.P. van Helsdingen*, posthuum gedecoreerd met de hoogste koninklijke onderscheiding ooit uitgereikt aan een militair van de Nederlandse of Nederlands-Indische luchtmacht: het Ridderkruis der derde klasse van de Militaire Willemsorde.
Op 8 maart 1942 werd de Legercommandant, luitenant-generaal *H. ter Poorten*, gedwongen tot onvoorwaardelijke capitulatie van de strijdkrachten. Voor haar prestaties in deze ongelijke strijd werd de ML gehonoreerd met een vaandel, gedecoreerd met het ridderkruis der vierde klasse van de MWO.

4. ML-KNIL IN OORLOG BUITEN NEDERLANDS-INDIË

Eerder is gemeld dat de bestelde *B-25* bommenwerpers niet op tijd konden worden afgeleverd. Gebrek aan motoren en late levertijden waren hiervan de oorzaak. Via bemiddeling op het hoogste niveau kreeg de ML een noodtoewijzing van 60 toestellen van genoemd type als voorschot op de bestelling van 162 stuks, die in 1941 werd geplaatst en betaald. De B-25's zouden vanaf medio februari worden afgeleverd in Brits-Indië en Australië. Teneinde deze toestellen te halen werden uit de overblijfselen van de Afdelingen een klein aantal crews met transportvliegtuigen overgevlogen naar Bengalore (Brits-Indië) en Archerfield (Australië). Helaas werd deze tijdelijke verplaatsing door de capitulatie achterhaald. Bij elkaar geformeerd in Australië vormden zij met de bemanningen van de ML-transportvliegtuigen en de gemilitairiseerde Indische burgerluchtvaart, die eveneens naar Australië waren geëvacueerd, de kern van een nieuw ML-squadron. Dit squadron werd op 4 april 1942 te Canberra opgericht onder de naam: *No. 18 Squadron NEI*. Het werd voorzien van B-25 bommenwerpers.

Ook gelukte het met toestemming van de Australische regering om de vliegscholen van de ML en de MLD (Marine Luchtvaartdienst) drie weken voor de capitulatie van Nederlands-Indië naar dat land te evacueren met de gedachte de opleidingen aldaar te continueren. Een dreigende Japanse invasie en de grote tekorten aan faciliteiten en brandstof maakten het echter noodzakelijk de Nederlandse opleidingen naar elders te verplaatsen. Na een korte overweging of dit in Brits-Indië dan wel in Curaçao zou kunnen plaats vinden, werd - ondanks enige tegenstribbelingen van de regering in Londen - besloten de Amerikanen te verzoeken om vereiste faciliteiten te verlenen. Met buitengewone voortvarendheid werd hierin door de Amerikaanse regering voorzien. Een vliegveld met goede faciliteiten alsmede een transportschip werd beschikbaar gesteld. Met dit laatste werden 450 man van de ML en 247 van de MLD, waaronder 439 leerling-vliegers, 43 leerling-waarnemers, leerling-telegrafisten en leerling-luchtschutters, alsmede 60 instructeurs en 85 staf- en andere functionarissen naar Amerika verscheept. Tevens gingen er 117 vrouwen en kinderen mee. Als thuisbasis tevens hoofdkwartier werd aangewezen het vliegveld van Jackson in de staat Mississippi. Op 20 april vertrok het Amerikaanse troepentransportschip *Mariposa* met beide vliegscholen aan boord om op 3 mei in San Francisco te arriveren. Met twee treinen ging men dwars door de USA naar Jackson om aldaar op 8 mei aan te komen. Kort daarop werd een aanvang gemaakt met de diverse opleidingen van de *Royal Netherlands Military Flying School* (RNMFS), zoals deze gecombineerde Nederlandse landmacht-marine vliegschool werd genoemd.

In Australië verliep de opbouw van het nieuwe bommenwerpersquadron verre van vlekkeloos. Gebrek aan materiaal, personeel en faciliteiten, evenals de onwennige samenwerking met de Australische luchtmacht (RAAF) waren dagelijks terugkerende problemen. Ook het feit, dat men in die periode geheel afhankelijk was van hetgeen de Amerikanen besloten, was soms fnuikend voor de planning van de Nederlandse werkzaamheden. Vooral het gebrek aan capabele militaire leiders en de onaangename verhouding tussen het KNIL (leger)leiding in Australië en het enige Nederlands luchtmachtonderdeel ter plaatse veroorzaakten echter veel frustraties en ernstige strubbelingen. Dit alles kwam het moreel van het ML-personeel, dat toch al niet bijster hoog was vanwege de gebeurtenissen in de voorafgaande maanden, beslist niet ten goede en vertraagde onnodig de opbouw van het squadron.
Niettemin werden met veel moeite, persoonlijk initiatief en goodwill alsnog de meest urgente problemen op het gebied van materieel en personeel opgelost. Het tekort aan vlieg- en grondpersoneel werd aangevuld door de *RAAF*. Eind augustus 1942 kreeg het squadron 18 splinternieuwe B-25's incluis het benodigde grondmateriaal en eindelijk kon men nu op grotere schaal gaan oefenen en kwam aan de 'leegloop' van het squadron een einde.
De toegewezen oorlogsbasis *McDonald* moest nog in gereedheid worden gebracht en pas tussen 3 december en 18 januari verplaatste het squadron zich geleidelijk naar deze basis. Eindelijk was het dan zover: men kon daadwerkelijk deelnemen aan de oorlog in de *South-West Pacific Area*, waarvan het opperbevelhebberschap was toegewezen aan de Amerikaanse generaal *Douglas MacArthur*.
De taak werd in de eerste plaats gevormd door het uitvoeren van offensieve verkenningen in het gebied ten oosten van de lijn Celebes-Soembawa en het aanvallen van schepen in open water of havens. Voorts behoorde het uitvoeren van dag- en nachtbombardementen op vijandelijke vliegvelden, kampementen en andere vitale objecten tot het takenpakket. Ten slotte maakte daarvan onderdeel uit het verrichten van speciale opdrachten, ten behoeve van inlichtingengroepen die in de oerwouden van Nieuw-Guinea opereerden alsmede een aantal foto- en propagandavluchten naar Java tegen het einde van de oorlog.
Ook hier kenmerkte het begin van de operationele tijd zich door moeilijkheden met een klein aantal Australische stafofficie-

ren die het commando hadden over alle operationele vliegonderdelen in het gebied rondom Darwin. Zij hadden geen kennis van de prestaties van, noch van de logistieke ondersteuning voor *B-25* mmenwerper. Hierdoor ontstonden grote meningsverschillen over de opdrachten die voor het vliegend personeel vaak resulteerden in precaire situaties. Op steun van het hoofdkwartier te Melbourne hoefde de commandant van het squadron niet te rekenen. Men kende daar de situatie niet, terwijl bovendien de staf in het geheel niet geïnteresseerd leek te zijn in het wel en wee van dit enige operationeel Nederlands onderdeel.
Al met al behoorde deze eerste fase van het operationeel optreden van het 18e squadron niet tot de allergelukkigste. De oorlog in het noorden van Australië was in feite een mengsel van zeer enerverende ervaringen op het gebied van de operaties en een totale verveling als er niet gevlogen werd. Immers, er was absoluut geen afleiding aanwezig in dat verlaten gebied van noord-west Australië. Ook de verliezen liepen op en eind april 1943, na nauwelijks 4 maanden operaties, waren deze aan Nederlands personeel reeds opgelopen tot zeven vliegers, drie telegrafisten en drie boordmonteur-luchtschutters. De gelederen begonnen uit te dunnen en de crews waren moe. Het verschijnsel van *combat fatigue* - toen een nog niet goed begrepen verschijnsel - deed zich voor. Uiteindelijk waren zij vanaf december 1941 in de weer, hadden meegedaan aan de oorlog in de archipel, moesten de capitulatie ver verwijderd van bekende omgeving en familie verwerken en waren zij de eerste Nederlanders in Australië die in de tweede fase van de Pacific-oorlog de spits mochten afbijten.
Gelukkig kwam er een kentering in deze situatie. Het squadron kreeg allereerst een beter vliegveld en in april 1943 verhuisde het naar de basis *Batchelor*. Voorts volgde er een druppelsgewijze aflossing totdat in september van dat jaar alle 'oude' crews naar het zuiden waren vertrokken voor een welverdiende rust. Het squadron kon in feite 'nieuw' genoemd worden, inclusief de commandant en zijn hoofd-operatiën. De aflossing kwam van de eerdergenoemde RNMFS, de Nederlandse vliegschool in Amerika.

5. DE VLIEGSCHOOL IN AMERIKA

Vanaf mei 1942 functioneerde de RNMFS in Amerika op uitstekende wijze, dankzij de grote voortvarendheid die door de Amerikanen aan de dag werd gelegd bij het opbouwen van verschillende voor deze vliegschool benodigde diensten. Naast legeringsgebouwen, hangars en kantoren namen de Amerikanen ook het technisch onderhoud van zowel vlieg- als grondmateriaal voor hun rekening. Daardoor was en bleef o.a. de vlieggereedsfactor van de lesvliegtuigen over de gehele periode zeer hoog. Ook de benodigde lesvliegtuigen voor de verschillende stadia van opleiding werden binnen zeer korte tijd door de Amerikaanse luchtmacht (USAAF) geleverd. Ondertussen werd besloten de elementaire opleiding te plaatsen op *Sherman Field*, bij Forth Leavenworth in de staat Kansas, teneinde Jackson van deze opleidingsfase te ontlasten. De voortgezette opleidingen bleven te Jackson. De opleidingsprogramma's voor alle vliegfuncties, evenals voor een aantal specialistische taken, werden zowel op Jackson als op verschillende USAAF-scholen gevolgd, meestal met goed resultaat. Het tempo was hoog, zodat reeds in de tweede helft van 1943 de eerste gebrevetteerden naar Australië werden overgeplaatst ter aflossing van degenen, die sinds het begin van de oorlog in operationele dienst waren.
Tevens werden opgeleide KNIL (jacht)vliegers naar Engeland overgeplaatst om daar bij door Nederlanders bemande RAF-squadrons dienst te doen. Zelfs werd een klein aantal KNIL-jachtvliegers bij de Kon. Marine gedetacheerd om tesamen met hun MLD-collega's (ook opgeleid bij de RNMFS) eerst vanaf Britse vliegkampschepen tegen de Duitsers in Noorwegen en in het gebied van de Middellandse Zee en tenslotte in 1945 tegen de Japanners rondom Okinawa en Saipan te strijden.
De RNMFS leverde niet alleen vliegers voor bommenwerpers en jachtvliegtuigen, maar ook waarnemers, luchtvaarttelegrafisten, luchtschutters en andere specialisten op het

gebied van communicatie, inlichtingen, foto-interpretatie, meteorologie. Tevens werd personeel voor het onderhoud van geschutskoepels, bomrichtapparatuur, vlieginstrumenten en vliegtuigmotoren opgeleid en ter beschikking gesteld.
Op 8 februari 1944 voltooiden de laatste 19 B-25 crews hun opleiding. Die dag werd de officiële sluitingsceremonie van de RNMFS gehouden. In zijn afscheidswoord betuigde de C-RNMFS de dankbaarheid van de Nederlanders voor de ondervonden hulp en qastvrijheid met de volgende woorden:
'I do not believe that in any other country in the whole world could we have found the training possibilities which we have found here. We found here the best equipment, the best training methods; we found here an assistance and goodwill from all members of the Army Airforce from all ranks, which has been beyond praise . . .'
Het waren woorden van waarheid.
Een bijzondere periode voor zowel ML-KNIL als MLD was afgesloten en men mag wel stellen, dat de voortvarende en gedegen aanpak van zaken in Jackson een blijvende invloed heeft gehad op de militaire luchtvaart.

6. HET VERVOLG VAN DE OPERATIES VAN DE ML IN AUSTRALIË

Ondertussen opereerde het 18e squadron NEI vanaf de tweede helft van 1943 met personeel, dat bij de RNMFS een zeer gedegen 1½ jaar durende opleiding op de *B-25* had ontvangen. Het moreel en de vakkennis waren goed en de negatieve factoren, die als nasleep van het debâcle in Indië zo lang hun invloed hadden doen gelden, behoorden hiermee tot het verleden. De verhouding met de Australische staf werd geleidelijk beter als gevolg van een verbeterde communicatie. De standpunten werden duidelijk gesteld en men liet zich niet meer opzij zetten, noch door de Australiërs, maar ook niet door het Nederlands hoofdkwartier in het verre vredige zuiden. Er kwam verbetering in de materieelssituatie, terwijl de operationele inzet van materiaal en personeel zo hoog mogelijk werd opgevoerd. Verkenningsvluchten werden afgewisseld door dag- en nachtbombardementen met grotere formaties en de z.g. 'shippings', lage aanvallen op schepen, vormden een groot deel van het operationele menu. Bij het beëindigen van de oorlog kon de balans worden opgemaakt van 2½ jaar operaties: 2091 opdrachten waarvan 552 dag- en 423 nachtbombardementen, 118 aanvallen op schepen, 948 offensieve verkenningen en 50 foto-opdrachten. In totaal werd circa 53.670 ton aan schepen tot zinken gebracht. In deze periode sneuvelden 75 man.

Toen medio 1943 aan het geallieerde commando kon worden aangetoond dat de RNMFS voldoende jachtvliegers kon leveren, werd toestemming verkregen om een tweede Nederlands (jacht)squadron op te richten. Op 10 december 1943 werd het *No. 120 Squadron* NEI te Canberra opgericht, uitgerust met *Curtiss P-40 'Kittyhawk'* jagers. Ook dit squadron zou na een inwerktijd en training van 5-6 maanden, als NEI-squadron onder geallieerd commando worden gesteld en net als het eerder genoemde 18e squadron met de Nederlandse kleuren, geschilderd op romp en vleugels, vliegen.
De overplaatsing naar het vliegveld *Mopah* bij Merauke op Nieuw-Guinea vond plaats in april 1944, waar het squadron in feite niet veel meer te doen kreeg, als gevolg van de goedlopende opmars van de Amerikanen aan de noordzijde van dit grote eiland. Van een luchtverdediging van de zuidkust van Nieuw-Guinea en de noordkust van Australië was nauwelijks sprake. Af en toe werd een opdracht gevlogen om een grondaanval uit te voeren op Japanse posities langs de zuidkust van het eiland. Daar bleef het echter bij. Ondanks deze magere inzet en het monotone leven op de basis, die omringd was door onafzienbare moerassen van de laagvlakte, bleef de geest van het squadron uitstekend, dankzij de uitstekende leiding van de commandant en zijn vluchtcommandanten.
In november 1944 kwam aan de onvrede met deze situatie een einde en kreeg het 120e eindelijk de kans zich waar te maken. Toen namelijk werd een deel van het squadron op het eiland Noemfoer aan Nieuw-Guinea's

noordzijde bij een RAAF-eenheid gestationneerd. Deze stationering vond plaats na een tocht van ongeveer 1100 km (3½ uur vliegen) in een éénmotorig vliegtuig dwars over het onhergergzame Nieuw-Guinea zonder enig navigatiebaken. Een eventuele noodlanding zou in dit gebied onvermijdelijk tot een tragisch einde hebben geleid. Voor de vliegers volgde nu de harde praktijk van het jagen op Japanners. Nadat - op eigen aandringen - het gehele squadron in juni 1945 was overgeplaatst naar één van de drie vliegvelden op het eiland Biak in de Geelvinkbaai aan de noordkust van Nieuw-Guinea, werd het echter pas betrokken bij intensieve operaties, zoals het door middel van mitrailleurvuur en duikbombardementen vernietigen van Japanse munitie-opslagplaatsen, brandstofdumps, luchtdoelopstellingen, schepen, kampementen en andere objecten. De gevolgen waren navenant. In de drie maanden voor het einde van de Pacific-oorlog vonden vele *narrow escapes* plaats en sneuvelden drie vliegers tijdens het uitvoeren van operaties tegen Japanse bolwerken in de Vogelkop en in de baai van Ambon.

7. ANDERE ONDERDELEN VAN DE ML IN AUSTRALIË

Ten einde de operationele bemanningen, die voor hun rustperiode naar het zuiden van Australië kwamen, op te vangen en bij te scholen en ook om overtollige vliegtuigen te onderhouden, werd de noodzaak onderkend om een eenheid op te richten voor deze taak. Te Canberra werd eind 1943 het *NEI Personnel and Equipment Pool* (NEI PEP) opgericht. Tot het einde van de oorlog heeft het PEP gefunctioneerd als depot van ML-personeel en vliegtuigen, vanwaaruit crews werden geleverd aan de operationele onderdelen. Vele bemanningen ondergingen regelmatig bijscholing, leerden omgaan met nieuwere versies vliegtuigtypes, nieuwe apparatuur, taktieken, etc. Hiertoe waren vrij grote aantallen *B-25's* en *P-40's* bij het PEP aanwezig. In juni 1945 werd het PEP overgeplaatst naar de vliegbasis *Bundaberg* (Queensland) en bleef daar nog geruime tijd na de oorlog werkzaam als depot-eenheid, o.a. voor de herscholing van gerepatrieerde ex-krijgsgevangenen van de ML, alsmede voor het onderhoud aan vliegtuigen.

Ook werd begin 1943 een aanvang gemaakt met de organisatie van een eigen militair luchttransport en werd het *NEI Transport Section Brisbane* (NEI TSB) opgericht, eerst bemand met vliegend personeel uit de NI burgerluchtvaart, dat uitgeweken was naar Australië en tot dan toe voor de Amerikanen had gevlogen. Vanaf medio 43 werd deze sectie aangevuld met ML-personeel afkomstig van het 18e squadron dat met 'rust' naar het zuiden was overgeplaatst.

In augustus werd met na veel vijven en zessen een tweede sectie opgericht, de *NEI Transport Sectie Melbourne* (NEI TSM). In november 1944 werden beide secties samengevoegd tot het *No. 1 NEI Transport Squadron* (No 1 NEITS), met als basis het vliegveld *Archerfield* nabij Brisbane.

De voornaamste taak van dit squadron, zoals de secties dit eerder hadden gedaan, was het bevoorraden van de operationele squadrons in het noorden. Daarvoor werden geregelde lijndiensten gevlogen tussen Melbourne, Sydney, Brisbane, Batchelor en later - naarmate het front opschoof, delen van Nederlands-Indië vrij kwamen en dientengevolge militaire - en civiele eenheden werden overgeplaatst - ook naar Merauke en verder. Gevlogen werd in eerste instantie met drie *Lockheed Lodestars*, die nieuw uit Amerika werden overgevlogen door Nederlandse bemanningen, en vijf voor transport omgebouwde B-25's. Eind 1944 werd het no 1 NEITS voorzien van een serie aangekochte *Douglas C-47 'Dakota'* transporters, terwijl ook vijf *Lockheed L-12* lichte transportvliegtuigen werden ingedeeld, die - afkomstig van de RNMFS - waren overgebracht uit Amerika.

Naarmate de tijd verstreek en het einde van de oorlog in de Pacific in zicht kwam, werd de behoefte aan luchttransport groter. Bovendien zou direct na de bevrijding een krachtig en goed georganiseerde luchtvervoersdienst noodzakelijk zijn om zowel militaire als civiele belangen te dienen. In eerste instantie werden de transportsecties en later ook het squadron oogluikend door de geallieerden toegestaan. Tot een werkelij-

ke erkenning kwam het pas op 15 augustus 1945, de dag van de Japanse capitulatie. Vanaf die datum kreeg het officieel de naam: *No 19 Transport Squadron* (19 TS).

8. ML-KNIL TERUG IN INDIË

Op 15 augustus 1945 capituleerde Japan en kwam er een einde aan de Pacific-oorlog, hetgeen tevens het einde betekende van de Tweede Wereldoorlog. Op die datum was het 18e bezig te verhuizen naar het bevrijde Balikpapan op Borneo, terwijl het 120e zich nog steeds op het eiland Biak bevond. De daarop volgende maanden kunnen worden beschreven als een chaotische periode. Allereerst werd door het 18e met man en macht gezocht naar krijgsgevangen- en concentratiekampen over de gehele archipel. Vervolgens werden bij deze kampen voedseldroppings uitgevoerd. Aanvoer van deze uiterst noodzakelijke levensbehoeften vond plaats vanaf Australië door het transportsquadron, een afstand van meer dan 5000 km.

Veel ML-ers werden, verspreid over de gehele archipel, ingezet bij organisaties die de bevrijding van krijggevangenen en geïnterneerden tot doel hadden. Daarbij kwamen zij - vanwege de Indonesische vrijheidsstrijd, die toen woedde - soms in levensgevaarlijke situatie te verkeren. Een aantal sneuvelde zelfs in deze na-oorlogse krijg of werd vermoord. Om politieke redenen mocht vooreerst geen Nederlands squadron op Java of Sumatra landen op de zeer weinige vliegvelden die door de Britten waren bezet. Voor de verdediging tegen het nationalistisch geweld was men afhankelijk van de Britten. Het overgrote aantal vliegvelden op beide eilanden was in handen van de Indonesische vrijheidsstrijders. Luchttransport - de enige vorm van transport die relatief veilig was - werd uitgevoerd door de Britse transportvliegtuigen en door in beslag genomen Japanse vliegtuigen. Nederlandse Dakota's mochten alleen landen op het vliegveld Kemajoran nabij de hoofdstad Batavia.

In 1946 vertrokken de Britse troepen geleidelijk en werd het toen al verscheurde land overgedragen aan de Nederlandse regering, die allereerst rust en orde wenste te herstellen en tegelijkertijd trachtte de opbouw van het land ter hand te nemen. Ook de Nederlands-Indische krijgsmacht, bestaande uit ex-krijgsgevangenen en eenheden uit Australië aangevuld met troepen uit het verre Nederland, kwamen aan land en bonden de strijd aan met de Indonesisch strijdmacht.

De na-oorlogse opbouw van de ML van drie squadrons uit Australië tot het maximum vereiste voor de ondersteuning van de grondtroepen, verkenningen en transport, plus het onderhoud van het materiaal en het operabel maken van een aantal vliegvelden, stuitte op grote moeilijkheden door gebrek aan personeel en materiaal. Het ML-KNIL-personeelsbestand, bestaande uit ex-krijgsgevangenen en degenen die uit Australië kwamen, waren onvoldoende en konden slechts gedeeltelijk worden aangevuld met de in 1945 overgekomen OorlogsVrijwilligers/LSK (OVW-ers) en later de Luchtvaart-Troepen (LVT) en de Luchtdoel Artilleriegroep, de laatstgenoemde oorspronkelijk deel uitmakend van de uit Nederland gearriveerde C-Divisie.

Met alle macht werden daarom de opleidingen in 1946 gestart waarbij zowel op kwaliteit als op kwantiteit werd gelet. Maar pas in 1947 en later begonnen de scholen van de ML vrucht af te werpen.

Het vliegtuigmateriaalbestand veranderde nauwelijks. Een geluk was dat de ML-KNIL nog in Australië tijdens de oorlog een aankoop kon doen van 39 *North-American P-51 'Mustang'* jachtvliegtuigen ter vervanging van de verouderde *Kittyhawks*. Maar veel was dit niet.

Met grote moeite werden twee bommenwerperssquadrons (nrs. 16 en 18), drie jachtsquadrons (nrs. 120, 121 en 122), twee transportsquadrons (nrs. 19 en 20), een artillerieverkenningssquadron (nr. 17) en een Photo-Verkenningsafdeling (PVA) in operationeel bedrijf gesteld. Uit Nederland kwam aanvulling in vorm van een jachtsquadron (nr. 322) en een artillerie-verkenningssquadron (nr. 6). Een centrale technische- en magazijnsdienst op de basis *Andir* ondersteunde in de periode 1948 tot 1950

deze ML-onderdelen inclusief een totaal van 16 vliegvelden, verspreid over de gehele archipel. H et hoofdkwartier was gevestigd te Batavia.
Zolang echter als gevolg van de politieke omstandigheden tot medio 1947 op Sumatra slechts drie en op Java slechts vijf verwaarloosde en door de Japanners leeggeroofde vliegvelden de ML ter beschikking stonden en daarbij nog de dringende noodzaak bestond om zo snel mogelijk de opleiding van vlieg- en grondpersoneel ter hand te nemen, kon van een normale groei niet worden gesproken. Voeg daarbij de chaotische en gevaarlijke situatie buiten de vliegvelden in de leefgemeenschappen en de eerder genoemde problemen waarvoor de ML toen stond, en het behoeft geen nadere uitleg, dat de totale problematiek waarvoor de ML zich geplaatst zag, levensgroot was.
Desondanks werd een steeds dringender beroep gedaan op de ML, hetzij voor ondersteuning van grond-operaties hetzij voor het transporteren van dringend benodigde artikelen, dan wel voor het vervoeren van militairen en burgers - in het laatste geval vaak door de gehele archipel heen en zelfs naar en van Australië -. Gaandeweg het conflict werden de operaties opgevoerd tot een maximum inzet bij de aanvang van de *eerste Politionele Actie* (PA) op 21 juli 1947. Deze actie, die 15 dagen duurde en vanwege politieke redenen moest worden beëindigd, werd uitgevoerd op Java en Sumatra. Ondanks het feit dat de operationele squadrons qua personeel en materiaal slechts voor circa 60-70% waren bezet, werden tijdens deze actie 2890 sorties gevlogen met een totaal van ongeveer 3995 vlieguren.
Door de veroveringen van vliegvelden op de vijand tijdens de eerste PA kreeg de ML meer armslag en ontstond er een betere plaatsindeling voor de onderdelen. Maar met het materiaalbestand ging het bergafwaarts vanwege het uitblijven van broodnodige onderdelen en het niet verkrijgen van nieuw materiaal, e.e.a. als gevolg van de politieke situatie.
De personeelssituatie in de tijd na de eerste PA werd eveneens precair vanwege de demobilisatie van de exkrijgsgevangenen, die zich ondanks 3½ gevangenschap direct na de bevrijding hadden ingezet bij de opbouw van hun ML en nu de fysieke en psychische gevolgen ondervonden van de geleden ellende onder de Japanners. Ook de demobilisatie van de OVW-ers in de jaren 1947-48 veroorzaakte veel problemen. Er vielen gaten in de organisatie die niet opgevuld konden worden.
Ondertussen verschaften de politiek en de tegenpartij geen rust, net zo min als de toegepaste verschroeide aarde tactiek, geobserveerd en gefotografeerd door de ML, een teken van vredelievendheid was. Als gevolg van één en ander werd ruim een jaar later, op 19 december 1948 de *tweede PA* ingeleid met de operatie 'Zuiderkruis', een luchtlandingsaanval op het vliegveld van Jogjakarta, het hart van de Indonesische Republiek. Getracht werd met deze aanval de regering en de legerleiding van de Indonesiërs gevangen te nemen, hetgeen slechts ten dele gelukte. Luchtsteun voor de grondtroepen werd weer dag in dag uit gegeven. Ook werd op Sumatra een *paradropping* te *Ajer Molek* uitgevoerd. Op 6 januari 1949 werd deze PA officieel beëindigd. Tijdens deze actie werden 2412 sorties gevlogen met een totaal van 4110 vlieguren.

Ondanks het formele einde van de actie startte het Indonesisch leger een grootscheepse guerrilla-oorlog. Dat bleek bijvoorbeeld uit het aantal sorties dat in de maand na de tweede PA werden gevlogen - 1913 met een totaal van 2920 vlieguren - en de luchtlandingsaanval met 17 *Dakota's*, gesteund door *B-25's*, *P-40*'s en *Spitfires*, op 10 maart 1949 bij het plaatsje *Gading* (Midden Java).
Uiteindelijk gelukte het de politici de toestand meester te worden. Na de Ronde Tafel Conferentie (RTC) werd de souvereiniteitserkenning op 27 december 1949 bekrachtigd.
De ontmantelingsperiode volgde in de eerste maanden van 1950 en leidde tenslotte tot de opheffing van het KNIL op 26 juli 1950.

Het volgende citaat uit de dagorder van H.M. de Koningin van 25 juli 1950 is

treffend van toepassing op de ML-KNIL:
'Nooit werd tevergeefs een beroep op U gedaan. Trouw hebt gij door de tijden heen uw plicht vervuld . . .'

Bibliografie:

P.C. Boer: 'De luchtstrijd rond Borneo' - Uitg. Unieboek te Houten 1987.
P.C. Boer e.a.: 'De luchtstrijd om Indië' - Uitg. Unieboek te Houten 1990.
Casius, G./Postma, Th.: '40 Jaar luchtvaart in Indië' - Uitg. De Alk Alkmaar 1986.
Ward, O.G./Boer, P.C./Casius, G.J.: 'The Royal Netherlands Military Flying School 1942-1944' - Uitg. Afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf te 's-Gravenhage, 1982.
Ward, O.G.: 'De Militaire Luchtvaart van het KNIL 1942-1945' Uitg. Unieboek te Weesp 1985.
Ward, O.G.: 'De Militaire Luchtvaart van het KNIL in de na-oorlogsjaren 1945-1950' - Uitg. Unieboek te Houten 1988.

J.NUIS

Kontakt met thuis

Tijdens de Slag in de Javazee verliest marinier 1 Martinus (Tinus) J.P. Janssen, geboren en getogen te Wijhe, 22 jaar oud, stamboeknr 4898, op 27 februari 1942 met de ondergang van Hr. Ms. 'Java' het leven. Aan zijn ouders en andere familieleden heeft hij vanuit Indië vele brieven geschreven, die bewaard zijn gebleven. Uit die brieven blijkt dat ook zij hem veel schreven. Die correspondentie, die hij ongetwijfeld ook bewaard heeft, zal wel met het vergaan van de 'Java' verloren zijn geraakt. De bewaard gebleven brieven geven een goed beeld van het kontakt met thuis.

Op 25 januari 1939 vertrekt Tinus Janssen, net 19 jaar oud, met nog zes mariniers met het passagiersschip 'Indrapoera' naar de Oost, naar de zwarte vrouwen, zoals luitenant Lewe van Aduard hem begin december 1938 bij de aankondiging van zijn vertrek zegt. Tijdens de reis schrijft hij vele brieven naar huis, waarin hij zijn belevenissen aan boord en tijdens het passagieren beschrijft, brieven, die hij ondertekent met 'Uw zoon de Marinier'. In Soerabaja aangekomen, wordt hij bij de Marinierskazerne Goebeng geplaatst. Ook dan schrijft hij veel en verwacht hij ook veel post: 'Vorige week woensdag ontving ik uw brieven waar ik al naar uitgekeken had. Ik stel er zeer veel prijs op, wanneer u om de twee weken 't Wijhesche nieuws schrijft en zal dan tevens 't Indische nieuws schrijven'. Steeds weer beschrijft hij zijn wederwaardigheden. Over de velddienst, die uiterst zwaar is, 'daar het daags moordend warm is, maar ja, je went overal aan' en 'Morgen ben ik mitrailleurschutter in de velddienst en zal weer een kantje wegzweten'. Over de Vierdaagse, waarvoor hij zich opgegeven heeft en waarvoor ze op de zaterdagen trainen. 'Onze divisiechef uit Rotterdam Luitenant Arends is hier ook gearriveerd en zal net als in Nijmegen de troep leiden'. Over een militaire begrafenis van een luitenant ter zee 1, die hij, ingedeeld bij het vuurpeloton, meemaakt. Uitgebreid schrijft hij ook over zijn dienstverlof in Malang in de eerste twee weken van juni, doorgebracht in het Marinekampement, waar hij erg veel aan sport doet en waar pittige marsen, trainingen voor de Vierdaagse, op het programma staan. Trouw als hij is met brieven schrijven, reageert hij op een brief van zijn zus ogenblikkelijk, want toen 'ik op 't punt stond om met m'n kameraad (sobat, dit is maleis) naar de bioscoop te gaan en ik uw brief ontving, ben ik maar van plan veranderd en schrijf u nu het nieuws van de laatste weken'. Hij vertelt haar dat hij al talloze kranten uit Wijhe, Deventer en Zwolle en Eigen Erfs toegestuurd heeft gekregen. Ook krijgt hij post van

allerlei families uit Wijhe, 'mooie brieven die ik altijd met veel interesse lees'. Hoewel zijn zus zijn maten zo goed als zeker niet kent, schrijft hij er toch over: 'Tellinga is overgeplaatst naar Hr.Ms. 'De Ruyter' en is uitgevaren voor eenige tijd. Twee weken heb ik hem niet kunnen zien. Het is wel een aardige knul en komt uit Apeldoorn. We laten elkander wel eens de kiekjes zien, de jongens onder elkaar, en heb ik b.v. die photo waar je op staat met die fiets laten zien, dan hoor je 't oude liedje. En hoe oud is ze en geef mij 't adres van d'r. Zoo gaat 't ook bij andere jongens'. En uitgerekend deze brief eindigt hij met 'Stuur nog eens foto's'! In deze brief van half juni 1939 ook een eerste teken van de internationale ontwikkelingen: 'Velen die om de gespannen toestand uitgesteld werden om thuis te varen zijn vanmorgen vertrokken'.

Half juni arriveert de nieuwe vlootpredikant ds. Oegema, bij het welkom is Janssen niet aanwezig, 'de wacht is onverbiddelijk. Maar bij de eerste gelegenheid zal ik hem bezoeken . . . Eerstdaags zal ik hem wel in de kazerne zien, want de vorige vlootpredikant, die mij ook een bijbeltje gegeven heeft, kwam hier ook geregeld voor het houden van besprekingen'.

Begin september 1939, de oorlog is dus net uitgebroken, schrijft hij weer naar huis met de vraag om regelmatig post te sturen, want 'ik ben dan ook wel benieuwd in deze tijd hoe 't in Wijhe toegaat. Het ziet er lang niet rooskleurig uit daar in Europa. Hier zijn ook verscheidene lichtingen onder de wapenen'. Dan volgt een zin die door hem met stevige doorhalingen volkomen onleesbaar gemaakt is. ''t Is waar ook, ik mag u niets schrijven van hetgeen hier gebeurd. 't Gaat hier anders ook ver van gewoonlijk toe. Een geweldige drukte, terwijl we geen Zondag meer vieren. Op de verjaardag van H.M. de Koningin hadden we geen vrij, maar moesten we net als gewoonlijk lessen volgen als altijd. 's Avonds echter mogen we passagieren en ik ben donderdagavond ook naar de avonddienst geweest, waar Dominee Oegema en verschillende officieren van land- en zeemacht tegenwoordig waren. Ik zou u nog veel kunnen vertellen wat betreft hier de verdedigingswerken, maar 't mag eenmaal niet. Deze week doen we examen voor tweede klas . . . Het gaat me hier op Pasiran zeer goed. 't Is een nieuwe kazerne, waar alleen mariniers zijn, alleen nu zijn er ook miliciens. Ik heb 't versturen van 't pakje voor moeders verjaardag nogmaals uitgesteld wegens de spanning. De hier gevreesde Japanner zal ons nu wel geen kwaad doen. Stuurt u mij een kleine teekening hoe de IJsel aan beide zijden bezet wordt door de soldaten en hoe de loopgraven en kazematten zijn aangebracht. Als papa mij hier 't een en ander in bedekte termen over wil schrijven, zou dat mij zeer aangenaam wezen. Nu fam. veel weet ik ook al niet meer. Houd 't hoofd koel en doe alles wat mogelijk is dat ik over drie jaren nog op Hollands bodem stap'.

De ouders hebben voor zijn vertrek naar Indië de vlootpredikant ontmoet en hem gevraagd om zodra hij hun zoon gesproken had hen te schrijven. Dat doet ds. Oegema half juli: 'Uit de aard der zaak kan ik nog weinig over hem mededeelen, daar ik maar eenmaal met hem heb gesproken. Ik zal meer met hem in contact komen, vooral ook omdat hij mij vroeg het voor hem te willen regelen, dat hij ter catechisatie ging. Ik zal dit onmiddellijk gaan doen, en hem dit nog deze week mede deelen. Zoodra ik nu eens wat meer weet over leven en gedrag van uw zoon zal ik het u schrijven'.

Het was de bedoeling dat Hr.Ms. Tromp voor vlagvertoon via West-Indië en het Panamakanaal naar de Oost zou gaan, maar in verband met de internationale ontwikkelingen gaat de Tromp op 19 augustus 1939 via het Suezkanaal rechtstreeks naar Indië. In de tweede helft van september is de kruiser in Soerabaja voor een dokbeurt. Janssen schrijft op 4 october naar huis: 'Hr. Ms. Tromp is hier ook gearriveerd en vele bekenden zijn hier aangekomen. In Holland gaat volgens de couranten alles nog rustig, net als hier . . . Ds. Oegema is hier vorige week ook nog op Pasiran geweest. De tijd schiet al aardig op, al negen maanden van huis af. 't Is net of gisteren de dag van ons vertrek is geweest, zoo vlug gaat 't hier'. Maar ook geeft hij als iemand, die zelf begint te

NEDERLANDSCHE ROODE KRUIS

AFD.: ARNHEM en OMSTREKEN

I.W./428/v.L./J.G. ARNHEM, 13 September 1945.
Velperweg 39.

Van het Hoofdbestuur v.h. Ned. Rode Kruis ontvingen wij het bericht, dat de marinier, M.J.P. Janssen zich bevond aan boord van de H.M."Java" welk schip tijdens den slag in de Java-Zee verloren is gegaan.

Daar het Ministerie van Marine niet over nadere gegevens beschikt valt het lot, dat hem getroffen heeft nog niets met zekerheid te zeggen.

Hoewel dus de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat genoemd militair is gered, is het bericht toch wel van zo ernstige aard, dat wij U verzoeken dit op gepaste wijze aan zijn ouders: Oppermachtmeester J. Janssen, Maasstraat 3 of 5 Wijhe te doen toekomen.

De Chef van het Informatie-Bureau
v.h. Ned. Rode Kruis Afd. Arnhem e.o.,

(S.H.W. van Loo.)

Aan den Burgemeester

van

WIJHE.

Brief van het Rode Kruis met mededeling van vermoedelijk overlijden.

presteren en zelfvertrouwen krijgt, zijn ouders goede raad. Naar aanleiding van een foto, waarop zijn broer staat, die 'ook uit de kluiten komt. Zit hem goed achter de broek wat betreft het leren, want domkoppen lopen er al genoeg rond'. En verder: 'De photo's zijn heel aardig, die u mij gestuurd hebt. Zoo langzamerhand fladderen de jongen het nest uit en dan moet u 't er maar eens van nemen . . . Profiteer er nu nog van'. Eind 1939 meldt hij zijn bevordering: 'Daarbij komt nog dat ik u graag een photo had willen sturen met de patjes in de kraag, maar deze zal ik wel niet eerder krijgen als achter in de maand. Allen zijn wij geslaagd, slechts een enkele mocht wegens de straffen geen examen doen'. Aansluitend schrijft hij ook over zijn godsdienstige leven: 'Ik heb gelukkig hier ook nog geen straf gehad en handhaaf nog steeds mijn kerkelijke verplichtingen. En daar ben ik zelf nog trots op. Want ik ben een van de weinigen die doet zooals 't hem thuis geleerd is. Zondag j.l. ben ik naar de boeboetankerk geweest en heb geluisterd naar mej. Ds. Stegeman, die een goede preek hield. Wanneer ik echter niet ben geweest of de wacht heb, lees ik steeds een paar hoofdstukken uit de bijbel, die ik gekregen heb van Ds. Vaandrager, de vorige Vlootpredikant. Ik wil hier alleen aantonen dat ik niet onverschillig blijf wat betreft de godsdienst, maar volhoud datgeen waar ge mij in bent voorgegaan'.

Het kontakt met Holland loopt ook nog op een andere manier dan door veel brieven schrijven: 'Hier in Indië is er anders weinig loos. We zijn elk oogenblik klaar voor alarm, en alles is dan ook in kannen en kruiken, maar onze gedachten gaan toch voornamelijk naar Holland, en iedere dag om 10 min. voor half twee zitten we rond de radio te luisteren naar 't geen zich op 't andere deel der aarde afspeelt'.

Eind december 1939 vraagt hij zijn ouders ook om in de Wijhenaar een advertentie van hem te plaatsen, waarin hij alle vrienden en bekenden een gelukkig en gezegend nieuwjaar wenst. Zoals hij ook zijn familie toewenst 'dat 1940 ons tot een duurzame vrede mag brengen'. En meldt hij zijn overplaatsing: ' . . . we zijn met z'n zessen weer overgeplaatst en wel naar Hr. Ms. kruiser Java. Dat

is dus m'n nieuwe adres in 't vervolg. 't Spijt mij eenigszins dat ik Pasiran heb verlaten, want de inrichting was daar af en over de Java gaan geen goede geruchten. Er worden veel rapporten opgemaakt, in een woord, ik heb niet geboft. Toch zal ik m'n best blijven doen en trachten uit de handen van de Commandant te blijven en proberen ook 't nieuwe jaar zonder straf te blijven. 't Was een aanmoediging voor mij verleden zondag toen m'n oude detachementscommandant mij, toen deze de wacht had, persoonlijk riep en hoopte dat ik m'n best zou blijven doen en zoo spoedig mogelijk eerste klas zou worden. Hij zei tevens dat ik met een goede beoordeling naar de Java was overgeplaatst, wat me natuurlijk als muziek in de ooren klonk, en dat van eerste luitenant Nass, die niet houdt van pluimpjes'.
In brieven aan allerlei familieleden beschrijft hij zijn ervaringen tijdens de tochten, die hij met de Java maakt, en de prachtige vergezichten op de kust. En elke avond 'Tegen zevenen wanneer 't duister begint te worden, krijgen we schietoefeningen, bijgestaan door de zoeklichten'. Nauwelijks uit Soerabaja vertrokken 'werd een goed kameraad van ons allen ziek en vanmorgen [7 januari 1940; JN] hebben wij hem naar z'n laatste rustplaats gedragen. Midden op de Oceaan ver van alles is hij z'n zeemansdood gestorven, echter op een zeer jeugdigen ouderdom (21 j.). Hij was ook marinier en zat aan mijn bak, en ik heb hem nog z'n laatste eten gebracht. De begrafenis ging met de gewone militaire plechtigheid gepaard. Er waren ook verschillende officieren van 't Indische leger, terwijl van boord alle officieren, de commandant vanzelfsprekend, verschillende onderofficieren, matrozen en alle mariniers aanwezig waren. Eerst gingen we zes km met de bus tot de kom van Padang en daarna gingen voorop de 4 tamboers en pijpers, een kapel van 't Indische leger, de kransen, 't vuurpeloton, de kist met de mariniers als dragers en slippendragers, daarachter de officieren, onderofficieren en manschappen. Een groote krans was er van ons allen bij, terwijl van de Vlootvoogd en van de Officieren van 't Padangsche garnizoen ook kransen waren'.

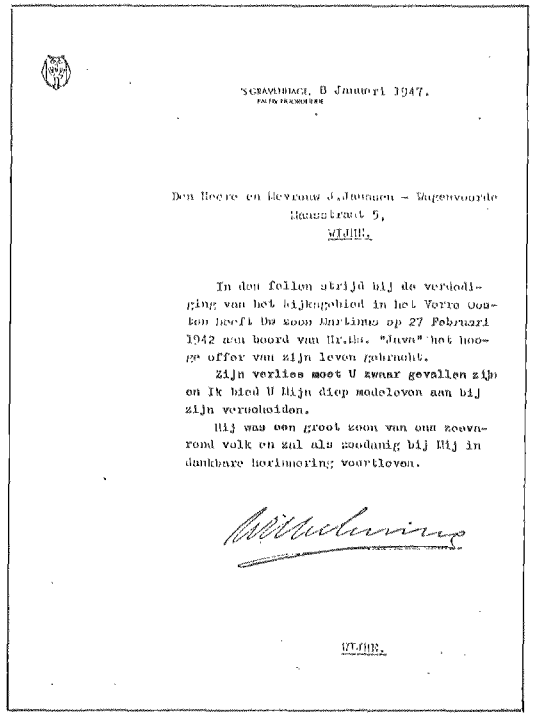

's GRAVENHAGE, 8 Januari 1947.
PALEIS NOORDEINDE

Den Heere en Mevrouw J.Jansen - Wagenvoorde
Hamastraat 5,
WIJHE.

In den felen strijd bij de verdediging van het Rijksgebied in het Verre Oosten heeft Uw zoon Matroos op 27 Februari 1942 aan boord van H.M.Kr. "Java" het hooge offer van zijn leven gebracht.

Zijn verlies moet U zwaar gevallen zijn en Ik bied U Mijn diep medeleven aan bij zijn verscheiden.

Hij was een groot zoon van ons zeevarend volk en zal als zoodanig bij Mij in dankbare herinnering voortleven.

WIJHE.

Brief van H.M. Koningin Wilhelmina aan de familie van omgekomen militairen.

Rond de jaarwisseling 1940-41 gaat hij in een brief aan zijn grootvader er vanuit dat hij in 1942 weer in Holland is. 'Wij merken hier niets van de oorlog, 't gaat hier alles zoo rustig of er niets aan de knikker is', maar toch: 'We hebben hier op Soerabaja van de week ook nachtelijke oefeningen gehad met vliegtuigen e.d. Het gaat hier een beetje beter toe dan in Holland voor een jaar'. Ook vraagt hij dan studieboeken op te sturen, 'ze komen me later misschien van pas'.
In een brief van juni 1941 naar familie in Canada schrijft hij 'Bijna een jaar na de invasie in Holland ontving ik de eerste brief daterende 1 Juni '40' en omdat briefwisseling tussen Nederland en Canada niet meer mogelijk is 'krijgt u van deze kant 't nieuws van de fam. uit Holland, dat mij onlangs gestuurd is geworden'. Voorts schrijft hij hen, dat hij in mei 1940 was betrokken 'bij 't inbeslagnemen van 5 Duitse koopvaarders die in de haven van Padang lagen'. Deze brief komt pas na de oorlog, met een foto van hem, bij zijn ouders terecht.

Op 11 februari 1942, zo'n twee weken voor zijn sneuvelen in de slag in de Javazee, schrijft zijn vader hem een brief, die hij via een adres in Zwitserland wil laten doorsturen: 'Beste Tinus, Uw Moeder, ik en uw broers en zusters en familie zijn zeer ongerust over het uitblijven van tijding van U. Het is al ruim 2 jaren geleden, dat wij Uw laatsten brief ontvingen. Wij zijn allen zeer verlangend iets van U te mogen vernemen.. Probeer om ons eenige tijding te doen toekomen. Onzen hartelijke groeten en een tot ziens'.

Deze brief heeft hem, bovendien steeds met de Java op zee, in die veertien dagen beslist niet meer bereikt. In de nacht van 19 op 20 februari neemt de Java deel aan de slag in Straat Badoeng. Op 27 februari 1942 tegen middernacht gaat de in tweeën gebroken Java ten onder, na ongeveer twintig minuten eerder door een torpedo getroffen te zijn. Omstreeks vijfhonderd bemanningsleden komen daarbij om, waaronder ook Martinus Janssen.

Het Nederlandsche Roode Kruis vraagt op 19 september 1945 aan de burgemeester van Wijhe om de familie mee te delen dat hun zoon en broer aan boord van de Java was, toen deze bij de slag in de Javazee verloren ging, maar dat over zijn lot nog niets met zekerheid te zeggen valt. Op 25 januari 1946 wordt dit bericht door de Minister van Marine bevestigd. In zijn brief vervolgt hij: 'Sedert genoemden datum werd er nimmer iets naders omtrent hem vernomen en in verband hiermede en den inmiddels verstreken tijd moet helaas alle hoop op zijn terugkeer worden opgegeven'. Het overlijden van Martinus Johannes Pieter Janssen is dan ook ingeschreven in het Bijzonder Register van Overlijden voor de Europeanen te Batavia.
Hare Majesteit de Koningin schrijft op 8 januari 1947 naar de ouders: 'In den felle strijd bij de verdediging van het Rijksgebied in het Verre Oosten heeft Uw zoon Martinus op 27 Februari 1942 aan boord van Hr.Ms. 'Java' het hooge offer van zijn leven gebracht. Zijn verlies moet u zwaar gevallen zijn en Ik bied U Mijn diep medeleven aan bij zijn verscheiden. Hij was een groot zoon van ons zeevarend volk en zal als zoodanig bij Mij in dankbare herinnering voortleven. Wilhelmina'.

Bron:

Dossier 'Gegevens van Marinier der le klasse M.J.P. Janssen, omgekomen in de Slag in de Javazee aan boord Hr.Ms. 'Java'', februari 1942, Mariniersmuseum, Rotterdam.

J.K. BROCADES ZAALBERG

De foto's van de overgave in Kalidjati

Tijdens de capitulatieonderhandelingen op het vliegveld van Kalidjati op 8 en 9 maart 1942 tussen de Nederlandse delegatie onder leiding van gouverneur-generaal Tjarda van Starkenborgh Stachouwer en luitenant-generaal Ter Poorten en de Japanse delegatie onder leiding van luitenant-generaal Hitoshi Imamura zijn door de Japanners foto's gemaakt die jarenlang onvindbaar waren.

De eerste vermelding van deze opnamen is te vinden in een dagboek (in 1988 uitgegeven onder de titel 'In deze halve gevangenis') geschreven door L.F. Jansen, waarnemend secretaris van de Raad van Indië, die op 13 juni 1942 noteerde:

> 'Tentoonstelling van oorlogsfoto's in etalages van winkels in de Rijswijkstraat (Batavia). Het interessants zijn de foto's van de overgave van Kalidjati en Bandoeng'.

Op 22 december 1942 schreef hij onder een foto die uit de op Java verschijnende Japanse krant Unabara was geknipt:

> 'Volgens de teekenaar is dit het moment waarop Imamura na de uiteenzetting van van Starkenborgh aangehoord te hebben dat hij geen opperbevelhebber meer is, hem *gelastte* om 't vertrek te verlaten. De G.-G. staat gebogen achter Ter Poorten met rechts vermoedelijk Kiveron en links Idenburg. Aan de Hollandsche kant van links naar rechts zittend Bakkers, Ter Poorten en Mantel'. (1)

Op 9 maart 1943 plakte hij in zijn dagboek een krantenfoto van de G.-G. onderweg naar een onbekende bestemming in begeleiding van onbekende personen. (2)
In 1973 verscheen het boek 'Vaarwel tot betere tijden' van J.C. Bijkerk, waarin drie foto's van de onderhandelingen op negen maart 1942 waren afgedrukt. In hetzelfde boek staat in een voetnoot op blz. 222 (2de druk 1977):

> 'De auteur heeft twee jaar lang pogingen gedaan een foto te bemachtigen van de dramatische ontmoeting te Kalidjati op 8 maart 1942. De correspondentie strekte zich uit tot Japan en Indonesië. (-) De speurtocht naar een dergelijk historische foto is dus tot op heden zonder resultaat gebleven.'

Toen dus de in het dagboek geplakte krantefoto de enige bekende opname van de onderhandelingen op acht maart 1942 bleek te zijn, moest onderzocht worden of de sterk bijgewerkte foto niet een propagandistische vervalsing van de Japanners was. De japanoloog H. Hagenaar, die 8 maart '42 aanwezig was bij de besprekingen in Kalidjati, schreef mij in 1979 de volgende niet eerder gepubliceerde brieven. Bij de foto van de G.-G. (2) tekende hij aan:

> 'De foto van een 'wandeling' *) van G.G. van Starkenborgh is in feite een foto genomen op de tocht naar Kalidjati op 8 maart 1942. Tussen Lembang en de Tjiater-pas werd gestopt. Een beschrijving van dit oponthoud is te vinden op blz. 213 van J.C. Bijkerk's boek 'Vaarwel tot betere tijden'. De foto werd kennelijk genomen toen de G.G. na uit de auto te zijn gestapt en nadat Hulsewé en Hagenaar zich bij de G.G. voegden, enige passen ging in de richting van het huisje waar de Japanse kolonel Shoji voor zat. Hulsewé op de foto rechts van de G.G., Hagenaar achter Jhr. v. Starkenborgh. De Japanse officier op de voorgrond kan kapitein Yamashita zijn, de Jap. begeleider van het gezelschap vanaf

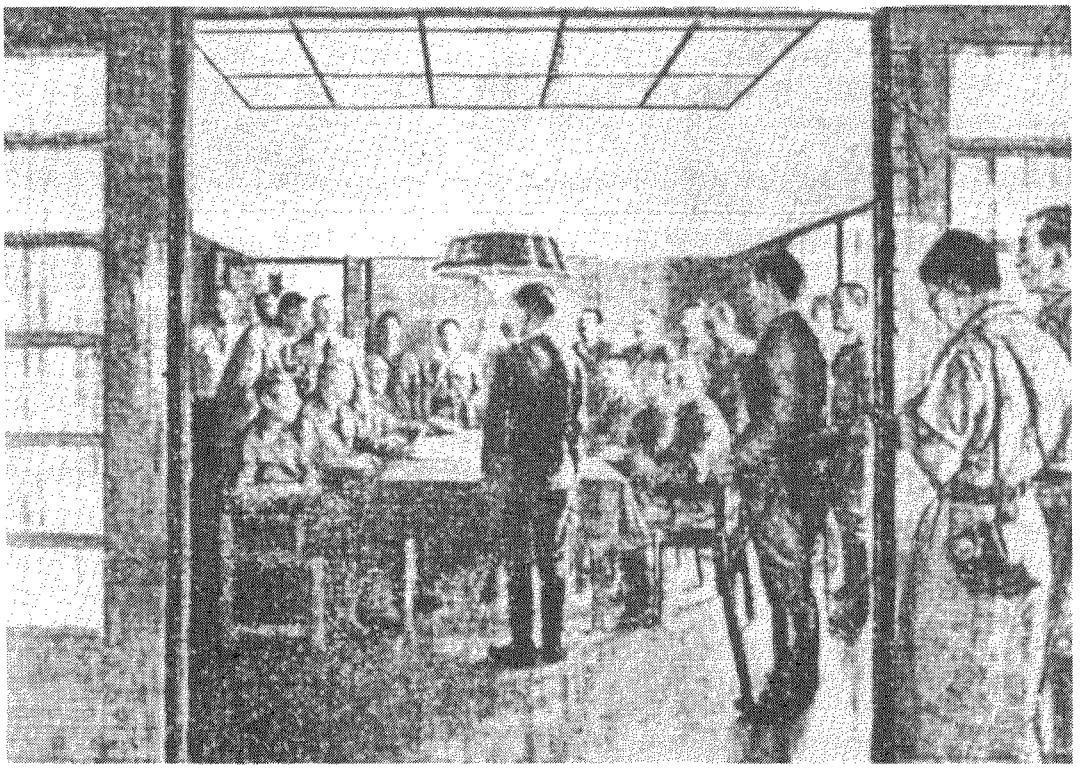

1. De gouverneur-generaal en zijn begeleiders staan op het punt te vertrekken.

'Isola'. (2)

En bij de foto van de capitulatieonderhandelingen met generaal Imamura schreef hij:

'De foto van de kamer waarin de Nederlands-Japanse besprekingen op 8 maart 1942 op het vliegveld Kalidjati plaats vonden en van de aanwezige personen, is authentiek.
De foto geeft het moment weer waarop G.G. van Starkenborgh was opgestaan na medegedeeld te hebben het vertrek te verlaten daar verder alleen over militaire zaken zou worden gesproken en direct naar Bandoeng te willen terugkeren. G.G. van Starkenborgh was gezeten tussen lt.-gen. Ter Poorten en gen.-maj. Pesman. Aan de Nederlandse kant van de tafel waren tijdens het gesprek dus gezeten, van voor naar achter op de foto, gen.-maj. Bakkers, lt.-gen. ter Poorten, G.G. van Starkenborgh en gen.-maj. Pesman. De staande figuur tussen de zittende generaals ter Poorten en Pesman is jhr. Van Starkenborgh. De achter Ter Poorten staande persoon, die zich voorover buigt om de laatste woorden van gen. Imamura op te vangen is de licht dove ambtenaar Oost-Aziatische Zaken Hulsewé. Links van Hulsewé in lichter costuum idem Hagenaar. Tussen de hoofden van Hulsewé en Hagenaar het gezicht van Idenburg en wellicht zeer ten dele en nauwelijks zichtbaar dat van Kiveron. Dit zou kloppen met de situatie tijdens het gesprek n.l. van links naar rechts stonden Hulsewé, Hagenaar, Idenburg en Kiveron achter de G.G.
Tegenover de 4 Nederlanders waren gezeten (zoals op de foto) 3 Japanse generaals. In het midden opperbevelhebber gen. Imamura. Rechts van Imamura, naar ik meen, mogelijk de betrokken divisiecommandant. De overige Japanners zijn niet te identificeren behalve de

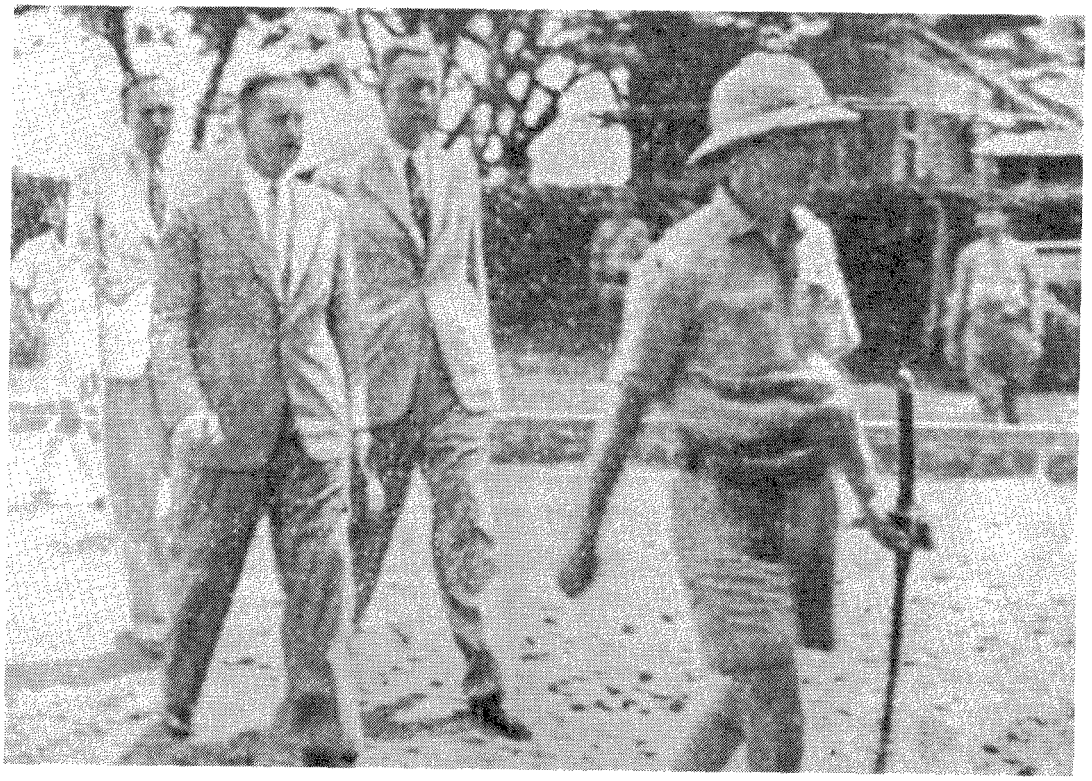

2. 'Gouverneur-generaal Tjarda van Starkenborgh heeft verloren en staat met lege handen'.

3. Officierswoning waarin 8 en 9 maart 1942 onderhandeld werd (1980).

4. De kamer van afbeelding 1 in de toestand van 1980.

Japanse tolk Miyoshi, voormalig vice-consul te Batavia en daarvoor o.a. verbonden aan het Japanse gezantschap te Den Haag. Miyoshi is de persoon staande achter generaal Imamura met licht gebogen hoofd. Voor zover ik weet is deze foto de enige foto genomen op 8 maart 1942. Een poging om foto's te nemen in het begin van de bijeenkomst werd naar ik mij herinner, door optreden van G.G. van Starkenborgh verhinderd'.(1)

Uit het laatste volgt dat deze foto uit de Unabara al of niet bewust van een onjuist onderschrift was voorzien en de G.-G. de onderdanige houding werd gegeven die in Japanse ogen een verslagen vijand behoort aan te nemen.
De volgende vraag was nu, waarom werd deze foto in tegenstelling tot de twee andere binnenshuis gemaakte opnamen geheel bijgewerkt?
Het huis in Kalidjati waar de overgave plaats vond was een officierswoning waarin de door schuifdeuren van de voorkamer gescheiden eetkamer als onderhandelingskamer werd gebruikt. Deze kamer was vrij donker, zoals de twee andere op dezelfde plaats genomen foto's laten zien. **) De Japanse fotografen en verslaggevers waren aan het begin van de onderhandelingen op verzoek van Van Starkenborgh door Imamura de kamer uitgestuurd en stonden achter de gesloten schuifdeuren te wachten en kennelijk ook te luisteren. Toen ze hoorden dat de Gouverneur-Generaal met zijn gezelschap de kamer ging verlaten kwamen zij in actie. Het resultaat was een vanuit de voorkamer opgenomen onderbelichte foto waarop de Nederlanders slecht te herkennen waren, en daarom moest er een tekenaar/retoucheur aan te pas komen om deze zeer belangrijke foto te redden. De filmoperateurs kwamen pas de volgende dag, 9 maart, in Kalidjati aan en hebben dus voor het Japanse filmjournaal alleen de generaal ter Poorten en Bakkers, lt.-kol. Mantel en de tolk Thijs kunnen filmen. ***) De officierswoning in Kalidjati was tijdens mijn bezoek in 1980 nog geheel in dezelfde toestand en werd bewoond door een Indonesische luchtmachtofficier. (3),(4)

Noten:

* Foutieve vertaling van perdjandjian.
** L. de Jong 11a foto 130, Bijkerk blz. 224.
*** Deze filmopnamen zijn bekend in Nederland.

H.G. MEIJER

Militaire Dapperheidsonderscheidingen voor de strijd tegen Japan, Nederlands-Indië 1941-1942

In het jaar 1991 herdenken we het feit dat het een halve eeuw geleden is, dat voor Nederlands-Indië de oorlog tegen Japan begon. Als reactie op de laffe aanval, zonder oorlogsverklaring, van Japan op de Amerikaanse marinebasis Pearl Harbor, verklaarde het Nederlands-Indisch Gouvernement Japan de oorlog. Tot op dat moment het einde van een angstvallig bewaarde neutraliteit. De strijd tegen de Japanse agressor kenmerkt zich door een tactiek om in de buitengewesten van het immense eilandenrijk Insulinde de Japanse invasie te vertragen teneinde het belangrijkste eiland Java zolang mogelijk te bewaren. Deze ongelijke strijd bleek een onmogelijke taak voor de Koninklijke Marine en het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, die duurde van 11 januari tot 8 maart 1942.
In het themanummer 1940-1945 (mei/juni 1990) werd in het artikel 'Het Bronzen Kruis, 50 jaar oud' de aantallen militaire dapperheidsonderscheidingen voor 'Nederland mei 1940' cijfermatig bekeken. Het ligt voor de hand om het zelfde te doen voor de krijgsverrichtingsperiode 'Nederlands-Indië 1941-1942'.

Mochten we in genoemd themanummer tot de conclusie komen dat 'Nederland mei 1940' de krijgsverrichtingsperiode is geweest, welke het meest onderscheiden zou worden van alle krijgsverrichtingsperioden van vóór als wel als ná mei 1940, dan dringt een vergelijking met 'Nederlands-Indië 1941-1942' zich op. Het gemeenschappelijke tussen beide perioden is dat zij resulteerden in een verpletterende nederlaag, gevolgd door caputilatie en in een catastrofale jarenlange bezetting. Aangezien militaire dapperheidsonderscheidingen 'triomf-tekens' werden genoemd, ligt het niet voor de hand dat voor deze nederlagen een groot aantal triomftekens zouden worden uitgereikt. Hoe is dat in werkelijkheid geworden?

Bij het uitbreken van de strijd in mei 1940 in Nederland beschikte de regering slechts over een militaire dapperheidsonderscheiding: De Militaire Willemsorde (1815). Deze legendarische MWO was recentelijk gewijzigd. Een wetsvoorstel was behandeld op 12 april 1940 waardoor het reglement totaal gewijzigd werd. Criteria, (krijgsfeiten) oorspronkelijk exact gespecificeerd, vervielen zonder te worden vervangen door modernere krijgsfeiten. In deze wijziging werd onder andere de mogelijkheid van een postume opneming in de registers van de MWO mogelijk gemaakt. Deze gewijzigde 'criteria' zouden voor de strijd in Nederlands-Indië 1941-1942 voor het eerst worden toegepast.

Bij het uitbreken van de strijd in Nederlands-Indië in 1941-1942 beschikte men behalve over de vernieuwde MWO (1815) over aanmerkelijk méér militaire dapperheidsonderscheidingen.
De Eervolle Vermelding, die later vervangen werd door de Bronzen Leeuw (1944). Deze onderscheiding bestond uit een gouden kroon, die werd bevestigd op het lint van het Bronzen Kruis (1940) of het Vliegerkruis (1941) danwel als gesp op het lint van het

Kruis van Verdienste (1941).
Vervolgens konden de laatstgenoemde drie zonder deze Eervolle Vermelding worden verworven als erkenning voor betoonde moed tegenover de vijand:
Het Bronzen Kruis (BK) ingesteld bij Koninklijk Besluit van 11 juni 1940 no. 2.
Het Kruis van Verdienste (KV) ingesteld bij K.B. van 20 februari 1941 no. 1, Het Vliegerkruis (VK) ingesteld bij K.B. van 28 augustus 1941.

De gezuiverde aantallen (intrekkingen, vervangingen/bevorderingen, royementen) van de drie hoogste dapperheidsonderscheidingen zijn als volgt:

	Totaal WO II	Nederland mei 1940	Nederlands-Indië 1941-1942
M.W.O. (1815)	169	35	32
B.L. (1944)	1035	222	127
B.K. (1940)	3039	845	306
Grand totaal	4243 (100%)	1102 (26%)	465 (11%)
Dezelfde indeling, exclusief de buitenlanders:			
M.W.O.	128	35	30
B.L.	699	222	108
B.K.	2491	837	298
Grand totaal	3318 (100%)	1094 (33%)	436 (13%)
Aantal Nederlandse militairen		± 265.000	± 85.000

In het eerder genoemd artikel werd gesteld dat de militairen van 'Nederland mei 1940' het langst op hun dapperheidsonderscheiding hebben moeten wachten, soms wel langer dan 10 jaar. Dit ver achteraf onderscheiden moge een verdiende beloning zijn, doch een belangrijk element dat bij verlening van onderscheidingen geldt ontbreekt: de positieve prikkel voor de aanwezige strijdmakkers, het stimulerende effect.
Gesteld moet worden dat dit laatste effect in Nederlands-Indië blijkbaar belangrijker werd gevonden dan het geval was voor 'Nederland mei 1940'. De eerlijkheid dient ook te zeggen dat gebleken is dat achteraf méér moest worden gecorrigeerd.

Reeds in 1941 en in 1942 werden diverse dapperheidsonderscheidingen als erkenning voor betoonde moed tegenover de vijand verleend. Bij K.B. van 29 november 1941 no. 2 ontving W.M.A. van Rossum een Eervolle Vermelding op het Vliegerkruis (in 1944 vervangen door de Bronzen Leeuw) voor een luchtaanval op een Japans convooi.
In februari 1942 werd Kap.Vl.Wnr Jacob van Helsdingen benoemd tot Ridder 4e klasse Militaire Willemsorde. Bij K.B. van 14 juli 1948 no. 5 werd Van Helsdingen postuum in het register van de MWO Ridder 3e klasse ingeschreven voor 'Luchtgevechten 7 maart 1942'.
De tweede Ridder 3e klasse Militaire Willemsorde, die werd ingeschreven in het register was Schout-bij-nacht Karel Doorman (eveneens postuum). Dit gebeurde bij K.B. van 5 juni 1942 no.9. Doorman is op 27 februari 1942 omgekomen bij de ondergang van Hr. Ms. 'De Ruyter' tijdens de Slag in de Javazee.
Zonder enige afbreuk te willen doen aan de heroïeke strijd van Karel Doorman en zijn

Vlissingen 3 mei 1991: De laatste uitreiking van het Bronzen Kruis door Vice Admiraal Jhr. H. van Foreest aan schipper b.d. Henk Schipperijn. (Foto: Jaap Wolterbeek, Middelburg)

mannen gedurende de welhaast legendarische Slag in de Javazee, moeten we de feiten onder ogen zien: het werd militair gesproken een volledige nederlaag. Van de vier kruisers en veertien jagers der Japanners, die op 27/28 februari 1942 met Doormans Eskader in de strijd zijn geweest, werd geen enkel schip ernstig getroffen.

Vóór de gewijzigde Wet op de Militaire Willemsorde was het volgens de regelgeving onmogelijk geweest om Karel Doorman in te schrijven in het register van de M.W.O.

a. postuum was niet mogelijk.
b. Reglement Artikel 2 sprak van 'men kan slechts aanspraak maken op de MWO bij bijzondere krijgsdaden, die beloning verdienen wanneer zij het uitwerksel zijn geweest van uitstekende moed, beleid of trouw zoals bij voorbeeld 'het winnen van veld- en zeeslagen (. . .).'

Doch deze elementen waren in 1940 veranderd en de vernieuwde criteria werden dus vooral voor 'Nederlands-Indië 1941-1942' toegepast. Mede hierdoor kan de Slag in de Javazee de hoogst beloonde krijgsverrichting worden genoemd. Van de verloren gegane kruiser Hr.Ms. De Ruyter werden postuum twee MWO's verleend, aan Karel Doorman (MWO3) en aan Eugène Lacomblé (MOW4), alsmede twee Bronzen Leeuwen en zes Bronzen Kruizen. Van Hr.Ms. Java verkreeg Philippus van Straelen postuum de MWO4, terwijl voorts twee Bronzen Leeuwen en vier Bronzen Kruizen werden verleend.

Het is betreurenswaardig dat in de mutatie van Karel Doorman slechts 'Javazee 27/28 feb. 1942' werd vermeld en niet zijn verrichtingen in het zeegevecht in Straat Lombok op 19 februari 1942 waar het beoogde doel, het onderscheppen van de Japanse invasievloot,

wèl met succes mag worden onderschreven. In deze actie, waarbij Hr.Ms. Piet Hein ten onderging, werden overigens behoudens twee Bronzen Leeuwen en 23 Bronzen Kruizen drie MWO's 4e klasse verworven door Commandant LTZ1 Jan Chömpff, Off. MSD Willem Moppes (beiden postuum) alsmede Matr 1 Nic. Vet (MWO4).

Bij Koninklijk Besluit van 8 januari 1942 no. 7 werd LTZ1 Antonie Bussemaker postuum ingeschreven in het register van de Militaire Willemsorde 4e klasse voor het tot zinken brengen van vier Japanse troepenschepen op 8 december 1941. Bussemaker sneuvelde op 15 december 1941 in de Zuid-Chinese Zee aan boord van Hr.Ms. 'O-16'.
Dit postuum inschrijven in de registers van de Militaire Willemsorde was dus volgens de regelgeving. Dit gold echter niet voor diverse postume toekenningen van lagere gradatie militaire dapperheidsonderscheidingen.
Enige postume verleningen van het Bronzen Kruis en het Vliegerkruis alsmede Eervolle Vermelding aan in Nederlands-Indië in de strijd tegen de Japanners gevallen militairen vonden plaats tegen de regelgeving mede op voorstel van Admiraal C.F.L. Helfrich (Militaire ongehoorzaamheid?!).
De kwestie postuum onderscheiden bleef bij de regering in Londen liggen omdat bij de voorbereiding van de hoge dapperheidsonderscheidingen (de latere Bronzen Leeuw 1944) het postuum toekennen zou worden meegenomen in de regelgeving. Bij K.B. van 10 april 1946 (Staatsblad G89) werden de K.B's betreffende het Bronzen Kruis, het Kruis van Verdienste en het Vliegerkruis gewijzigd: de mogelijkheid om postuum deze decoraties te verlenen werd ingevoerd met de restrictie 'indien het hoofd van het betrokken departement van Algemeen Bestuur dit wenselijk acht'. Hiermee was voor alle militaire dapperheidsonderscheidingen de mogelijkheid gecreëerd voor ofwel postume inschrijving in de registers van de M.W.O., ofwel postume toekenning van een lagere militaire dapperheidsonderscheiding (waarvoor nooit een register-voorschrift werd bepaald).

We moeten dus vaststellen dat de regelgeving werd aangepast aan de werkelijkheid. Een onzuivere en betreurenswaardige kronkel in het decoratiebeleid, vooral in Nederlands-Indië 1941-1942 veroorzaakt. Er werden zelfs mensen postuum onderscheiden, die later in leven bleken te zijn. Bij K.B. van 19 november 1942 no. 6 werd het Vliegerkruis met Eervolle Vermelding toegekend 'aan wijlen den LTZ 2e kl.K.M. W.P.A. Ditmar'. Dit moest nadien worden gewijzigd nadat bleek dat Ditmar springlevend was en later de 'meest gedecoreerde militair van Nederlands-Indië' moest worden genoemd t.w. Bronzen Leeuw/Verzetsster Oost Azië/ Bronzen Kruis/Vliegerkruis. In hetzelfde K.B. ontving 'wijlen Korp. Vlgmr. G.A. van Schooten' het Vliegerkruis. De auteur heeft zich er persoonlijk van kunnen overtuigen dat Van Schooten springlevend is toen ik hem mocht ontmoeten in 1990 (Buiten zijn 'postume Vliegerkruis' ontving hij het Bronzen Kruis met cijfer 2 voor 'Nederlands-Indië 1941-1942').
Veel van deze wijzigingen lagen echter op het gebied van bevordering t.w. intrekking en vervanging door een hogere onderscheiding, soms zelfs twee maal.

Van Bronzen Leeuw veranderd in Militaire Willemsorde:
C.F. Rijnders, H.F. Voss (postuum), H.V.B. Burgerhout en Rooks, USNavy (postuum).

Van Bronzen Kruis naar Militaire Willemsorde 4e klasse:
Generaal-majoor Roelof Overakker (postuum).

Van Eervolle vermelding via Bronzen Leeuw naar Militaire Willemsorde 4e klasse:
P.B.M. van Straelen (postuum), G.M. Bruggink, R.E. Jessurun.

Van Bronzen Kruis naar Bronzen Leeuw:
Soldaat 1 J. Sinay (voor Ambon 31 januari 1942).

Het versiersel van Ridder der 4e klasse der Militaire Willemsorde werd toegekend bij

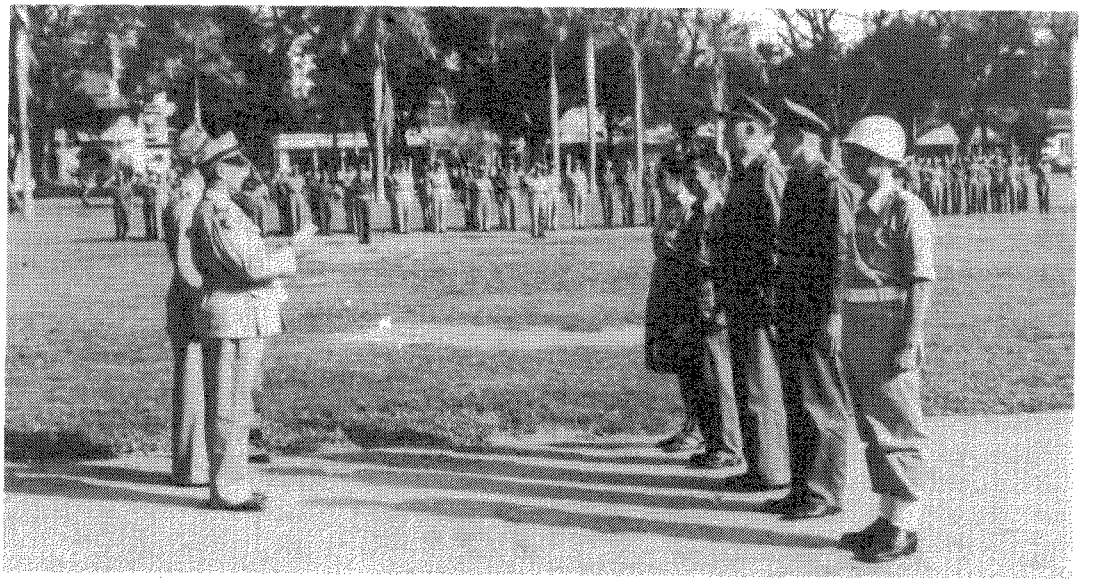

Generaal-majoor P. Scholten reikt in november 1947 te Medan het postuum toegekende Bronzen Kruis uit aan de weduwe van Generaal R.T. Overakker. Overakker werd door de Japanse Kempe-Tai geëxecuteerd op 9 januari 1945. Deze toekenning werd bij K.B. van 25 juli 1951 no. 15 ingetrokken en vervangen door inschrijving in het register van de Militaire Willemsorde 4e klasse.

Het Bronzen Kruis met Eervolle Vermelding welke werd vervangen door De Bronzen Leeuw. Deze versierselen zijn van ELNT der Artillerie van het KNIL Th. de Winter, die in de nacht van 29 op 30 januari 1942 zich onderscheidde bij Dilly (Portugees Timor) door o.a. een Japanse torpedojager tot zinken te brengen. Foto/collectie IJ. van Wijngaarden.

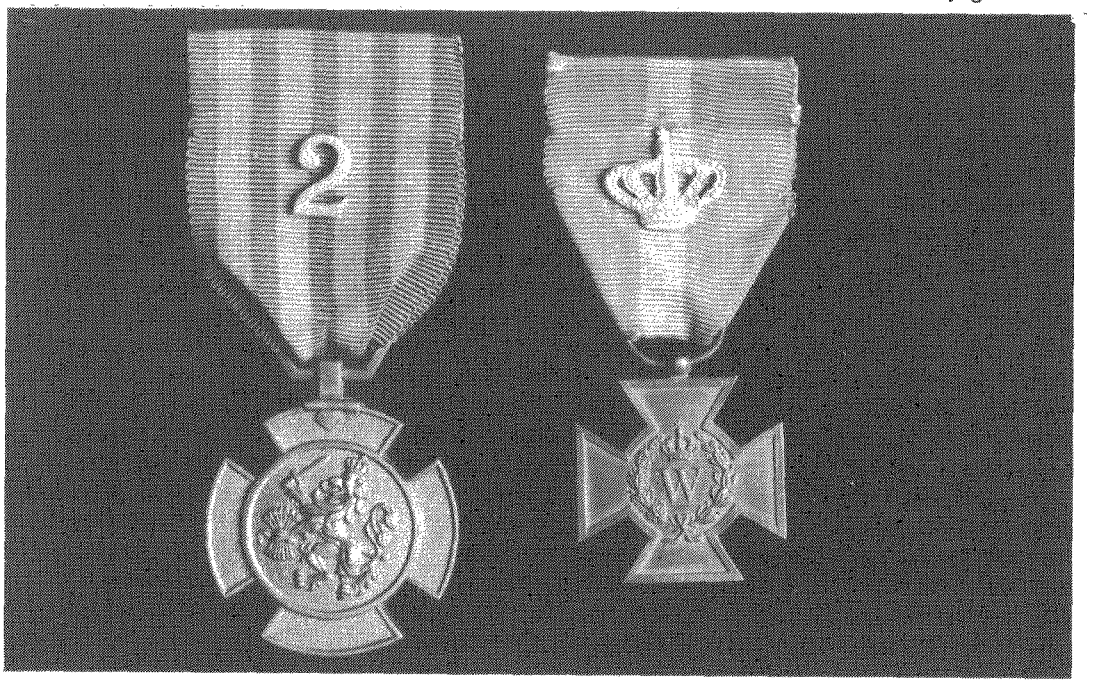

Het versiersel van Ridder 4e klasse van de legendarische Militaire Willemsorde, die na april 1940 met gewijzigde criteria werd toegekend en in bijna 30% van alle gevallen postuum.

De Eervolle Vermelding op het Vliegerkruis. Dit versiersel werd postuum toegekend aan LTZ 2e klasse W.P.A. Ditmar. Tenonrechte, want Ditmar werd later de meest gedecoreerde militair in Nederlands-Indië met De Bronzen Leeuw, Verzetster Oost Azië, Bronzen Kruis en Vliegerkruis.

K.B. van 9 april 1942 no. 8 aan de Marine Luchtvaartdienst terwijl bij K.B. van 16 maart 1942 no. 1 dit heugelijke feit ten deel viel aan het Wapen der Militaire Luchtvaart van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger.

De vliegers hebben op deze krijgsverrichtingsperiode Nederlands-Indië 1941-1942 een belangrijk stempel gedrukt. De research voor een nieuw boek (Het Vliegerkruis, 1941) toont reeds aan dat deze categorie militairen méérdere dapperheidsonderscheidingen per persoon ten deel vielen. Meer dan de helft van alle MWO's voor deze periode werd overigens verworven door de grondtroepen van het K.N.I.L., waarbij opvalt dat slechts 8 van de 30 MWO's aan lagere rangen dan officier werd toegekend. Ook hier geldt eveneens sterk de regel 'Hoe hoger de dapperheidsonderscheiding, hoe hoger het percentage officieren, hoe lager de dapperheidsonderscheiding, hoe lager het percentage officieren'. Betreurenswaardig omdat vele lagere rangen een Bronzen Kruis ontvingen als erkenning voor verrichtingen, die hoger zouden zijn gewaardeerd indien de betrokkene de rang van officier had bekleed! Een smet op het decoratiebeleid en tegen de regelgeving. Een voorbeeld is dat van een sergeant der Artillerie van het KNIL, die op 17 januari 1942 twee Japanse vliegtuigen neerhaalde plus in december 1945 de bemanningen van drie extremistenboten gevangen nam.

De auteur in gesprek met een springlevende G.A. van Schooten, drager van het, postuum toegekende, Vliegerkruis. Scheveningen 5 mei 1990.

Het bestuderen van deze krijgsfeiten resulteert meestal in méér vragen dan antwoorden. Daarom is dit speurwerk zo fascinerend omdat zoveel feiten aan het licht komen, waarbij men zich afvraagt waarom dit gebied nooit eerder werd ontgonnen!
Samenvattend mag worden gesteld dat de krijgsverrichtingsperiode 'Nederlands-Indië 1941-1942' de periode is waarbij krijgsfeiten éérder werden beloond dan voor 'Nederland mei 1940', waar sommige zelfs meer dan 10 jaar moesten wachten op hun beloning.
Tevens mag gesteld worden dat de Militaire Willemsorde, die haar rijke traditie en historie verwierf in Nederlands-Indië in de periode 1869-1930, na 1940 werd toegekend volgens de hernieuwde wet en reglement, waarbij de criteria volledig anders waren en als zodanig in vele gevallen waren en als zodanig in vele gevallen onvergelijkbaar is met toekenningen vóór de Tweede Wereldoorlog. Hierbij valt in het oog de postume toekenningen en deze erkenning voor moed tijdens een verpletterende nederlaag.
De consequentie van dat sneller (in tijd) belonen heeft ongetwijfeld als positieve prikkel op de medestrijders gewerkt. Het bijverschijnsel was echter dat latere feiten moesten resulteren in correcties, hetgeen voor onderzoekers erg moeilijk is deze op te sporen als men bedenkt dat door de regering in Londen nooit een registervoorschrift werd uitgevaardigd voor de na 1940 ingestelde militaire dapperheidsonderscheidingen Bronzen Leeuw, Bronzen Kruis, Kruis van Verdienste en Vliegerkruis.
Het boek 'Bronzen Leeuw, Bronzen Kruis, militaire dapperheidsonderscheidingen' heeft daarin verandering gebracht (1990). Dit boek is tevens verantwoordelijk voor 'de laatste dapperheidsonderscheiding, uitgereikt voor Nederlands-Indië 1941-1942'. Een mooi verhaal om mee te besluiten:

Op 30 juni 1990 ontving de auteur een brief

van Bronzen Kruis-drager J. de Leeuw, die vermeldde dat in genoemd boek in het register Bronzen Kruis de naam H. Schipperijn stond vermeld, doch dat de betrokkene nooit deze dapperheidsonderscheiding heeft ontvangen. De eerste gedachte was: 'Wellicht een foutje', doch al gauw bleek dat het uittreksel van het vermelde Koninklijk Besluit van 4 mei 1944 no. 5 aan duidelijkheid niets te wensen overliet.
Wetende dat fouten meestal worden ontkend omdat 'de doofpot meestal de veroorzaker anoniem laat', was goede raad duur. De auteur besloot om via de normale kanalen de zaak aanhangig te maken. Dit gebeurde via de 'Vereniging Dragers Bronzen Leeuw Bronzen Kruis' die bij het Bureau Onderscheidingen de zaak aankaartte. Tevens werd advies gevraagd bij een bekende persoonlijkheid, die 'menig deur weet te openen'. Deze deur bleek het kantoor te zijn van de Loco-Secretaris-Generaal van het Ministerie van Defensie. Het is niet belangrijk hoe het een en ander zich daar binnenskamers heeft afgespeeld doch feit is dat de auteur op 10 april 1991 van de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten een uitnodiging ontving om op 3 mei 1991 aanwezig te zijn bij het uitreiken van het Bronzen Kruis door de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten tijdens een grote parade bij de marinekazerne te Vlissingen aan schipper (b.d.) H. Schipperijn. De uitnodiging eindigde met de woorden: 'Naar ik heb vernomen is het mede aan Uw intensieve speurwerk te danken dat de heer Schipperijn thans alsnog de eer te beurt valt die hem toekomt'. De auteur was ijdel genoeg om dit leuk te vinden en samen met zijn vrouw reisde hij naar Vlissingen om dit historische moment mee te maken. Deze 'Medal Parade' werd bijgewoond door vele hoge functionarissen. De Chef Staf generaal-majoor P. Graaff gaf acte de présence, alsmede Commandeur F.J. Haver Droeze, de Plv. Secretaris-Generaal van Defensie Mr. L. van Marel, de Kanselier der Nederlandse Ridderorden Brig.Gen. b.d. W. Epke en de Voorzitter van de Hoge Raad van Adel Mr. F.W.B. Baron van Lynden. Tevens voorzitters en afgevaardigden van diverse verenigingen zoals van het Veteranen Platform en de 'Dragers Bronzen Leeuw Bronzen Kruis'.
Op het moment suprème waren zelfs de weergoden welwillend en bescheen de zon de binnenplaats van de marinekazerne, waar de marinierskapel alsmede een detachement van de Koninklijke Marine stond aangetreden. De gasten hadden plaats genomen op de tribune, de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten nam plaats achter het spreekgestoelte. De decorandus Henk Schipperijn, 87 jaar jong, werd geadviseerd om plaats te nemen op de gereedstaande stoel, hetgeen hij negeerde. Vice-Admiraal Jhr. H. van Foreest in vol ornaat met het halsversiersel van de Ridderlijke Johanniter Orde, schetste hetgeen was voorgevallen. Door een onvergefelijke fout was aan de dappere schipper H. Schipperijn onrecht gedaan door hem een welverdiende dapperheidsonderscheiding te onthouden. De veroorzaker van de fout was niet achterhaald, doch de Koninklijke Marine anno 1991 gaf ruiterlijk toe dat dit onrecht na 47 jaar diende te worden ongedaan gemaakt!
Het voorlezen van de mutatie: 'Het Bronzen Kruis is aan de heer Schipperijn toegekend bij Koninklijk Besluit van 4 mei 1944, wegens betoonde moed, voortvarendheid, bekwaamheid, plichtsbetrachting en doorzettingsvermogen aan boord van de torpedojager Hr.Ms. Piet Hein tijdens het zeegevecht in de Straat Lombok op en na 19 februari 1942'. 'De Koninklijke Marine is trots op mannen als Henk Schipperijn en is de Stichting 'Boekwerk Bronzen Leeuw Bronzen Kruis' erg dankbaar dat zij dit heeft aangemeld' aldus Vice-Admiraal Jhr. H. van Forreest, die het versiersel op de revers van Schipperijn speldde.
De grijsaard genoot van iedere seconde, hetgeen hem was aan te zien. De talrijke fotografen zorgden ervoor dat deze gebeurtenis in alle kranten en in vele periodieken kon worden gepubliceerd. Na afloop was er een receptie waarbij Henk Schipperijn talrijke geschenken ontving. Ja natuurlijk, ook het boek, waarmee het allemaal begon!
Bij het rijsttafel-buffet was de decorandus de eregast en zat naast de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten. De auteur kwam naast een strijdmakker van Henk Schipperijn te

Uitreiking van Dapperheidsonderscheidingen aan nabestaanden van de gesneuvelden in de Java Zee op 23 mei 1947 a/b van Hr.Ms. Vliegkampschip 'Karel Doorman'.
Foto: Maritieme Historie van de Marinestaf Den Haag.

zitten, die een getuigenverslag ongevraagd verhaalde, dat de reeds bekende gegevens bevestigden. Henk Schipperijn redde 33 drenkelingen uit zee en bracht hen veilig naar Java na een gevaarlijke tocht.
Met de trein werden de overlevenden van de Piet Hein naar Soerabaja gebracht en nog steeds barrevoets werd Schipperijn op het station verwelkomd door niemand minder dan Schout-bij-nacht Karel Doorman, die ter plekke een situatie-rapport ontving. Henk en zijn vrouw Toos zouden de oorlog in het Jappenkamp doorbrengen. Hij werkte aan de beruchte Birma-spoorweg en in de kolenmijn op Fukioka. Na de oorlog werd hij afgekeurd en het echtpaar emigreerde naar Melbourne. In 1958 keerde het gezin Schipperijn terug naar Vlissingen. Zijn Bronzen Kruis moet ergens zijn blijven liggen in een archiefkast op een consulaat in Australië . . .

Moge de Koninklijke Marine trots zijn op mannen als Henk Schipperijn, de auteur is trots op de Koninklijke Marine die ruiterlijk de menselijke fout erkende en geleden onrecht na 47 jaar herstelde! Een mooie afsluiting van de dapperheidsonderscheidingen voor 'Nederlandsch Indië 1941-1942'.

Bronvermelding:

P.G.H. Maalderink, 'De Militaire Willems Orde sedert 1940' (1982).
H.G. Meijer, 'Bronzen Leeuw Bronzen Kruis, militaire dapperheidsonderscheidingen' (1990).
H.G. Meijer/C.P. Mulder/B.W. Wagenaar, 'Orders and decorations of The Netherlands' (1984).
Uittreksels Koninklijke Besluiten in archief van de auteur.
K.W.L. Bezemer, 'Verdreven doch niet verslagen' (1987).
K.W.L. Bezemer, 'Zij vochten op de zeven zeeën' (1987).

Kleurenfoto's door IJ. van Wijngaarden.

5e Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst van november 1990.

Nieuwe leden:

Alphen E.E.M.T. van, Minervaplaats 213-2, 6525 JG Nijmegen dd. schutterij (1815-1907), 1, 9, 15 en 19 (18e en 19e eeuw) (X)
Blouw H., Sparkampen 5, 9753 KR Haren 19
Boellaard W.A.H.C., Oude Bunnikseweg 8, 3732 GP De Bilt 1, 10, 11 en 16 (X)
Boetier H.M., Herpenstraat 79, 5402 KN Uden 1 (VN vredesakties en Korea) 2 (van Heutsz), 4, 5 en 20
Broers J., Slingerbeekstraat 54, 1784 DB Den Helder 1 (1800-1952), 6 en reacties mil. tijdens mil.acties (X)
Bruynsteen E., Ganzenhoedsterlaan 2, 3454 WB De Meern 1 (MGD en mil. chirurgie en anesthesie) 11 en 20
Elias drs. B.G.J., Breestraat 62, 3811 BL Amersfoort algemeen
Gonsalves mr. E.L., Haydnlaan 8 , 2253 CV Voorschoten Amerikaanse en Spaanse burgeroorl. 1 (schutterijen en stud. weerb. heden), 3, 6 en 18 (X)
Jansma G.J., Klaverweide 43 , 9203 GC Drachten 1, 3, 10 en 12
Koemans, W.E., Beukelzstraat 40 5, 4567 CM Clinge 5, 11 en 18
Koning A.W. de, Melis Stokezijde 104, 2543 GG Den Haag 1 (Romeinse legers, republ. en keizerr.) en 20 (kol. krijgsgeschiedenis)
Leegwater dr. D.C., Kerkdwarslaan 21 6, 3731 EM De Bilt 11, 14, 21 en 19e eeuwse Ned. vestingbouw (X)
Mosterd P.J., Jasonstraat 19 I, 1076 KW Amsterdam 10 en gesch.en uniformering Mil. Huis
Oostveen A., Kabof 82, 3828 JJ Hoogland algemeen
Rademaker M.F., Nijl 187, 1186 JG Amstelveen mil.schilders, mil.musea en eerste dag envel.
Rombouts J.H., Brasschaatstraat 30, 4826 PM Breda alg., 3 en 5
Schmidt Crans P.H.A., Grutterijstraat 12, 5109 TG 's-Gravenmoer 1 (Cav. na 1945), 19 en 20 (pol. acties)
Star M.L. van der, Kempering 313, 1104 KE Amsterdam algemeen
Ziekemeijer H.A., Aart v.d. Leeuwlaan 1076, 2624 MB Delft algemeen

Adreswijzigingen:

Beer Poortugael, Jhr.J.L. den, Wimbledon E 2, Vriesdonklei 26, B-2930 Brasschaat (België)
Boogh P.W.F.J., Aalsburg 1751, 6602 VC Wijchen
Linssen A.S.M., Populierenstraat 7, 6031 XR Nederweert
Oeveren M.M. van, Troubadourlaan 299, 3194 HG Hoogvliet
Uitenbroek R.G.J., Rooseveltweg 398, 6707 GX Wageningen
Zande P.J.A. van der toevoegen:
mevrouw Zelm van Eldik-Kuneman mevrouw J.P.A.E. van, Louis Couperusplein 53, 2514 HR Den Haag

Aantal leden op 1 augustus 1991:	487
Nieuwe leden	19
Aantal leden op 1 december 1991	506

THEMADAG IN HET LEGERMUSEUM VAN DE DOCUMENTATIEGROEP '40-'45

Op 15 februari 1992 is een themadag gepland in het Legermuseum te Delft waarbij munitie en wapens de hoofdmoot zullen vormen. Hierbij zal een voordracht worden gehouden door de heer L. Lenselink, hoofdconservator, met speciale opdracht 'moderne bewapening'. Hij is gediplomeerd KL munitie-officier, hetgeen zeer uniek is voor een burger.

Programma

- 11.00 uur aanvang van de lezing in de bioscoopzaal van het museum. Conservering van vondsten zal speciale aandacht krijgen; na de lezing is er gelegenheid tot het stellen van vragen en het laten determineren van meegebrachte voorwerpen (denk hierbij wel aan de wapenwet!);
- aansluitend lunch en gelegenheid tot bezoek aan het museum;
- 14.00-14.45 uur vertoning van een film over de Duitse raketwapens. Deze film schijnt vrij uniek te zijn;
- eventueel vervolg van bezoek aan het museum (tot 17.00 uur).

De kosten van de (zéér goed verzorgde) lunch bedragen *f* 17,50 en van het gereduceerde entreetarief *f* 2,25 per persoon. Aanmelding voor deze dag geschiedt door overmaking van *f* 19,75 per persoon dan wel van *f* 2,25 (indien u niet van de lunch wenst gebruik te maken) op girorekening 617000 of NMB Borculo nr. 66.37.63.487, beide ten name van penningmeester Documentatiegroep '40-'45 te Borculo. Graag vermelden 'Legermuseum' en **vóór 25 JANUARI!**

Parkeergelegenheid op het museumterrein is vrijwel nihil, behoudens een zéér beperkt aantal plaatsen voor hen die moeilijk ter been zijn of zware voorwerpen bij zich hebben. In de directe omgeving kan uitsluitend betaald worden geparkeerd zodat openbaar vervoer wordt aanbevolen. Komend vanaf het station steekt u het plein, de brug en daarna de straat over, gaat rechtuit tussen gebouwen door waarna men uitkomt op een gracht (Oude Delft). Hier rechtsaf, links een bruggetje over en in die straat, de eerste gelegenheid rechts, bevindt zich de ingang van het museum. Aan de kassa melden dat u van de Documentatiegroep bent.

Tot ziens op 15 februari!

AANMELDINGSFORMULIER

Ondergetekende, naam en voorletters: .....

Adres: .....

Postcode: ..... Woonplaats: .....

Ev. dienst- of kantooradres: .....

Telefoonnummer: .....

Ev. rang, functie, ambt: .....

Beroep: .....
wil gaarne toetreden als lid van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.

De contributie, door hem/haar bepaald op *f* .....,- (minimaal *f* 35,-) zal worden gestort op de giro- of bankrekening van de penningmeester, na ontvangst van de daartoe bestemde acceptgirokaart.

Hij/zij wil wel/niet meewerken aan het orgaan.

Hij/zij stelt zich in voorkomend geval wel/niet beschikbaar voor een bestuursfunctie of als afdelingscorrespondent.

Hij/zij heeft belangstelling voor de volgende onderwerpen:

1. .....

2. .....

3. .....

4. .....

5. .....

Te .....op ..... 19...

.....

(handtekening)

In gefrankeerde enveloppe zenden aan de ledenadministratie:
Mevr. P.H.Th. Dumon, Aart van der Leeuwlaan 56, 2624 LD DELFT.

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 231 A
3061 VW Rotterdam.
Geopend: vrijdag 19-21 uur,
zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-4140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL